

HISTORIA

PËR KLASËN
E SHTATË NË
ARSIMIN FILLOR

7

TEKST SHKOLLOR

Prof. Dr. Vanço Gjorgjiev

HISTORIA

PËR KLASËN E
SHTATË NË
ARSIMIN FILLOR

TEKST SHKOLLOR

7

HISTORIA 7, tekst shkollor për klasën e shtatë në arsimin fillor

Të drejtat e autorit © 2025 ALBI ShPK, Shkup

Botues:

Shoqata për veprimtari botuese, prodhim, qarkullim dhe shërbime ALBI ShPK, Shkup, 2025

Redaktore:

Elena Stefanovska

Autor:

Prof. Dr. Vanço Gjorgjiev

Përkthimi nga gjuha maqedonase:

(„ИСТОРИЈА 7, учебник за седмо отделение во основно образование“)

Metush Çajlani

Redaktimi gjuhësor:

Solidar Sulejmani

Dizajni artistik dhe grafik:

Publik diplomaci, Shkup

Shtypur nga:

Polyesterday DOO, Shkup, 2025

Tirazhi:

7200

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Asnjë pjesë e këtij libri nuk guxon të ribotohet ose të transmetohet në çfarëdo forme apo me çfarëdo mjeti, elektronik apo mekanik, përfshirë fotokopjimin, arkivimin apo ruajtjen në ndonjë sistem të rikthimit të informacionit pa pëlqimin me shkrim të botuesit.

Ky tekst shkollor është miratuar për përdorim në arsimin fillor nëntëvjeçar, me Vendim për miratim dhe përdorim të tekstit shkollor për lëndën Historia për klasën VII në arsimin fillor, nr. 26-884/1 të datës 14.08.2025 nga Ministria e Arsimit dhe Shkencës e Republikës së Maqedonisë së Veriut.

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

373.3.016:93/94(075.2)=18

GJORGJIEV, Vanço

Historia 7 : tekst shkollor për klasën e shtatë në arsimin fillor / autor Vanço Gjorgjiev ; përkthimi nga gjuha maqedonase Metush Çajlani. - Shkup : Albi, 2025. - 179, [1] стр. : илустр. ; 27 см

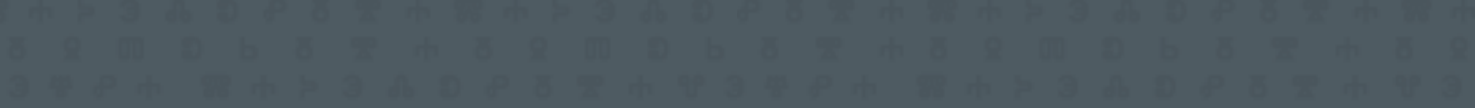
Превод на делото: Историја 7 : учебник за седмо отделение во основно образование

ISBN 978-608-241-059-3

COBISS.MK-ID 66838789

Përmbajtja

Hyrje në historinë e mesjetës	5	Jeta në mesjetë	97
TEMA 1		Kisha në shoqërinë mesjetare	100
Evropa në mesjetën e hershme	9	Epoka e zbulimeve	102
Dyndja e madhe e popujve dhe mbretëritë e hershme evropiane	10	Kultura dhe shkenca në mesjetën e zhvilluar dhe të vonshme	107
Shteti i Frankëve	14	Reformacioni dhe kundërreformacioni	113
Perandoria Lindore Romake (Bizanti)	18	"Kujtimet e hulumtuesit"	117
Shoqëria në mesjetën e hershme	22	TEMA 4	
Shfaqja e islamit dhe shteti i arabëve	27	Ballkani dhe Maqedonia në mesjetën e zhvilluar dhe të vonshme	119
Shkenca dhe kultura në mesjetën e hershme	31	Rritja e Bullgarisë dhe Serbisë	120
TEMA 2		Shqipëria në mesjetën e zhvilluar	124
Ballkani dhe Maqedonia në mesjetën e hershme	37	Shfaqja e sundimtarëve të pavarur feudalë në Maqedoni (shek. XIII)	128
Vendosja e sillavëve në Ballkan	48	Sundimtarët feudalë në Maqedoni në shekullin XIV	132
Shteti bullgar në mesjetën e hershme	43	Jeta ekonomike dhe kulturore në Ballkan (shek. XII-XV)	136
Shqipëria në mesjetën e hershme	47	Osmanët dhe pushtimet e tyre në Ballkan	142
Rashka dhe Dukla	50	"Letra e fundit e sundimtarit"	146
Shteti i Samuilut	53	TEMA 5	
Kryengritjet në Maqedoni në shekullin XI	58	Ballkani dhe Maqedonia nën sundimin osman	147
Shfaqja dhe zhvillimi i alfabetit dhe shkrim-leximit sillav	62	Perandoria Osmane	148
Veprimtaria e Shën Klementit dhe Shën Naumit	65	Jeta në Ballkan dhe në Maqedoni nën sundimin osman	152
Bogomilizmi	68	Rezistenca kundër sundimit osman	157
Kryepeshkopata e Ohrit	71	Kryengritja e Skënderbeut	160
Kultura e Ballkanit në mesjetën e hershme	76	Kryengritja e Karposhit	165
"Turneu historik – cila është ngjarja më me ndikim?"	80	Pozita e Kryepeshkopatës së Ohrit në shtetin osman	170
TEMA 3		Kultura dhe trashëgimia kulturore në Ballkan dhe Maqedoni midis shekujve XV-XVIII	175
Evropa në mesjetën e zhvilluar dhe të vonshme	81	"Shënimet e mia nga Rumelia"	180
Monarkitë evropiane në mesjetën e zhvilluar dhe të vonshme	82		
Kryqëzatat dhe Bizanti	87		
Qytetet mesjetare	93		

Hyrje në historinë e mesjetës

Pas rënies së Perandorisë Perëndimore Romake në vitin 476 qytetet e vjetra u plaçkitën dhe u shkatërruan, ndërsa rrugët u braktisën plotësisht. Ndërtesat madhështore që ishin simbol i arkitekturës së lashtë u shndërruan në rrënoja. Ato u bënë dëshmitare të heshtura të një epoke të përfunduar në historinë njerëzore. Analfabetizmi i përgjithshëm mbretëroi në Evropë. Njerëzit kaluan një jetë të mbushur me mjerim, varfëri, sëmundje dhe bestytë.

Me kalimin e kohës në rrënojat që mbetën për të dëshmuar të kaluarën e harruar, filloi gradualisht të vizatohej imazhi i një bote tjetër. Ishte kohë kur u hodhën themelet e Evropës moderne. Një kohë kur filloi të zhvillohej një rend i ri shoqëror, ku të gjithë e dinin vendin e tyre në piramidë. Ishte kohë kështjellash dhe kalorësish, perandorëshash dhe perandorësh, mbretërish dhe sulltanësh, fisnikësh dhe vazalësh. Gjatë këtyre shekujve udhëheqësit fetarë kontrollonin territore, formonin aleanca dhe shpallnin luftëra. Qytetet morën një pamje të ndryshme. Nën hijen e mureve të qyteteve u zhvilluan aktivitete të reja ekonomike, lindën ide të reja. Shkenca dhe teknologjia u zhvilluan. Ishte kohë kur u zbuluan dhe u banuan pjesë të reja, të panjohura më parë të planetit tonë. Ishte periudhë e re në historinë e njerëzimit, e njohur si **mesjeta**.

Rrethimi mesjetar

Kalorësi

Koncepti dhe kuptimi i mesjetës

Termi **mesjetë** u shfaq gjatë kohës së humanizmit dhe renesansës (shekujt XIV-XVI), kur njerëzit filluan ta ndanin historinë në kohën e antikitetit (epoka e vjetër) dhe "e re" ose kohën e tyre. Periudha midis antikitetit dhe kohës së tyre u quajt mesjetë (latinisht *medium aevum*).

Midis historianëve ka mendime të ndryshme rreth kohës kur filloi dhe mbaroi mesjeta. Lidhur me fillimin e mesjetës, pranohet më gjerësisht se ajo **filloi pas rënies së Perandorisë Perëndimore Romake** në vitin 476. Sa i përket fundit të mesjetës përcaktuesit kronologjikë më të pranuar janë **zbulimi i Amerikës** (1492) dhe Revolucioni Anglez (1640–1660).

Zona përreth Detit Mesdhe, ku shtrihej Perandoria Romake dikur e fuqishme gjatë mesjetës, mbeti skena kryesore ku ndodhën ngjarje intensive në historinë evropiane dhe botërore. Në atë zonë u zhvillua një sistem i ri shoqëror i quajtur **feudalizëm**. Derisa mesjeta ishte në vazhdim në Evropë, qytetërime të veçanta u zhvilluan në kontinente të tjera me të cilat njerëzit nga Evropa rrallë binin në kontakt. Mesjeta është një periudhë e rëndësishme në historinë e njerëzimit. Gjatë mesjetës dolën shumë shtete që ekzistojnë edhe sot e kësaj dite. Krishterimi i mbijetoi rënies së Perandorisë Perëndimore Romake dhe arriti të afirmohej si faktor në formësimin e shoqërisë mesjetare. Derisa krishterimi dominonte Evropën, në Lindje u shfaq një fe e re – islami. Mesjeta pa ndryshime ekonomike që çuan në një rritje të tregtisë dhe zejtarisë. Drejtimit e reja në kulturë dhe shkencë patën një ndikim të fortë në zhvillimin e qytetërimit njerëzor.

Shën Klementi

Mona Liza

Mësoni më shumë:

Humanistët e shihnin mesjetën si periudhë rënieje ekonomike, kulturore dhe intelektuale, një kohë luftërash dhe shkatërrimesh. Për shkak të kësaj, kjo periudhë u quajt mesjeta e errët. Megjithatë, studimet e mëvonshme nga historianët e kanë ndryshuar plotësisht këtë ide të mesjetës.

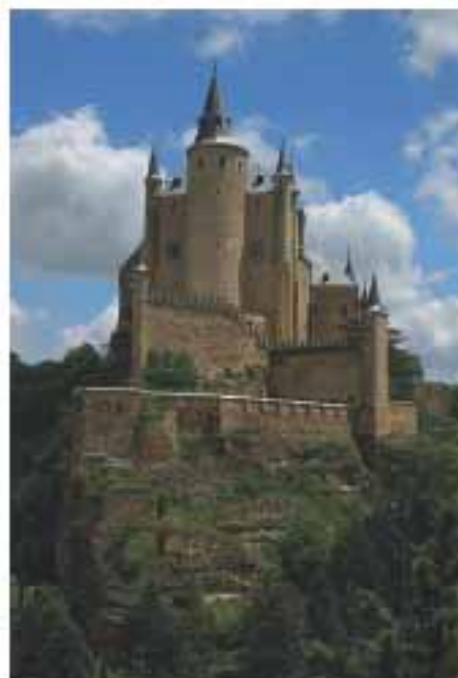
Monedhë argjendi nga mesjeta

Periodizimi i mesjetës

Në shkencën historike, mesjeta ndahet në tri periudha, sipas shkallës së zhvillimit të sistemit feudal:

1. **Mesjeta e hershme** – periudha nga shekulli V deri në shekullin XI kur u vendos sistemi i ri feudal në Evropë dhe u krijuan shtetet e para mesjetare.
2. **Mesjeta e zhvilluar** – periudha nga shekulli XI deri në shekullin XV kur marrëdhëniet feudale dominuan pothuajse në të gjithë Evropën.
3. **Mesjeta e vonë** – periudha nga shekulli XVI deri në shekullin XVII, kur sistemi feudal filloi gradualisht të shpërbëhej.

Megjithatë, kjo ndarje është e kushtëzuar sepse feudalizmi nuk u zhvillua kudo në të njëjtat kushte dhe me të njëjtën dinamikë. Ndërsa në vende të caktuara marrëdhëniet feudale ishin në një fazë të zhvilluar, në të tjera ato ishin në hapat e tyre fillestarë.

Kështjella e Alkazarit në Segovia (Spanjë)

Burimet për historinë e mesjetës

Për të fituar njohuri rreth historisë së mesjetës, na duhen gjurmë të ruajtura të asaj kohe. Gjurmët që njerëzit në mesjetë lanë pas, quhen **burime historike**. Ato mund të jenë në formën e shënimeve, objekteve ose ndërtesave. Prandaj, burimet historike për mesjetën ndahen në burime të shkruara dhe materiale.

Burimet më të rëndësishme të shkruara për historinë e mesjetës janë dokumentet e lëshuara nga sundim-

Dorëshkrimi mesjetar

Paraqitje e kalorësisë mesjetare

tarët, fisnikët dhe udhëheqësit fetarë. Ndër dokumente të tilla, më të gjithanshmet janë të ashtuquajturat **karta**. Informacione të rëndësishme rreth ngjarjeve të historisë mesjetare, ekspeditave ushtarake, fatkeqësi-ve natyrore dhe sëmundjeve mësojmë nga të dhënat historike të quajtura **kronika**. Ato zakonisht janë të mbushura me legjenda dhe histori që janë transmetuar gojarisht nga brezat para krijimit të kronikës. Zakonisht kronikat fillojnë me legjenda rreth krijimit të botës dhe përfshijnë kohën deri në hartimin e tyre. Ne mësojmë për jetën e shenjtorëve nga biografitë që janë shkruar për ta. Këto biografi quhen **jetëshkrime**. Burimet e shkruara përfshijnë gjithashtu ligje dhe rregullore të ndryshme nga mesjeta.

Burimet materiale për historinë e mesjetës përfshijnë **objekte** të ndryshme nga jeta e përditshme e njerëzve, si bizhuteri, armë, veshje, monedha etj. Gjithashtu, burimet materiale përfshijnë **paraqitje piktoriale** (afreska, ikona, miniatura), si dhe ndërtesa (kisha, pallate, forte-sa). Duke i studiuar ato, ne i zgjerojmë dhe i plotësojmë njohuritë që kemi fituar përmes burimeve të shkruara.

Karta

Fjalë më pak të njohura

Jetëshkrim – “biografi” – shkrime historike kushtuar jetës së një shenjtori. Ato zakonisht lexoheshin gjatë një shërbese kishtare dhe kishin për qëllim t’u mësonin besimtarëve se si të jetonin përmes shembullit të shenjtorit.

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Shpjegoni si u shfaq termi mesjetë?
2. Cili ishte emri i sistemit shoqëror që u zhvillua në Evropë gjatë mesjetës?
3. Si ndahet mesjeta në shkencën historike?
4. Përmes çfarë lloje burimesh historike mësojmë rreth historisë së mesjetës?

Detyrë:

1. Vizatoni një vijë kohore në fletoren tuaj dhe shënoni fillimin dhe fundin e mesjetës, si dhe periudhat e mesjetës.

T E M A

1

Evropa në mesjetën e hershme

Dyndja e madhe e popujve dhe mbretëritë e hershme evropiane

Arsyet për dyndjen e madhe të popujve

Në **gjysmën e dytë të shekullit IV** një proces i madh i migrimeve të popullsisë filloi në Azi, Evropë dhe Afrikën e Veriut. Këto migrime u shoqëruan me luftëra dhe shkatërrime. Ato shkaktuan rënien e Perandorisë Perëndimore Romake. Mbi rrënojat e perandorisë dikur të fuqishme, lindën shtete të reja. Ky proces, i cili u shkaktua nga disa arsye, njihet në historinë e njerëzimit si **"Dyndja e madhe e popujve"**.

Perandoria Romake dikur e fuqishme në periudhën nga shekulli III deri në shekullin V, u përball me konflikte të brendshme dhe dobësim ekonomik. Kjo u shfrytëzua nga fiset që banonin në veri të kufijve të shtetit romak. Ato filluan të pushtonin shpesh territorin romak. Këto fise u quajtën **barbarë** nga romakët.

Pushtimet e fiseve barbare në territorin romak ndodhën gjithashtu si rezultat i kushteve të ndryshura të jetesës në Evropë dhe Azi. Në pjesët veriore të Evropës, ku u vendosën gotët, pati një rritje të madhe të popullsisë. Si rezultat pati **mungesë të tokës pjellore të punueshme**, e cila ishte e rëndësishme për ushqyerjen e popullsisë. Në të njëjtën kohë besohet se ndryshime të mëdha **klimatike ndodhën** në zonën nga Siberia deri në Skandinavi. Këto ndryshime shkaktuan lëvizjen e popullsisë në rajone më të ngrohta, ku besohej se toka ishte më e pasur. Disa fise, nga ana tjetër, u përballën **me sulme nga fiset më të fuqishme përreth**. Për shkak të gjithë kësaj filluan migrimet në shkallë të gjerë të fiseve. Në të njëjtën kohë ato filluan të pushtonin territorin e Perandorisë Romake të dobësuar.

Hulumtoni:

Kërkoni në internet dhe përgjigjuni pyetjeve të mëposhtme:

1. Ç'do të thotë termi „barbar“?
2. Cilët popuj të lashtë e përdorën këtë term?

Hunët plaçkitin një vendbanim në Gali

Bizhuteri gotike

Hunët në Evropë

Dyndja e madhe e popujve filloi me lëvizjen e **Hunëve**. Ata ishin nomadë, të vendosur fillimisht në Azi. Nën presionin e fqinjëve të tyre të fuqishëm, hunët filluan të lëviznin drejt perëndimit drejt Evropës. Gjatë rrugës për në Evropë ata pushtuan edhe fise të tjera. Në gjysmën e dytë të shekullit IV hunët kaluan nëpër të ashtuquajturën **Porta e popujve**, e cila ndodhej në zonën midis malit Ural dhe Detit Kaspik. Në këtë mënyrë ata kaluan nga Azia në Evropë.

Hunët në Evropë formuan **aleancë të madhe fisnore** nën udhëheqjen e **Atilës**. Nën presionin e tyre, shumë fise filluan të tërhiqeshin në drejtime të ndryshme, ndërsa të tjerët njohën autoritetin e tyre suprem. Kështu, këto fise luftarake të cilat erdhën nga Azia, demonstuan shpejt dominimin e tyre mbi fiset e tjera në Evropë.

Nën udhëheqjen e Atilës hunët depërtuan në Italinë veriore dhe Galinë (Franca e sotme). Në vitin 451 ata u mundën në të ashtuquajturën **Beteja e popujve** nga ushtritë e kombinuara romake dhe gjermanike. Menjëherë pas kësaj beteje udhëheqësi i hunëve, Atila, vdiq. Pas vdekjes së tij aleanca fisnore e hunëve u shpërbë.

Krijimi i mbretërive të hershme evropiane

Hunët shkaktuan migrimin e fiseve gjermanike në pjesët jugore dhe perëndimore të Evropës. Në këtë mënyrë, njëri fis shtypte tjetrin. Kështu, ata filluan të pushtonin territoret romake. Perandoria Perëndimore Romake, e cila doli pas ndarjes së Perandorisë Romake (395), u gjend nën kërcënimin e këtyre fiseve.

Gjatë shekullit V qyteti i Romës u pushtua dhe u plaçkit dy herë nga barbarët. Në vitin **476** perandori i fundit u hoq nga fronin i Romës, duke i dhënë kështu **fund Perandorisë Perëndimore Romake**.

Mbi rrënojat e ish-Perandorisë Perëndimore Romake fiset barbare krijuan mbretëritë e tyre të para. Kështu, **Visigotët** (Gotët Perëndimorë) u vendosën në zonën e Spanjës së sotme dhe themeluan shtetin e tyre atje.

Burimet flasin

Informacion interesant rreth jetës nomade të Hunëve përcjell Amijan Marcellin. Ai shkroi në veprën „Historia romake”: „Duke ecur lirisht në male dhe pyje, ata mësojnë të mbijetojnë të ftohtë, urinë, etjen. Ata kurrë nuk hyjnë në një shtëpi, sepse mendojnë se nuk është e sigurt të qëndrojnë nën një çatë... mbi kalin e tyre natën ose ditën, secili prej tyre ha dhe pi, ndërsa duke u përkulur mbi qafën e ngushtë të kafshës, ata madje flenë.”

Portreti i Atilës nga shekulli XVII

Mësoni më shumë:

Bastisjet dhe pushtimet e Hunëve shkaktuan dëme të mëdha në territoret romake. Prandaj, romakët besonin se shfaqja e Hunëve dhe udhëheqësit të tyre Atila ishte ndëshkimi i Zotit për mëkatet e tyre. Prandaj, Atila u quajt „Kamxhiku i Zotit” (latinisht: Flagellum Dei) nga romakët.

Dyndja e madhe e popujve – drejtimet e vendosjes së fiseve

Pjesa tjetër e gotëve, të quajtur **ostrogotë** (Gotë Lindorë), u vendosën në Gadishullin Apenin, domethënë në territorin e Italisë së sotme. Frankët krijuan një shtet të fortë në vendin e ish-provincës romake të Galisë (Franca e sotme), ndërsa **vandalët** u vendosën në Afrikën e Veriut, ku formuan shtetin e tyre me qendër në Kartagjenë. Fiset **anglët** dhe **saksonët** u vendosën në Ishujt Britanikë.

Monedhë argjendi e mbretit vandal Halderik

Dyndja e madhe e popujve ishte proces i gjatë dhe kompleks. Pas këtyre lëvizjeve fillestare, fise të tjera filluan të vendosen në Evropë. Kështu, gjatë shekullit VI, **avarët** migruan nga Azia në Evropë. Ata krijuan një shtet të fuqishëm në zonën e Panonisë (Hungaria e sotme). Ky shtet u quajt **Kaganati Avar**. Nën presionin e Avarëve, fisi gjermanik i Lombardëve u vendos në Italinë Veriore. Në kuadër të këtyre lëvizjeve fisnore filloi shpërngulja e **slavëve**, të cilët lanë atdheun e tyre stërgjyshor në drejtime lindore, perëndimore dhe jugore.

Kurora e Visigotëve

Pasojat e dyndjes së madhe të popujve

Dyndja e madhe e popujve la pasojat të rëndësishme në historinë evropiane. Ajo përfshiu një sipërfaqe të gjerë në tre kontinente (Evropë, Azi, Afrikë) dhe është një ngjarje me rëndësi historike botërore.

Shekujt e trazuar shkaktuan një rënie të ndjeshme të popullsisë evropiane dhe shembjen e shteteve të vjetra dhe të fuqishme të lashta, siç ishte Perandoria Perëndimore Romake. Në vend të tyre, u krijua një lloj i ri mbretërie, në të cilën u zhvillua rendi feudal, i cili përvijoi imazhin e botës mesjetare në Evropë.

Këto migrime shkaktuan shkatërrime të mëdha, gjatë të cilave u shkatërruan shumë ndërtesa imponuese nga koha e antikitetit. Në të njëjtën kohë ndodhën ndryshime në strukturën e popullsisë në Evropë dhe përzierja e fiseve me popullsinë vendase. Duke vepruar kështu secili përvetësoi elemente të kulturës, besimeve, mënyrës së jetesës e të ngjashme nga tjetri.

Rindërtimi i përkrenares avare

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Pse filloi dyndja e madhe e popujve?
2. Kush ishte sundimtari më i njohur i hunëve?
3. Emërtoni tre fise që morën pjesë në dyndjen e madhe të popujve dhe shpjegoni se ku ndodhej shteti i tyre!
4. Cilat ishin pasojat e dyndjes së madhe të popujve?

Detyrë:

1. Hulumtoni në internet dhe gjeni më shumë informacion rreth mënyrës së jetesës së hunëve. Pastaj shkruani një tekst (ese) të shkurtër në fletoren tuaj në të cilën do të përshkruani jetën e tyre.

Shteti i Frankëve

Krijimi i shtetit

Në shekullin V frankët krijuan shtetin e tyre në territorin e ish-provincës romake të **Galisë**. Bashkimi i frankëve shoqërohet me udhëheqësin Klodovik, i cili është themeluesi i dinastisë **Merovingiane**. Ai arriti të zgjeronte sundimin e tij në pjesët veriore të Galisë.

Për të fituar mbështetjen e kishës së krishterë mbreti Klodovik e pranoi krishterimin. Nëpërmjet kishës ai e forcoi pushtetin e tij mbi popullsinë e vendosur të Galisë. Klodoviku futi ligjet e para të shkruara në shtet. Ato ishin kombinim i zakoneve të vjetra të Frankëve dhe zakoneve të reja të miratuara nga popullsia e Galisë.

Epoka e majordomëve

Pas vdekjes së Klodovikut shteti u përfshi nga konfliktet e brendshme midis trashëgimtarëve të tij. Pushteti mbretëror u dobësua ndjeshëm. Administrata e shtetit kaloi gradualisht në duart e menaxherëve të pallateve mbretërore, të cilët quheshin **majordomë**. Ata menaxhojnë mbledhjen e taksave dhe ishin gjithashtu udhëheqësit ushtarakë të shtetit.

Në gjysmën e parë të shekullit VIII, majordomi **Karlo Martel** futi një sistem të ri të ndarjes së tokës. Ai filloi t'u jepte prona pronarëve të mëdhenj të tokave, por në

Katedralja e Reimsit – vendi ku u pagëzua Klodoviku

Karlo Martel

Karlo Martel lufton me arabët (përshkrim)

Mësoni më shumë:

Gjatë kohës së majordomëve mbretërit humbën të gjithë pushtetin real. Majordomët kishin fuqinë për të emëruar dhe shkarkuar mbretërit. Këta mbretër quheshin „mbretër dembelë” nga bashkëkohësit e tyre.

këmbim ata duhej të shërbenin si kalorësi në ushtri. Kështu, kalorësia u bë forca goditëse në ushtrinë frankë. Me ndihmën e një ushtrie të tillë, Karlo Martel në vitin 732 arriti të mposhte arabët dhe të parandalonte depërtimin e tyre në Evropë.

Pasardhësi i tij **Pipini i Shkurtër** i dha fund sundimit të dinastisë Merovingiane. Pasi vendosi marrëdhënie të mira me kishën, me bekimin e papës dhe mbështetjen e fisnikëve, ai e shpalli veten **mbret të Frankëve**. Kështu filloi sundimi i një dinastie të re mbretërore – dinastisë **Karolingiane**.

Në këmbim të mbështetjes që mori nga papa, Pipini i Shkurtër u rreshtua me papatin në konfliktin me fisin gjermanik të Lombardëve. Pasi Pipini i Shkurtër i mundi Lombardët, Shteti i Papës u krijua në zonën përreth qytetit të Romës.

Perandoria e Karlit të Madh

Shteti i Frankëve ishte në kulmin e tij të fuqishëm gjatë kohës së **Karlit të Madh**. Ai ishte një nga sundimtarët më të njohur të mesjetës. Karli i Madh zhvilloi luftëra të suksesshme me fiset gjermanike përreth dhe me arabët. Ai e zgjeroi shtetin në disa zona të vendeve të sotme: Itali, Gjermani dhe Spanjë. Në lindje ai shkatërroi Kaganatin Avar dhe aneksoi rajonin e Panonisë. Përmes zgjerimit të shtetit të Frankëve, u përhap edhe krishterimi, i cili në atë kohë u pranua nga shumë fise në Evropë.

Karli i Madh mbajti marrëdhënie jashtëzakonisht të mira me Shtetin e Papës. Si rezultat **në vitin 800** në Romë, papa Leo III e shpalli Karlin e Madh **perandor**. Kështu, shteti i Frankëve u bë mbretëri që pretendonte trashëgiminë e Perandorisë Perëndimore Romake. Karli i Madh e konsideronte veten trashëgimtar të perandorëve romakë dhe e imagjinonte perandorinë e tij si bashkim të shumë fiseve dhe popujve, të ngjashëm me Perandorinë Romake. Titulli perandorak i Karlit të Madh u kundërshtua vazhdimisht nga perandorët bizantinë, të cilët e konsideronin veten trashëgimtarë të vetëm të kurorës romake.

Karli i Madh zgjodhi qytetin e **Ahenit** si kryeqytetin e tij. Ai mbledhi dijetarët më të njohur të kohës së tij në pallatin e Ahenit. Veprat e shkrimtarëve të lashtë u ko-

Portreti i Karlit të Madh

Monedhë argjendi e Karlit të Madh

Burimet flasin

Jeta dhe sundimi i Karlit të Madh përshkruhen nga biografi i tij Ajnhard në veprën „Jeta e perandorit Karli i Madh“. Sipas përshkrimit të Ajnhard, Karli i Madh ishte burrë me shtat të gjatë dhe fizik dinjitoz. Përveç gjuhës së tij amtare, ai fliste latinisht dhe kuptonte greqishten më shumë sesa fliste. Ai nuk mësoi të shkruante mirë, megjithëse mbante një pllakë shkrimi nën jastëk për t'u praktikuar. Ai e donte kalërimin, gjuetinë dhe notin, ndërsa ishte gjithashtu i interesuar në gramatikë, retorikë dhe matematikë.

pjuan dhe u përkthyen atje. Arkitektura u zhvillua gjithashtu gjatë kohës së Karlit të Madh. U ndërtuan kisha dhe pallate të zbukuruara me afreska dhe skulptura. Ndërtesa më e njohur nga ajo periudhë është Katedralja e Ahenit, ku ndodhej froni i Karlit të Madh. Për shkak të zhvillimit të fortë të kulturës, kjo periudhë njihet si **renesansa karolingjane**.

Pasardhësit e Karlit të Madh nuk arritën të ruanin unitetin në shtet. Me traktatin e Verdunit, i cili u lidh midis nipërve të Karlit të Madh, shteti u nda në tri pjesë. Nga këto më vonë dolën shtetet moderne evropiane: Franca, Italia dhe Gjermania.

Shteti i Frankëve ishte një nga shtetet më të fuqishme në Evropën Perëndimore në periudhën nga shekulli V deri në shekullin IX. Gjatë kësaj periudhe ai kaloi nëpër të gjitha fazat e zhvillimit të një shteti mesjetar, nga bashkimi i fiseve, përmes formimit të një mbretërie të hershme feudale deri në shpalljen e një perandorie – pretendent për pasardhëse të Perandorisë Perëndimore Romake.

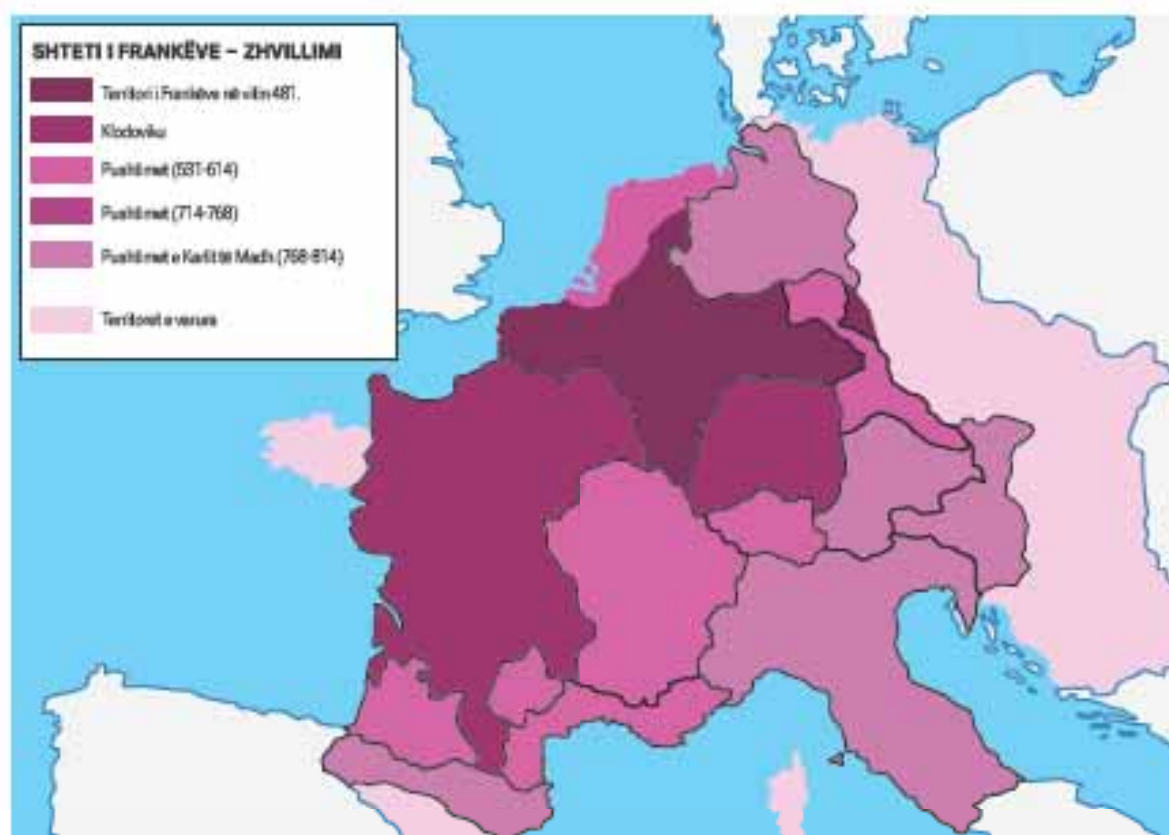
Froni i Karlit të Madh i bërë prej mermeri dhe i vendosur në Katedralen e Ahenit

Katedralja e Ahenit (rindërtim)

Dorëshkrim i ndriçuar i veprës së Ajnhardit nga shekulli XI

Zgjerimi i Shtetit të Frankëve

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Pse e pranoi Klodoviku krishterimin?
2. Ç'janë majordomët?
3. Si e konsolidoi Karli Marteli pushtetin e tij dhe organizoi ushtrinë e tij?
4. Cilat ishin marrëdhëniet midis shtetit dhe kishës gjatë sundimit të Pepinit të Shkurtër dhe Karlit të Madh?
5. Trashëgiminë e kujt e pretendoi Karli i Madh?

Detyrë:

1. Hulumtoni në internet dhe shkruani një tekst (ese) të shkurtër rreth jetës së Karlit të Madh!

Perandoria Lindore Romake (Bizanti)

Pas ndarjes së Perandorisë Romake në shekullin IV, Perandoria lindore vazhdoi të ekzistonte me qendrën e saj në Kostandinopojë, ndërsa Perandoria Perëndimore u shemb në vitin 476. Kostandinopoja u themelua nga perandori **Kostandin I** si Roma e Re. Ajo u bë kryeqyteti dhe simboli i fuqisë së Perandorisë Lindore Romake deri në rënien e saj në shekullin XV. Banorët e këtij shteti e quanin veten **Romejë**, që do të thotë Romakë, ndërsa sundimtarët e tyre mbanin titullin **basileus i romejëve**, domethënë perandor i romakëve. Më vonë, për ta dalluar atë nga perandoria e lashtë Romake, në shkencën historike ky shtet u quajt **Bizant**, ndërsa banorët **bizantinë**. Ky emër vjen nga emri i vjetër i Kostandinopojës, që ishte Bizantion.

Bizanti ruajti një pjesë të konsiderueshme të traditave të vjetra romake në fushën e drejtësisë, ushtrisë dhe administratës. Me kalimin e kohës, për shkak të rrethanave të reja, disa nga karakteristikat e shtetit ndryshuan. Kështu, gjuha latine u nxor gradualisht nga përdorimi, ndërsa vendin e saj e zuri gjuha greke. Krishterimi u bë feja e vetme në shtet. Kisha pati një ndikim të madh në formësimin e shoqërisë bizantine.

Shteti gjatë kohës së Justinianit I

Perandorët bizantinë ëndërronin të rivendosnin Perandorinë Romake. Perandori **Justiniani I** shkoi më larg në këtë drejtim. Në gjysmën e parë të shekullit VI udhëheqësit e tij ushtarakë kryen disa ekspedita të suksesshme, duke zgjeruar ndjeshëm kufijtë. Në atë kohë disa vende përreth Detit Mesdhe hynë në kufijtë e Bizantit, duke mbuluar pjesë të tre kontinenteve – Evropës, Azisë dhe Afrikës.

Përveç zgjerimit territorial, Justiniani I futi reforma të rëndësishme në ligj. Nën udhëheqjen e tij u përpilua një **përmbledhje ligjesh** të Perandorisë Romake, e cila u plotësua me rregullore të reja ligjore. **Legjislati oni i Justinianit** lejoi mbijetesën e ligjit romak, i cili më pas u zgjerua në Evropën Perëndimore dhe u bë baza për sistemet moderne ligjore. Përveç kësaj, Justiniani I

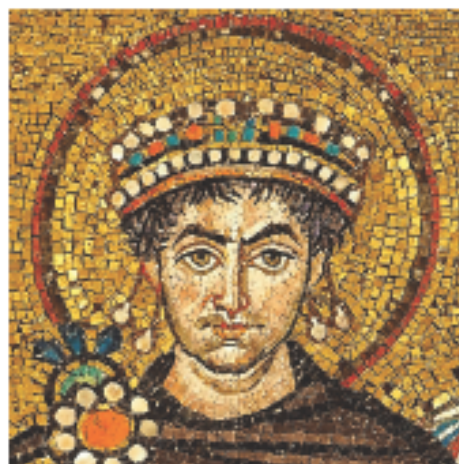

Kostandinopoja

Mësoni më shumë:

Gjatë Justinianit I në Kostandinopojë shpërtheu një nga kryengritjet më të njohur në Bizant, e quajtur Nika (Fitorja!). Arsytet ishin pakënaqësia me taksat e larta dhe përplasjet midis grupeve të ndryshme të tifozëve në lojërat me qerre. Këto grupe kishin ndikim të konsiderueshëm politik në Kostandinopojë. Kryengritësit kërkuar një perandor të ri. Ka informacione se Justiniani donte të ikte, por perandoresha Teodora e bindi atë të qëndronte. Kryengritja u shtyp brutalisht.

Justiniani I – Kisha e shën Vitalisit (mozaik)

Bizanti në kohën e Justinianit I (527/565)

■ Teritori i perandorit Justinianit I

▨ Pushtimet gjatë kohës së Justinianit I (527-565)

Bizanti gjatë kohës së Justinianit I

ndërmori **aktivitete të gjera ndërtimi**, duke përfshirë ndërtimin e kishës së njohur **„Shën Sofia”**. Për shkak të madhësisë dhe zgjidhjeve arkitekturore, ajo u bë simboli më i dallueshëm i kishës së krishterë.

Pas vdekjes së Justinianit I shteti u përball me sfida të mëdha. Fluksi i popujve të rinj në kufij, si rezultat i dyndjes së madhe të popujve, përplasjet me kundërshtarë të fuqishëm në lindje, siç ishte Persia, çuan në humbjen e territoreve dhe dobësimin e shtetit.

„Shën Sofia” – Kostandinopojë

Krijuesit e historisë:

Prokopi i Cezaresë ishte historian bizantin nga shekulli VI. Ai dokumentoi ekspeditat ushtarake dhe bëmat ndërtuese të Justinianit I në veprat e tij „Historia e luftërave” dhe „Mbi ndërtesat”. Ai shkroi gjithashtu një „Histori sekrete”. Në të Justiniani përshkruhet si mizor dhe i paafët, madje edhe i pushtuar nga demonët. Perandoresha Teodora përshkruhet si ziliqare, egoiste dhe me pasion të pakontrolluar.

Reformat në shtet dhe ngritja e sërishme

Në fillim të shekullit VII Kostandinopoja ishte nën një rrethim të fortë nga avarët. Kjo rrezikoi seriozisht mbijetesën e shtetit. Falë mureve të larta dhe mbrojtjes së organizuar, qyteti arriti të shpëtonte veten. Në atë kohë Perandori **Irakli** ishte në fron. Ai luajti një rol kyç në mbrojtje dhe ishte i vetëdijshëm se duhej të fuste **reforma** për të forcuar shtetin. Për këtë qëllim Irakliu riorganizoi rrethet administrative për të qenë më efektive në mbrojtje, riorganizoi ushtrinë dhe futi taksa të reja. Në të njëjtën kohë ai u përpoq të përmirësonte marrëdhëniet midis grupeve të ndryshme të krishtera në Bizant. Besohet se gjatë kohës së tij që gjuha greke filloi të dominonte oborrin bizantin në kurriz të latinishtes. Këto reforma nuk sollën rezultate të menjëhershme. Shteti kishte nevojë për kohë për t'u shëruar dhe forcuar përsëri.

Bizanti përjetoi një lulëzim të ri në shekujt IX dhe X kur vendi sundohej nga perandorët e **dinastisë maqedonase**. Gjatë kësaj periudhe letërsia, arti dhe arkitektura përjetuan zhvillim të rëndësishëm. Edhe vetë perandori **Konstantin Porfirogjenit** u dallua si shkrimtar dhe historian. Për nevojat e shoqërisë së asaj kohe, u realizuan reforma në legjislacion. Përveç kësaj, peran-

Monedhë ari e perandorit Vasili I

Burimet flasin

Romejt besonin se Kostandinopoja u shpëtua nga rrethimi i avarëve dhe sllavëve me ndihmën e Zotit. Prandaj, patriarku Nikifor në "Historinë e shkurtër" e përshkroi atë në mënyrën vijuese: "...pushtetet hyjnore shkatërruan dhe vranë në mënyrë të papritur ushtarët avarë që ishin atje... forcat bizantine u vërsulën mbi ta (sllavët), i rrethuan dhe menjëherë filluan t'i shkatërronin aq ashpër sa uji i detit u bë i kuq nga gjaku. Midis të vranëve ishin gra sllave... Kur panë të gjitha këto, barbarët braktisën rrethimin dhe u kthyen në vendin e tyre..."

Kurorëzimi i perandorit Bizantin Vasili II

doria zgjeroi ndjeshëm territoret e saj në perëndim dhe në lindje, veçanërisht gjatë sundimit të perandorit **Vasili II**. Për shkak të të gjitha këtyre arritjeve, por sidomos për shkak të përparimit në kulturë, kjo periudhë njihet si **renesansa (rilindja) maqedonase**.

Në shekujt pasues Bizanti filloi të dobësohej. Perandorët që nuk kishin ndonjë aftësi të veçantë në qeverisjen e shtetit u ulën në fron. Kryengritjet shpërthyen në vende të ndryshme dhe pushtues të rinj u shfaqën në kufij. Përveç kësaj, pronarët e mëdhenj të tokave u bënë më të fuqishëm dhe gjithnjë e më pak i përbushën detyrimet e tyre ndaj shtetit. Në rrethana të tilla të vështira Bizanti priti fillimin e shekullit XIII në të cilin u përball me sfida të vështira.

Figura historike

Themeluesi i dinastisë maqedonase në Bizant ishte Vasili I. Ai vinte nga shtresat e ulëta të popullsisë së Temës së Maqedonisë, e cila ndodhej në Traki. Sipas legjendave dhe burimeve, ai tërhoqi vëmendjen e perandorit Bizantin Mihail III pasi mundi një kampion bullgar në luftime ose në zbutjen e kuajve të egër. Më vonë, me mbështetësit e tij, ai e vrau perandorin dhe u ngjiti në fron. Vasili vdiq tragjikisht në një aksident gjuetie kur u sulmua nga një dre.

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Si e quanin veten banorët e Perandorisë Lindore Romake dhe si njihen ata në shkencën historike?
2. Pse Justiniani I konsiderohet një nga carët/perandorët më të rëndësishëm bizantinë?
3. Çfarë reformash solli perandori Irakli në Bizant?
4. Çfarë arritjesh dhe ndryshimesh përjetoi Bizanti gjatë dinastisë maqedonase?

Detyrë:

1. Bëni kërkime më të hollësishme rreth historisë së Bizantit dhe zgjidhni një ngjarje ose person të rëndësishëm. Pastaj, shkruani një tekst të shkurtër (ese) në të cilin përshkruani rëndësinë e ngjarjes ose personit. Mundohuni të nxirrni në pah më të rëndësishmin dhe të shpjegoni pse ai/ajo mbahet mend në histori.

Shoqëria në mesjetën e hershme

Shoqëria në Evropën Perëndimore

Rendi shoqëror në Evropën Perëndimore nuk ishte i njëjtë në të gjitha vendet dhe periudhat, por, megjithatë, kishte disa tipare të përbashkëta. Nënshtrimi hierarkik ishte tipar themelor. Në krye të hierarkisë ishte **sundimtari**, i cili zotëronte të gjithë vendin, por për ta qeverisur atë, ai e ndante atë në prona të mëdha të quajtura **feude**. Ai ua jepte këto prona tokësore fisnikëve, të cilët njiheshin si **feudalë**, ndërsa ata në këmbim i premtonin besnikëri dhe mbështetje ushtarake.

Feudalët me prona të mëdha quheshin edhe **fisnikëri e lartë**. Ata e ndanin tokën e tyre në pjesë më të vogla dhe e jepnin atë në menaxhimin e **feudalëve të vegjël (fisnikëria e ulët)**. Ata, nga ana tjetër, ishin të detyruar të shërbenin në ushtri ose të kryenin shërbime të tjera për zotërinë e tyre. Kështu, u krijua **hierarkia feudale**, në të cilën feudalët e mëdhenj konsideroheshin vazalë të sundimtarit, ndërsa feudalët e vegjël ishin **vazalë** të feudalëve të mëdhenj.

Në fund të hierarkisë ishin **fshatarët**, të cilët ndaheshin në të lirë dhe bujkrobër. **Fshatarët bujkrobër** ishin në pozicionin më të vështirë. Ata nuk zotëronin tokën e tyre, por ishin të detyruar të punonin tokën e feudalit. Në të njëjtën kohë nuk lejoheshin ta linin atë pa lejen e tij. Në këmbim, ata merrnin mbrojtje dhe të drejtën për të përdorur një pjesë të tokës për nevojat e tyre. **Fshatarët e lirë** kishin të drejtë të shisnin dhe të trashëgonin pronën e tyre, por numri i tyre u zvogëlua me kalimin e kohës.

Feudalët e mëdhenj kishin të drejta të mëdha mbi territoret e tyre. Disa prej tyre i farkonin paratë e tyre, kishin gjykata të veçanta, mbledhnin taksa pa ndërhyrjen e zyrtarëve mbretërorë dhe ndonjëherë zhvillonin luftëra të pavarura. Disa prej tyre mermin përfitime shtesë nga mbreti përmes dokumenteve të veçanta. Në raste të tilla zyrtarëve mbretërorë u ndalohej plo-

Fjalë më pak të njohura

Hierarkia feudale – sistem i nënshtrimit shoqëror në mesjetë, ku secili kishte rolin e vet – nga mbreti në krye, përmes fisnikërisë, deri te fshatarët në fund.

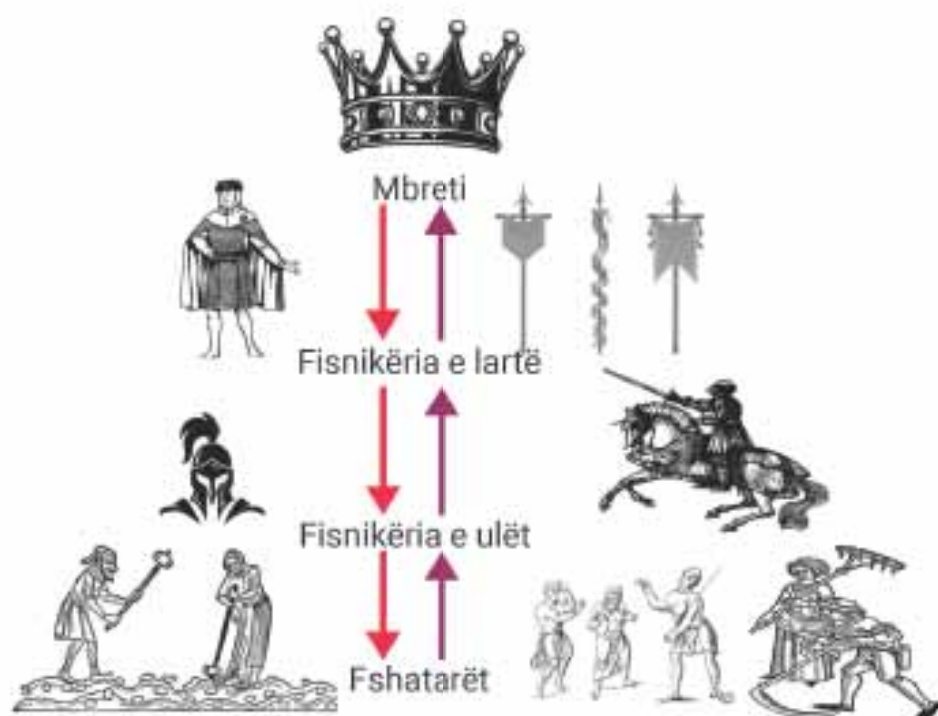
Vazal feudal – person që merrte tokë nga një feudal dhe në këmbim i shërbente atij me besnikëri dhe mbështetje ushtarake.

Funksion civil – punë ose detyrë që lidhet me menaxhimin e shtetit, por nuk lidhet me ushtrinë ose kishën.

Mësoni më shumë:

Në mesjetën e hershme shumë fshatarë të lirë filluan të humbnin pronat e tyre tokësore për arsye të ndryshme. Për të mbijetuar, ata pranonin një kontratë (precaria) me anë të së cilës merrnin tokë nga feudali për kultivim, por në këmbim duhej të paguanin një pjesë të rendimentit ose të punonin për të. Me kalimin e kohës kjo varësi u bë më e theksuar dhe fshatarët gradualisht u bënë bujkrobër. Kështu, numri i bujkrobërve u rrit.

Paraqitja e hierarkisë feudale

tësisht të ndërhyjnë në menaxhimin territorit feudal. Ky privilegj i lartë quhej imunitet feudal. Ky rregullim i shoqërisë i lejonte mbretit vetëm autoritet formal mbi territoret e tij dhe në realitet feudalët qeverisnin në mënyrë të pavarur.

Shoqëria bizantine

Rendi shoqëror bizantin ishte i ndryshëm nga shoqëria në Evropën Perëndimore. Bizanti bazohej në mënyrën romake të qeverisjes, por me kalimin e kohës bëri ndryshime të rëndësishme për t'u përshtatur me rrethanat e reja. Ishte **shtet fort i centralizuar**. Në krye të hierarkisë ishte **cari (perandori)**, i cili ishte sundimtari absolut dhe konsiderohej përfaqësuesi i Zotit në tokë. Ai emëronte guvernatorët e provincave, udhëheqësit e ushtrisë dhe kishte ndikim të madh në kishë. Për sa i përket prestigjit dhe pushtetit, **fisnikëria bizantine** ishte poshtë perandorit.

Mësoni më shumë:

Perandorët bizantinë i ruajtën traditat romake të shpalljes së sundimtarëve. Për një kohë të gjatë perandori i ri zgjidhej dhe konfirmohej nga Senati, ushtria dhe populli i Kostandinopojës. Përveç kësaj, patriarku i vendoste kurorën, duke i dhënë mbështetje hyjnore. Ky proces theksonte lidhjen midis perandorit dhe të gjitha pjesëve të shoqërisë, megjithëse me kalimin e kohës u bë thjesht një formalitet.

Fisnikëria zakonisht përbëhej nga ata që merrnin pjesë në qeverisjen bizantine. Bizanti kishte sistem kompleks qeverisjeje me shumë zyrtarë që merrnin paga nga thesari i shtetit. Zyrtarët më të lartë civilë dhe ushtarakë, të afërmit e ngushtë të perandorit dhe kleri i lartë konsideroheshin anëtarë të fisnikërisë bizantine.

Në shekullin VII Bizanti braktisi sistemin e vjetër romak të provincave dhe futi njësi të reja administrative të quajtura **tema**. I gjithë shteti u nda në disa tema. Ato kishin karakter administrativ dhe ushtarak. Çdo temë qeverisej nga një **strateg**. Ai ishte i ngarkuar me detyra civile dhe ushtarake. Në tema mbrojtja bazohej në ushtarë që ishin edhe fermerë. Shteti u ndante atyre tokë për të kultivuar, ndërsa ata nga ana tjetër shërbenin në ushtri. Këta fermerë-ushtarë quheshin **stratiotë**. Përveç kësaj, Bizanti kishte edhe një ushtri profesionale, e cila merrte pagë për shërbimin e tyre.

Edhe pse kishte qytete me zeje dhe tregti të zhvilluar, shumica e popullsisë jetonte në fshat dhe merrej me bujqësi. Në fillim të mesjetës një pjesë e madhe e **fshatarëve** ishin të lirë dhe zotëronin pronën e tyre, ndërsa detyrimi i tyre kryesor ishte të paguanin taksat.

Në shekujt e fundit të Perandorisë, perandorët humbën pushtetin e tyre. Në të njëjtën kohë u rrit ndikimi i fisnikëve. Ata morën **prona** të mëdha tokësore për të menaxhuar, të ashtuquajturit prona. Në fillim pronat

Afreska e shën Merkurit si ushtar bizantin

Ushtria bizantine

nuk trashëgoheshin, por më vonë u bënë të trashëgueshme. Me këtë rast, shumë fshatarë që më parë kishin zotëruar pronën e tyre, u bënë të varur nga zotërinjtë e pronave të mëdha tokësore.

Këto ndryshime e dobësuan qeverinë qendrore. Pronarët e mëdhenj të tokave po dështonin gjithnjë e më shumë në përmbushjen e detyrimeve të tyre ndaj shtetit, ndërsa Bizanti u bë më pak rezistent ndaj kërcënimeve që e kishin kërcënuar atë në shekujt e fundit.

Kisha në mesjetën e hershme

Në mesjetë kisha ishte një nga institucionet më të rëndësishme shoqërore në Evropë. Pasi **Kostandini i Madh** pranoi krishterimin si fe të barabartë në shtetin romak, filloi organizimi i të gjithë territorit të perandorisë. Kështu, u formuan pesë qendra të rëndësishme kishtare, të quajtura **patrikana**. Patrikanat në **Romë** dhe **Kostandinopojë** dalloheshin si më me ndikim. Udhëheqësit shpirtërorë të këtyre qendrave kishtare quheshin **patriarkë**. Çdo patriarkat ishte i ndarë në disa **dioqeza** (peshkopata), të cilat drejtoheshin nga **peshkopë**.

Për sundimtarët mesjetarë mbështetja e kishës kishte rëndësi të madhe. Zyrtarët e kishës e kurorëzonin sundimtarin, duke i lejuar atij të paraqitej si i zgjedhuri i Zotit në tokë. Në këmbim kisha merrte dhurata të mëdha dhe prona tokash, të cilat e shndërronin atë në një nga pronarët më të mëdhenj të tokave në mesjetë.

Kisha shpesh përballlej me sfida të brendshme, të tilla si shfaqja e lëvizjeve që nuk pajtoheshin me mësimet zyrtare të kishës. Këto njiheshin si **mësime heretike**. Për shembull, Arianizmi mohonte disa nga karakteristikat hyjnore të Jezu Krishtit. Ikonoklazma, nga ana tjetër, kundërshtonte përdorimin e ikonave. Për të zgjidhur këto probleme dhe për të forcuar besimin, përfaqësuesit më të lartë të kishës mbledheshin në këshilla. Më të dalluarit ishin **Këshillat ekumenike**, të cilat patën një ndikim të madh në formësimin e krishterimit. Këto këshilla quheshin ekumenike, sepse në to merrnin pjesë peshkopë nga të gjitha patrikanat.

Me kalimin e kohës, patriarku i Romës, i njohur si **papa i Romës**, dhe patriarku i **Kostandinopojës**, fil-

Perandori Teofil dhe fisnikët bizantinë

Perandori Konstantini i Madh me peshkopët e Sinodit të Parë Ekumenik

Krishti i dorëzon çelësat apostullit Pjetër. Simbolikë e rëndësishme për papët që konsiderohen pasardhës të apostullit Pjetër

luan të mos pajtoheshin gjithnjë e më shumë se kush duhet të kishte përparësi në krishterim. Përveç kësaj mosmarrëveshjeje, kishte dallime të rëndësishme në mënyrën se si praktikoheshin besimi dhe në disa mësimet kishtare midis dy patrikanave.

Në vitin 1054 mosmarrëveshjet midis papës dhe patriarkut të Kostandinopojës çuan në një ndërprerje të komunikimit të tyre. Kjo ngjarje u bë e njohur si **Skizma e Madhe**. Të krishterët perëndimorë, të udhëhequr nga papa, filluan ta quanin veten katolikë, ndërsa të krishterët lindorë, të udhëhequr nga patriarku i Kostandinopojës, u bënë të njohur si ortodoksë. Megjithatë pati përpjekje për të ribashkuar dy kishat, kjo nuk ndodhi kurrë.

Bazilika e vjetër „Shën Pjetri“ në Romë – qendër e rëndësishme shpirtërore

Hulumtoni:

Në periudhën e hershme të kishës së krishterë kishte mësuës të shquar shpirtërorë, të quajtur etër të shenjtë. Ata luajtën një rol kyç në formësimin e besimeve dhe praktikave themelore të krishtera. Mësimet e tyre u përdorën në luftën kundër lëvizjeve heretike.

Hulumtoni më tepër rreth etërve të shenjtë të mëposhtëm: shën Agustini, shën Gjon Gojartë dhe shën Vasili i Madh.

Pastaj shkruani një tekst të shkurtër rreth jetës dhe kontributeve të tyre në krishterim.

Shën Vasili i Madh, një nga etërit më të rëndësishëm të kishës në krishterim

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Përshkruani hierarkinë feudale të shoqërisë në Evropë?
2. Shpjegoni se çfarë është tema në Bizant?
3. Cilat ishin patriarkatat më të shquara në krishterim?
4. Pse ndodhi Skizma e Madhe?

Detyrë:

1. Hulumtoni më tej rreth sistemeve shoqërore në Evropë dhe Bizant! Pastaj bëni një tabelë për të krahasuar dy shoqëritë. Në njërin kolonë, shkruani ngjashmëritë dhe në tjetrën ndryshimet.
2. Mendoni: cila shoqëri mendoni se ishte më e organizuar?

Shfaqja e islamit dhe shtetit të arabëve

Arabia – kushtet natyrore dhe popullsia

Që nga kohërat e lashta rrugët kryesore tregtare midis vendeve përreth Detit Mesdhe dhe vendeve lindore (Kina dhe India) kanë kaluar nëpër gadishullin **Arabik**. Banorët e këtij gadishulli dhe rajoneve përreth Mesopotamisë, Sirisë dhe Egjiptit Lindor quhen **arabë**.

Kushtet e jetesës në këtë pjesë të botës ishin të ashpra. Pjesë të mëdha të gadishullit Arabik janë të mbuluara me shkretëtira ranore, me sasi të kufizuara uji. Nuk ka lumenj ose liqene të përhershme, ndërsa uji gjendet kryesisht në zona të vogla pjellore të quajtura **oaza**. Klima në Arabi është jashtëzakonisht e ashpër, me temperatura të larta gjatë ditës dhe të ulëta gjatë natës.

Këto kushte e formësuan jetën e njerëzve në rajon. Në brendësi të gadishullit jetonin barinj nomadë, të quajtur **beduinë**. Ata jetonin në bashkësi fisnore. Ata mbanin deve, dele dhe dhi, duke udhëtuar me kopetë e tyre nëpër shkretëtirë.

Në bregdetin e gadishullit ndodhet qyteti i **Mekës**, i cili ishte qendër e madhe tregtare në antikitetin e vonë. Një rrugë e rëndësishme tregtare kalonte nëpër të, përmes së cilës lëviznin çdo ditë karvanët tregtarë. Erëza, mëndafsh, ari, lëkura dhe mallra të tjera silleshin nga këtu, madje edhe nga Kina dhe India. Kjo rrugë njihej në antikitet si Rruga e Erëzave.

Tregtia solli grupe të ndryshme njerëzish në Arabi, të cilët sollën me vete ide dhe mësim të ndryshme. Ata patën një ndikim të madh në shoqërinë dhe kulturën e arabëve.

Shfaqja e islamit

Në fillim të shekullit VII një fe e re u shfaq midis arabëve – **islami**. Sipas Islamit, **Muhamedi** është profeti i fundit i dërguar nga Zoti. Muhamedi filloi aktivitetin e tij të predikimit në qytetin e Mekës. Ai predikoi be-

Beduinët

Lidheni me gjeografinë:

Bisedoni me mësimdhënësin tuaj të gjeografisë rreth relievit dhe klimës së Arabisë dhe ndikimit të tyre në jetën e njerëzve që jetonin atje.

Figura historike

Profeti Muhamed

Muhamedi lindi në Mekë. Si fëmijë ai udhëtonte shpesh me karvanët tregtarë të xhaxhait të tij në Siri dhe Palestinë. Atje ai u njoh me fe të tjera. Sipas traditës islame, në moshën 40 vjeç Muhamedi u vizitua nga engjëlli Xhebrail në një shpellë afër Mekës. Ai i diktoi vargjet e para të Kuranit – librit të shenjtë të myslimanëve. Kështu filloi shpallja e mesazheve të Zotit për Muhamedin, e cila zgjati 23 vjet.

simin në një Zot – **Allahun**, mbrojtësin e të varfërve. Muhamedi gjithashtu predikoi se të gjithë njerëzit janë të barabartë para Zotit, pavarësisht se a janë të varfër apo të pasur. Në këtë mënyrë, Muhamedi fitoi shumë ndjekës, të cilët u quajtën **myslimanë**, që do të thotë të nënshtroar (ndaj Zotit).

Për shkak të aktivitetit të tij predikues, Muhamedi fitoi edhe kundërshtarë midis klasave sunduese në Mekë dhe ithtarëve të fesë së vjetër të arabëve. Muhamedi u detyrua me një numër të vogël ndjekësish të largohej nga Meka dhe të strehohej në oazën e Jetribit, që më vonë u quajt **Medina** (Qyteti i profetit). Largimi i tij nga Meka në Medinë ndodhi në **vitin 622**. Ai vit njihet në historinë myslimane si **Hixhra** (migrimi). Për shkak të rëndësisë së saj, kjo ngjarje shënon fillimin e epokës myslimane, domethënë llogaritet si viti i parë sipas kalendarit islamik.

Muhamedi themeloi bashkësinë e parë islame në Medinë. Duke vepruar kështu, ai u bë udhëheqësi shpirtëror dhe laik i myslimanëve. Pas disa vitesh, me ndihmën e ndjekësve të tij, ai pushtoi qytetin e Mekës. Feja e re u përhap me shpejtësi në të gjithë gadishullin Arabik.

Pushtimet e arabëve

Ardhja e islamit përshpejtoi bashkimin e arabëve. Ata ndërtuan një shtet të fortë në territorin e Arabisë dhe u nisën për pushtime. Pasardhësit e Muhamedit, të cilët udhëhoqën shtetin, u quajtën **kalifë**, ndërsa shteti i tyre – **kalifat**. Ata kishin të gjithë pushtetin laik dhe shpirtëror në shtet.

Deri në mesin e shekullit VIII arabët kishin pushtuar territore të gjera. Ato shtriheshin nga India, përmes Afrikës së Veriut, deri në Spanjën e sotme. Pushtimet e arabëve në Evropën Perëndimore u ndaluan nga Frankët, ndërsa në Evropën lindore nga Bizanti.

Pas zgjerimeve të mëdha, Kalifati u përfshi nga konfliktet e brendshme. Si rezultat, shteti u nda në tri pjesë. U shfaqën tre kalifate me qendra në **Bagdad** (Azi), **Kajro** (Afrikë) dhe **Kordoba** (Evropë).

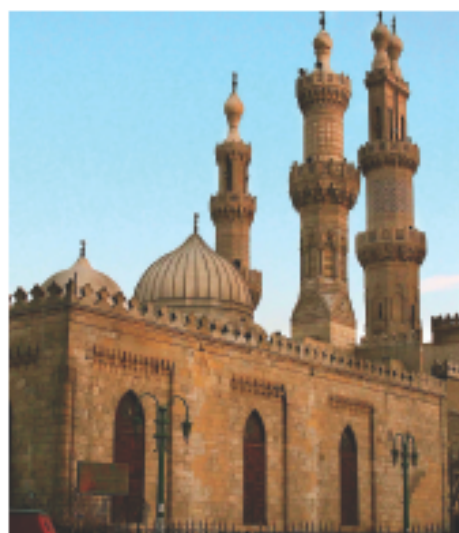

Hyrja në Shpellën Hira në Malin Xhebel en-Nur, ku sipas traditës islame engjëlli Xhebrail vizitoi Muhamedin.

Fjalë më pak të njohura

Profet – sipas traditës islame, një njeri i zgjedhur nga Zoti për t'u përcjellë njerëzve mesazhet e tij.

Kalif – mëkëmbësi i profetit të Allahut, udhëheqësit suprem të myslimanëve.

Xhamia Al-Azhar –xhamia më e vjetër në Kajro

Përhapja e Kalifatit Arab (shekujt VII dhe VIII)

Mësimet e Muhamedit

Mësimet e Muhamedit janë zbuluar në librin e shenjtë të myslimanëve, të njohur si **Kurani**. Ai përbëhet nga kapituj (sure) të ndryshme. Sipas traditës islame, ato u transmetuan nga Allahu te Muhamedi. Përveç Kuranit, burimi kryesor i mësimave islame është **hadithi**. Është një përmbledhje mësimesh rreth veprave të profetit Muhamed që rekomandohen të ndiqen nga të gjithë myslimanët. Bazuar në Kuran dhe hadith, u krijuan ligjet islame, të cilat janë pjesë e ligjit islamik të quajtur **shariat**.

Mësimet islame janë mësimet origjinale, por ato përmbajnë edhe shumë elementë nga fetë e mëparshme të arabëve, krishterimi dhe judaizmi. Ai bazohet në disa besime themelore, të cilat quhen **Pesë Shtyllat e Islamit**. Kështu, myslimanëve u këshillohet të besojnë vetëm në zotin Allah, t'i luten Zotit pesë herë në ditë, t'u japin lëmoshë të varfërve, të agjërojnë gjatë muajit të shenjtë të Ramazanit dhe të shkojnë në pelegrinazh (haxh) në Mekë të paktën një herë në jetën e tyre. Qyteti i Mekës, ku lindi dhe filloi të predikonte Muhamedi, është qyteti i parë i shenjtë i islamit. Pas tij janë qytetet e Medinës dhe Jerusalemit. Në qendër të Mekës është objekti më i rëndësishëm fetar islam e quajtur **Qabja**. Për myslimanët, Qabja

Kurani – libri i shenjtë i myslimanëve

Qabeja – faltore islame në Mekë

përfaqëson qendrën e botës, drejt së cilës ata drejtohen gjatë lutjes.

Pas vdekjes së profetit Muhamed në shekullin VII myslimanët u ndanë në **sunitë** dhe **shiitë**. Të dy i përmbahen mësimëve themelore të islamit. Megjithatë, ata ndryshojnë në disa praktika fetare dhe rituale fetare.

Xhamia e profetit në Medinë

Xhamia e Madhe në Xhene (Mali)

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Përshkruani kushtet e jetesës në gadishullin Arabik!
2. Pse është i rëndësishëm viti 622 në historinë e islamit?
3. Si quhet libri i shenjtë i myslimanëve?
4. Në cilat territore u zgjerua Kalifati Arab në shekujt VII dhe VIII?
5. Shpjegoni besimet themelore të islamit!

Detyrë:

1. Në fletoren tuaj bëni një tabelë krahasuese me dy kolona, njëra prej të cilave do t'i kushtohet krishterimit dhe tjetra islamit. Pastaj plotësoni tabelën me informacionin e mëposhtëm rreth dy feve:
A) Predikuesi kryesor B) Koha e shfaqjes C) Hapësira në të cilën shfaqet
Ç) Libri i shenjtë D) Idetë dhe besimet themelore

Shkenca dhe kultura në mesjetën e hershme

Shkenca dhe kultura në Evropën Perëndimore

Dyndja e madhe e popujve dhe mbretëritë e hershme evropiane. Në praktikë trendet kulturore u ndalën dhe madje u përkeqësuan. Fiset gjermanike, të cilat krijuan shtetet e tyre në territorin e ish-Perandorisë Perëndimore Romake, përvetësuan pak nga arritjet kulturore të antikitetit. Edhe pse **gjuha latine** vazhdoi të përdorej në të gjithë Evropën Perëndimore, ndikimi i kulturës romake ishte mjaft i dobët.

Në mesjetën e hershme **krishterimi** luajti një rol vendimtar në formësimin e kulturës në Evropë. Kishat dhe manastiret kishin biblioteka dhe shkolla të mëdha. Ato kishin dhoma të veçanta të quajtura **skriptoriume** ku shkruheshin, kopjoheshin dhe përktheheshin vepra të ndryshme për nevojat e kishës. Në qendra të tilla kopjimi, praktikohesh një teknikë e veçantë shkrimi e quajtur **kaligrafi** (shkrim i bukur). Më shpesh shkrimi bëhej në **pergamenë** të bërë nga lëkura e kafshëve. Meqenëse pergamena ishte material i shtrenjtë, ajo shpesh përdorej shumë herë për shkrim. Teksti i shkruar më parë hiqej më pas. Kjo praktikë shkatërroi shumë dorëshkrimet të vjetra.

Kultura evropiane filloi të zhvillohej me shpejtësi kah fundi i shekullit VIII dhe fillimit të shekullit IX, kur Karli i Madh e transformoi shtetin frank në një perandori të fuqishme evropiane. Kryeqyteti i tij, Aheni, u bë qendra e arsimit në Evropën Perëndimore. Atje u themelua **akademi oborri**, ku u fituan njohuri për gramatikën, gjeometrinë, aritmetikën, muzikën dhe fusha të tjera. Një numër i madh shkrimtarësh, kronistësh, përkthyesish dhe hulumtuesish të tjerë kaluan nëpër pallatin në Ahen. Kjo periudhë e zhvillimit të kulturës së Evropës Perëndimore njihet si **renesansa karolingiane**.

Mësoni më shumë:

Dorëshkrimet mesjetare shpesh zbukuroheshin me shenja, figura, peizazhe, simbole etj. Një dekorim i tillë i dorëshkrimeve quhet ndriçim. Mund të shfaqet si miniaturë dhe si initiale. Miniatura është përfaqësim i vogël piktorial afër tekstit, ndërsa initiali është nxjerrja në pah e shkronjës së parë në kapitullin e tekstit.

Minuskula karolingiane – shkrim i prezantuar gjatë renesansës karolingiane

Skriptoriumi (miniaturë)

Shkenca dhe kultura në Bizant

Gjatë mesjetës së hershme Perandoria Bizantine ishte qendër e rëndësishme e shkencës dhe kulturës. Si pasardhëse e Perandorisë Romake, Bizanti ruajti arritjet e kulturës romake. Megjithatë, krishterimi pati ndikimin më të madh në zhvillimin e kulturës origjinale bizantine. Kjo ishte veçanërisht e dukshme në arsimin, arkitekturën dhe artin bizantin.

Gjatë shekullit V në Kostandinopojë u themelua një shkollë perandorake, e cila më vonë u quajt **Shkolla Magnaur**. Fëmijët e perandorëve dhe fisnikëria e lartë bizantine morën arsimimin e tyre atje. Të huajt që përgatiteshin për funksione të larta shtetërore dhe kishare studiuan gjithashtu këtu. Ndër mësimdhënësit më të njohur në këtë shkollë ishin patriarku Foti, Mihail Pseli, Konstantini Filozofi (Shën Kirili) e të tjerë.

Ndërtimi në Bizant njihet për shumë **risi arkitekturore**. Shumica e tyre u prezantuan në shekullin VI, gjatë sundimit të perandorit Justinian I. Me urdhër të tij u ndërtua kisha e **Shën Sofisë** në Kostantinopojë, e njohur për kupolën e saj dalluese, e cila është një shembull tipik i arkitekturës bizantine.

Kishat u dekoruan me **mozaikë, afreska dhe ikona**. Një nga shembujt më të njohur të artit bizantin është Bazilika e shën Vitalisit në Ravena (Itali). Ka shembuj të rëndësishëm të mozaikëve bizantinë nga koha e perandorit Justinian I. Gjatë sundimit të tij u ndërtua edhe Manastiri i Sinait në Egjipt. Ai strehon një nga koleksionet më të mëdha të ikonave të hershme të krishtera, duke përfshirë ikonën më të vjetër të njohur të Jezu Krishtit.

Perandoria Bizantine ishte një nga shtetet e para që kishte institucione mjekësore publike ose më saktë, spitale të hershme. Ato u themeluan nga kisha dhe ishin të destinuara për të varfrit dhe të pastrehët. Romejt gjithashtu futën lloje të reja armësh. Në betejat detare dhe bregdetare ata përdornin një armë të quajtur zjarr grek. Kjo armë hidhte flakë në anijen armike, me qëllim që ta ndizte anijen ose ta paaftësonte ekuipazhin.

Brendësia e kishës së Aja Sofisë

Fjalë më pak të njohura

Kupolla – element arkitektonik në formën e një hemisfere, i cili ndodhet në majë të ndërtesave.

Mozaikë nga Bazilika e shën Vitalisit në Ravena (Itali)

Mësoni më shumë:

Romejt besonin se kishte edhe ikona të cilat nuk ishin bërë nga duart e njeriut, por nga Zoti. Ikona të tilla quhen ikona që nuk janë bërë nga duart e njeriut.

Zjarri grek (miniaturë)

Shkenca dhe kultura e arabëve

Arabët arritën rezultate të rëndësishme në shkencë dhe kulturë. Zbulimet e tyre patën një ndikim të fortë në zhvillimin e Evropës. Shkenca midis arabëve nuk u ndikua aq shumë nga feja sa në Evropë, kështu që u zhvillua më shpejt. Gjithashtu, për zhvillimin e shkencës dhe kulturës midis arabëve, marrëdhëniet tregtare të këtij rajoni me Kinën dhe Indinë ishin të rëndësishme.

Në fushën e matematikës arabët konsiderohen themeluesit e trigonometrisë, algjebërës dhe gjeometrisë analitike. Përveç kësaj, ata i përvetësuan dhe i përsosën numrat nga indianët. Prandaj, sot ato njihen si **numra arabë**. Arabët prezantuan edhe një numër të ri – zero.

Në fushën e mjekësisë veçanërisht u dallua **Avicena**. Ai mbledhi të gjitha njohuritë e mëparshme rreth mjekësisë dhe i paraqiti ato në veprën "Kanuni i mjekësisë" në pesë libra. Shumë qytete arabe kishin edhe observatore, të cilat përdoreshin për studime në fushën e astronomisë. Në letërsi përmbledhja e tregimeve "**Një mijë e një netë**" është veçanërisht e rëndësishme.

Universitetet u themeluan në territorin e Kalifatit Arab në Spanjë, ku mësohej ligji, mjekësia dhe teologjia. Universiteti më i njohur i tillë ishte në Kordobë. Atje ndodhej një nga bibliotekat më të mëdha në mesjetë.

Avicena

Mësoni më shumë:

Përmbledhja "Një Mijë e Një Netë" është një nga veprat më të njohura letrare mesjetare. Besohet se u krijua rreth shekullit IX në Bagdad, ku mbledheshin tregtarë që tregonin histori nga e gjithë bota. Ndër historitë më të njohura nga kjo përmbledhje janë historitë e Aladinit dhe llambës magjike, Sinbadit detar dhe Ali babës dhe 40 hajdutëve.

Arabët përvetësuan metodën e prodhimit të letrës nga kinezët, si dhe barutin. Më pas i transferuan këto arritje në Evropë. Përveç kësaj, popujt evropianë morën shumë kultura të reja bujqësore nga Lindja përmes arabëve, të tilla si orizi, pambuku, konopi, kallami i sheqerit dhe krimbi i mëndafshit.

Në fushën e arkitekturës arabët u dalluan duke ndërtuar tempuj madhështorë islamikë – **xhami**. Ata në të shumtën e rasteve kishin kupola, ndërsa rreth xhamive ndërtoheshin kulla të larta të quajtura **minare**. Brendësia e xhamive ishte e zbukuruar me vargje nga Kurani ose **arabeska**. Ndryshe nga tempujt e krishterë, nuk lejohet të përshkruhen Zoti, njerëzit dhe kafshët në xhami.

Xhamia Al Kuba në Medinë (Arabia Saudite)
– xhamia më e vjetër në botë

Fjalë më pak të njohura

Minare – fanar – kullë e vendosur afër një xhamie dhe që përdoret për të thirrur besimtarët në lutje.

Arabeskë – model arab me vija gjeometrike dhe motive nga bota bimore

Arabeska

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Çfarë është skriptoriumi?
2. Si quhet periudha e zhvillimit të shpejtë të kulturës në Evropën Perëndimore në fund të shekullit VIII dhe fillim të shekullit IX?
3. Si u dekoruan kishat në Bizant?
4. Pse shkenca midis arabëve u zhvillua më shpejt se shkenca në Evropë?
5. Cilat ishin arritjet më të rëndësishme të arabëve në matematikë dhe mjekësi?

Detyrë:

1. Hulumtoni në internet dhe krijoni një broshurë me arritjet më të mëdha të mesjetës së hershme në Evropën Perëndimore, Bizant dhe te arabët.

Sfida historike:

Në klasë ndahuni në tre grupe:

Grupi i parë përfaqëson sundimtarin/mbretin.

Grupi i dytë përbëhet nga këshilltarët e mbretit.

Grupi i tretë janë kronistët/shkruesit e historisë.

Skenari historik:

Një mbret i suksesshëm frank, përmes disa ekspeditave ushtarake, e zgjeroi ndjeshëm shtetin e tij. Megjithatë, pas këtyre pushtimeve, ai u përball me sfida serioze. Në zonat e reja të fuqishmit vendas dhe priftërinjtë, të cilët i nënshtroheshin papës së Romës, nuk e pranuan sundimtarin, sepse ai nuk ishte i krishterë. Ishte jashtëzakonisht e rëndësishme që mbreti t'i fitonte ata në anën e tij, sepse ata kishin një ndikim të madh në mendimin dhe sjelljen e popullsisë dhe mund të provokonin lehtësisht rezistencë masive ndaj sundimit të tij. Një problem shtesë për stabilitetin e shtetit ishte se popullsia përbëhej nga popuj të ndryshëm me besime të ndryshme, gjë që e bënte të vështirë për ta pranimin e njëri-tjetrit. Disa, si Frankët, besonin në shumë perëndi, ndërsa të tjerë i përkisnin krishterimit.

Detyrë:

Këshilltarët i bëjnë sugjerime mbretit se si të veprojë për të fituar mbështetjen e priftërinjve dhe njerëzve të fuqishëm vendas të territoreve të reja dhe për ta mbajtur popullsinë e larmishme të bashkuar dhe besnike ndaj qeverisë shtetërore.

Mbreti vendos se a do të pranojë një nga sugjerimet e këshilltarëve apo do të marrë një vendim tjetër.

Kronistët i regjistrojnë vendimet sikur të ishin bashkëkohës të ngjarjeve dhe përshkruajnë pasojat e vendimeve të tilla në historinë e mëtejshme të shtetit.

Udhëzime të të menduarit për mbretin dhe këshilltarët:

- A është mirë që sundimtari të përpiqet ta mbajë të gjithë popullsinë të nënshtroar me forcë? Mendoni për pakënaqësinë dhe rezistencën e vazhdueshme të popullsisë!
- A duhet që sundimtari t'i detyrojë të gjithë banorët të konvertohen në fenë e frankëve (të besojnë në shumë perëndi)? Mendoni për reputacionin që do të ketë më pas midis shteteve të krishtera me të cilat ka nevojë për bashkëpunim!
- A duhet që sundimtari të hyjë në negociata me të fuqishmit dhe priftërinjtë dhe t'i fitojë ata me ndonjë lloj shpërblimi? Mendoni nëse kjo do të sillte një zgjidhje afatgjatë për problemin!
- A duhet, ndoshta, sundimtari të jetë tolerant ndaj të gjithëve dhe të mos ndër marrë asnjë veprim për të fituar mbështetjen e të fuqishmëve dhe për të bashkuar popullsinë? Mendoni nëse kjo do ta bënte shtetin të qëndrueshëm!

Diskutim:

Mësimdhënësi/ja zbulon se për cilin sundimtar bëhet fjalë dhe çfarë vendimi ka marrë në të vërtetë! Pastaj, me ndihmën e tij/saj diskutoni dhe bëni një krahasim midis versionit tuaj dhe rëfimit të vërtetë historik.

T E M A

2

Ballkani dhe Maqedonia në mesjetën e hershme

Vendosja e sllavëve në Ballkan

Arsyet e vendosjes së sllavëve

Sipas shkencës historike, atdheu stërgjyshor i sllavëve ndodhej në Evropën Qendrore dhe Lindore, midis **Detit Baltik** në veri dhe **Karpateve** në jug. Edhe pse këto zona ishin të pasura me pyje, lumenj dhe liqene, jeta atje gradualisht u bë më e vështirë. Për shkak të ndryshimeve klimatike, ndodhën dimra më të ftohtë dhe rendimente më të dobëta. Popullsia u rrit, por toka e punueshme ishte e kufizuar. Në të njëjtën kohë presioni nga hunët shkaktoi shpërngulje masive në të gjithë Evropën, të cilat i inkurajuan sllavët të niseshin për territore të reja për një jetë më të mirë. Në rrethana të tilla sllavët filluan të shpërngulen në drejtime të ndryshme. Në varësi të drejtimeve të lëvizjes, ata njihen si: Sllavë Lindorë, Perëndimorë dhe Jugorë.

Sllavët Jugorë u drejtuan drejt jugut. Deri në shekullin VI ata ishin vendosur në rajonet pjellore përrreth **Danubit**, në **Ultësirat e Panonisë** dhe **Vllahisë**. Këto

Vendbanimi i parë i sllavëve

Vegla dhe zbukurime të bëra nga sllavët

Harta historike e vendosjes së sllavëve në Ballkan

zona shërbyen si strehë e përkohshme përpara se ata të fillonin të depërtonin më thellë në Gadishullin Ballkanik.

Shpërngulja e sllavëve në Ballkan u inkurajua dhe u lehtësua nga disa rrethana. Në mesin e shekullit VI Perandoria Bizantine u godit nga një epidemi, e njohur si Murtaja e Justinianit. Kjo e uli ndjeshëm popullsinë. Në të njëjtën kohë Bizanti ishte i angazhuar në luftëra afatgjata kundër Persisë në lindje. Si rezultat, aftësia e tij për të mbrojtur Ballkanin u dobësua. Ky ishte avantazh për sllavët që të thyenin shpejt mbrojtjet e dobësuar të kufijve bizantinë dhe të vendoseshin në këto rajone.

Vendosja e sllavëve në Ballkan

Vendosja e sllavëve në Gadishullin Ballkanik filloi gjatë shekullit VI. Në atë kohë sllavët ishin në aleancë me Khaganatin Avar. Avarët i përdornin sllavët si aleatë ose fise vazale për sulme ndaj Bizantit. Së bashku me ta sllavët kaluan në Ballkan dhe plaçkitën territoret bizantine. Pas sulmeve të para ata zakonisht ktheheshin me plaçkë të pasur.

Që nga fillimi i shekullit VII sllavët filluan të kalonin në mënyrë të pavarur Danubin dhe të vendoseshin përgjithmonë në rajonet e Ballkanit. Vendbanimet e tyre më shpesh lindnin në ultësirat pjellore, luginat e lumeneve dhe zonat bregdetare. Sllavët gradualisht pushtuan dhe populluan zonat nga fusha e Panonisë deri në Detin Egje, si dhe nga bregu Adriatik deri në Detin e Zi. Sipas disa të dhënave, sllavët arritën në Peloponez. Në disa rajone sllavët u vendosën edhe në zona malore, por ata jetonin kryesisht në zona të përshtatshme për bujqësi.

Fiset sllave kroate dhe serbe u vendosën në pjesët veriperëndimore dhe qendrore të Ballkanit. Në zonën midis Danubit dhe Malit të Vjetër, njihet i ashtuquajtur **Unioni i Shtatë Fiseve**. Vajunitët përmenden në territorin e Epirit.

Sklavinët e Maqedonisë

Në fillim të shekullit VII pothuajse i gjithë territori i Maqedonisë, me përjashtim të Selanikut, ishte i

Hulumtoni:

Murtaja e Justinianit ishte një nga epidemitë më vdekjeprurëse në historinë e mesjetës.

Hulumtoni më shumë detaje rreth këtij fenomeni dhe shkruani një tekst (ese) të shkurtër!

Monoksile

Mësoni më shumë:

Për kalimin e shpejtë dhe të heshtur të lumenjve të mëdhenj si Danubi, sllavët përdorën të ashtuquajturat monoksile. Ato gdhendeshin në trungje të mëdha. Gjatë rrethimit të Selanikut monoksile të tilla u përdorën për të bllokuar qytetin nga deti.

Avarët dhe sllavët rrethojnë Kostandinopojën

pushtuar nga fiset sllave. Dragovitët u vendosën në perëndim të Selanikut, Berzitët i zunë zonat në Maqedoninë jugperëndimore, rreth Ohrit dhe Prilepit. **Rin-hinët** u vendosën në Gadishullin Halkidiki, ndërsa **Sagudatët** përgjatë lumit Bistrica. **Strumjanët**, nga ana tjetër, jetonin përgjatë lumit Strumë. Këto fise banonin më shpesh në ultësirat dhe luginat pjellore, ku kishte kushte të favorshme për bujqësi dhe blegtori.

Qyteti i **Selanikut** ishte gjithashtu një shënjestër e sulmeve sllave. Është një nga fortesat më të rëndësishme bizantine në Ballkan. Kah fundi i shekullit VI sllavët sulmuan qytetin dy herë, por pa sukses. Rrethimi më i madh u zhvillua në gjysmën e parë të shekullit VII. Pastaj Selaniku ishte nën rrethim për dy vjet. Pavarësisht nga numri i luftëtarëve sllavë dhe përdorimi i mjeteve të rrethimit, qyteti arriti të mbrohej falë mureve të tij të forta dhe ndihmës që mori nga deti. Në gjysmën e dytë të shekullit VII sllavët u përpoqën përsëri të pushtonin Selanikun. Të bashkuar në aleancë të fuqishme fisnore, ata nisën sulme të koordinuara ndaj qytetit nga toka dhe deti. Megjithatë, për shkak të konflikteve të tyre të brendshme dhe mbrojtjes së fortë, rrethimi dështoi. Selaniku nuk u pushtua kurrë nga sllavët me luftë.

Mbetjet e mureve të Selanikut

Krijuesit e historisë:

1. Një nga burimet më të rëndësishme për vendosjen e sllavëve në Maqedoni është „Mrekullitë e shën Dhimitrit“. Vepra përshkruan se si sllavët dhe avarët sulmuan Selanikun dhe territoret përreth. Sipas këtij burimi, Selaniku u shpëtua si rezultat i mrekullive hyjnore të shën Dhimitrit, i cili ishte mbrojtësi i qytetit.
2. Bizanti nuk arriti kurrë t'i nënshtroste plotësisht sklavinitë maqedonase, megjithëse ndërmori disa ekspedita. Megjithatë, Teofani Rrëfimtari dëshmon për një sulm të tillë nga gjysma e dytë e shekullit VIII në veprën e tij „Kronografia“: „Në atë vit [perandori] Kostandini i nënshtroi sklavinitë në të gjithë Maqedoninë...“.

Burimet flasin

Rreth rrethimit të Selanikut nga sllavët dhe avarët në vitin 586, kryepeshkopi i Selanikut, Jovani, shkroi:

„Të dashur, ishte ushtria më e madhe që kemi parë në kohët tona. Ata e rrethuan qytetin si kurorë vdekjeprurëse...kështu që nuk kishte vend në tokë që nuk u shkel nga këmba barbare... Në vend të dheut, pemëve ose barit, tani mund të shiheshin kokat e armiqve...“

Sllavët të cilët u vendosën përgjithmonë në Ballkan, u organizuan në bashkësi vetëqeverisëse ose formacione gjysmështetërore të quajtura **sklavini**. Në Maqedoni ato quheshin **sklavini maqedonase**. Zakonisht ato emëroheshin sipas fisit që përbënte bashkësinë. Kështu, sklavinia e formuar nga bersitët quhej Bersitia, ndërsa sklavinia e dragovitëve, Dragovitia.

Në krye të çdo sklavinie qëndronte udhëheqësi të cilin romakët e quanin **arkon** ose **reks** (mbret). Në rast rreziku më të madh ose sulmesh të përbashkëta ndaj Bizantit, disa sklavini bashkoheshin në aleanca të udhëhequra nga një udhëheqës.

Sklavitë filluan të zhdukeshin kah fundi i shekullit VIII dhe fillimit të shekullit IX. Gjatë asaj periudhe Bizanti arriti të vendoste një kontroll më të fortë mbi sklavitë maqedonase. Më vonë, me zgjerimin e shtetit bullgar drejt Maqedonisë, shumica e sklavinive u nënshtroan dhe u përfshinë brenda atij shteti.

Ndryshimet pas vendosjes së sllavëve në Ballkan

Sllavët në Ballkan sollën me vete besimet dhe kulturën e tyre. Ata besonin në disa perëndi, ndërsa perëndia e tyre supreme ishte **Peruni** – perëndia e bubullimave dhe rrufeve. Ata gjithashtu nderonin **Velesin**, mbrojtësin e bagëtive, si dhe hyjni të tjera të lidhura me natyrën, pjellorinë dhe jetën. Ata besonin në **jetë të përtejme**, duke besuar se shpirti vazhdon të ekzistojë pas vdekjes. Përveç perëndive, ata besonin edhe në qenie mbinatyrore si zanat dhe shpirtrat. Pas pranimit të krishterimit, besimet e tilla ndryshuan gradualisht.

Pas vendosjes në Ballkan sllavët ranë në kontakt me popullsinë që jetonte në këto zona. Kjo popullsi përbëhej kryesisht nga maqedonas të romanizuar, fiset ilire dhe thrake, si dhe pasardhës të kolonistëve romakë. Fillimisht disa prej tyre u tërhoqën në **qytete të fortifikuara** bizantine si Selaniku dhe Kostandinopoja dhe qytete të tjera bregdetare, ndërsa të tjerë u strehuan në **rajonet malore**.

Mësoni më shumë:

Prebondi dhe Haconi ishin dy udhëheqës të fiseve të bashkuara sllave që e rrethuan Selanikun. Duke vepruar kështu, Prebondi u kap dhe u vra para se të mund të sulmonte Selanikun, ndërsa Haconi u kap gjatë rrethimit dhe u vra me gurë nga banorët e Selanikut.

Peruni – perëndia supreme e sllavëve

Hulumtoni:

Sllavët kishin edhe perëndi të tjera, siç ishin perënditë **Lada**, **Vesna** ose **Dazhbog**. Ata ishin mbrojtës të aspekteve të ndryshme të jetës dhe natyrës.

Bëni më shumë kërkime rreth perëndive dhe besimeve sllave! Mundohuni të zbuloni se a ka ndonjë toponim, emër njerëzish, festa ose zakone që lidhen në ndonjë mënyrë me besimet para-krishtere midis sllavëve?

Megjithatë, një pjesë e konsiderueshme e popullsisë vendase vazhdoi të jetonte në zonat e tyre. Gjatë shekullit VII disa peshkopata ende funksiononin në territorin e Maqedonisë. Kjo tregon se jeta e popullsisë së krishterë nuk u shkatërrua plotësisht, por vazhdoi të ekzistonte në pjesë të caktuara. Ndoshta, me kalimin e kohës, ndikimi i njërës mbi tjetrën po rritej. Sllavët përvetësuan njohuri të përparuara bizantine, siç ishin mjetet për bujqësinë dhe zanatet, si dhe teknikat për përpunimin e tokës dhe metaleve. Popullsia vendase që jetonte në sklavini filloi të përdorte gjuhën sllave.

Me vendosjen e sllavëve shumë emra gjeografikë pësuan ndryshime. Disa **toponime** morën emra të rinj sllavë. Për shembull, qyteti i lashtë **Lihnida** u bë **Ohër**, lumi **Aksios** u riemërua **Vardar**, ndërsa lumi **Erigon** u riemërua **Cërna Reka**. Nga ana tjetër, emra të tjerë u përshtatën me gjuhën sllave. Kështu, **Skupi** u bë **Skopje (Shkup)**, ndërsa lumi **Strimon** u quajt **Struma**. Ndryshime të ngjashme ndodhën në të gjithë Gadishullin Ballkanik. Kështu, **Serdika** u bë **Sofia**, **Naisus** u bë **Nish**, ndërsa **Dīrahion** u quajt **Draç** (Durrës).

Paraqitje e ushtarit sllav

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Cilat rrethana ndikuan në vendosjen e sllavëve në Ballkan?
2. Në cilat rajone u vendosën kryesisht sllavët?
3. Emërtoni disa nga fiset sllave që u vendosën në Maqedoni!
4. Ç'janë sklavinitë?
5. Çfarë ndryshimesh ndodhën pas vendosjes së sllavëve në Ballkan?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni një sllav që sapo është vendosur në një fshat në Ballkan dhe jetoni afër banorëve të tjerë që kanë qenë atje më parë! Përshkruani jetën tuaj të përditshme në një ese të shkurtër!
 - Si ishte kontakti i parë, ishte miqësor apo mosbesues?
 - A filluat të shkëmbeni produkte apo njohuri?
 - Sa janë përmirësuar marrëdhëniet tuaja me kalimin e kohës?

Shteti bullgar në mesjetën e hershme

Fillimet e shtetit bullgar

Në fund të shekullit VII bullgarët u shfaqën në zonën në veri të **Danubit** nën udhëheqjen e hanit **Asparuh**. Nën presionin e Hazarëve, ata u zhvendosën nga atdheu i tyre në rajonet e stepave midis Detit të Zi dhe Detit Kaspik. Në kërkim të territoreve të reja, ata arritën në kufijtë bizantinë. Si popull që merrej kryesisht me rritjen e bagëtive, e veçanërisht me rritjen e kuajve, bullgarët ishin mjaft të lëvizshëm. Derisa Bizanti ishte i zënë me luftëra në kufijtë e tij lindorë, bullgarët i kërcënuan zonat kufitare bizantine në Danub. Prandaj perandori bizantin personalisht ndërmori një ekspeditë për të parandaluar pushtimet e tyre. Megjithatë, ai pësoi disfatë të rëndë. Menjëherë pas kësaj, në vitin **681**, Bizanti përfundoi një marrëveshje me bullgarët dhe madje mori përsipër t'u paguante atyre haraç. Kështu, bullgarët jo vetëm që i mbajtën territoret e pushtuara, por edhe formuan shtetin e tyre në Ballkan, me kryeqytetin në Pliska.

Në atë kohë ana jugore e lumit Danub ishte tashmë e banuar nga fiset sllave. Për shkak të superioritetit të tyre ushtarak, bullgarët arritën t'i nënshtronin shpejt fiset sllave dhe t'i përfshinin ato në shtetin e tyre. Megjithatë, besohet se ata ruajtën një shkallë të konsiderueshme pavarësie në qeverisjen e tyre.

Pas vdekjes së hanit Asparuh, Bullgaria nuk përjetoi ndonjë sukses të veçantë për një kohë të gjatë. Shteti u përfshi në luftëra të brendshme për fronin, me ndryshime të shpeshta të sundimtarëve. Në fillim të shekullit IX, kur hani Krum erdhi në krye të shtetit, ndodhën ngjarje të mëdha. Bullgaria u zgjerua ndjeshëm në kurriz të Bizantit. Pastaj qyteti i Serdikes (Sofje) u pushtua nga trupat bullgare. Së shpejti perandori bizantin Nikefor I vendosi të hakmerrej për humbje të tilla. Ai e pushtoi Bullgarinë dhe e shkatërroi kryeqytetin Pliska. Megjithatë, gjatë rrugës së kthimit ushtritë bizantine u zunë në pritë dhe pësuan një disfatë katastrofike. Në fushën e betejës gjithashtu vdiq perandori Nikefor I.

Jurta. Vendbanimi tradicional i e bullgarëve gjatë vendosjes në Ballkan

Mësoni më shumë:

Para se të vendoseshin në Ballkan, bullgarët ishin pjesë e një bashkimi fisnor të quajtur Bullgaria e Madhe, i cili shtrihej rreth Detit të Azovit. Sipas burimeve bizantine, sundimtari, hani Kubrat, u la një amanet bijve të tij që të qëndronin të bashkuar. Megjithatë, pas vdekjes së tij ata u ndanë dhe bashkimi u shpërbë. Një nga bijtë ishte Asparuhi, i cili themeloi shtetin bullgar në Ballkan.

Burimet flasin

Vdekja e perandorit Bizantin Nikefor I në fushën e betejës ishte goditje për reputacionin e Bizantit. Për Krumin kjo do të thoshte një fitore e madhe. Kronisti bizantin Teofani Rrëfimtari e përshkruan kështu: «Krumi ia preu kokën Nikeforit dhe e mbajti në një kunj për disa ditë për t'ua treguar fiseve që vinin tek ai dhe për të na poshtëruar. Pastaj ai e pastroi kafkën, e mbuloi me argjend dhe, me krenari, i bëri udhëheqësit e sllavëve të pinin prej saj.»

Pas këtij suksesi Bullgaria u forcua nga brenda dhe marrëdhëniet me Bizantin u stabilizuan për disa dekada.

Sundimi i Borisit I dhe pranimi i krishterimit

Kah mesi i shekullit IX kani **Boris** erdhi në fronin bullgar. Ai është një nga sundimtarët më të rëndësishëm të shtetit bullgar. Gjatë kohës së tij pjesa më e madhe e Maqedonisë, Serbisë jugore dhe Shqipërisë jugore ranë nën sundimin bullgar. Për hir të efikasitetit më të madh, Boris bëri një organizim të ri të shtetit. Ishte i ndarë në zona administrative, të ashtuquajturat komitate, të kryesura nga komesë. Fisnikët ose boljarët kishin ndikim të konsiderueshëm në shtet. Në këtë mënyrë u vendos hierarkia e administratës shtetërore. Kani merrte vendime për të gjitha çështjet e rëndësishme në shtet.

Bullgaria u bë një shtet i fuqishëm dhe me ndikim në Ballkan. Ajo ishte një nga shtetet e pakta në Evropë që nuk e kishte pranuar ende krishterimin. Që nga koha kur u vendosën në Ballkan bullgarët besonin në shumë perëndi. Ata i kushtonin respektin më të madh hyjnës supreme Tangra. Edhe shumica e sllavëve të cilët u përfshinë në shtetin bullgar, pasi u zhvendosën në këto zona, besonin në hyjnitë e tyre.

Për të bashkuar popullsinë dhe për të rritur prestigjin e shtetit midis sundimtarëve të krishterë, Boris vendosi të pranonte krishterimin. Në vitin 864 priftërinjtë bizantinë mbërritën në kryeqytet dhe **pagëzuan** Borisin dhe familjen e tij. Meqenëse perandori bizantin Mihail III konsiderohej kumbari i pagëzimit, Boris mori emrin e tij dhe u bë Boris Mihail. Besohet se pas pagëzimit, ai e zëvendësoi titullin e kanit me titullin sllav të princit.

Të dy qendrat kishtarë të krishtera, Roma dhe Kostandinopja, ishin të interesuara për krishterizimin e Bullgarisë. Megjithatë, Boris u detyrua të zgjidhte Kostandinopojën. Prandaj, kisha në Pliska iu nënshtrua patriarkut të Kostandinopojës. Kjo do të thoshte se shërbesa së pari do të mbahej në gjuhën romake (gre-

Princi bullgar Boris I

Fjalë më pak të njohura

Hazarët – popull turk që krijoi një shtet të fuqishëm në veri të Kaukazit, midis shekujve VI dhe X.

Tangrizmi – fe e vjetër e përfaqësuar në Azinë Qendrore. Zoti suprem ishte Tangra, zoti i qiellit.

Boljarët – fisnikë në Bullgarinë mesjetare, të cilët menaxhonin pronat tokësore dhe i shërbenin hanit si këshilltarë dhe udhëheqës ushtarakë.

Kan – titulli i sundimtarëve bullgarë para pagëzimit.

ke). Kështu, nëpërmjet organizatës kishtare të sapokrijuar filloi krishterizimi i popullsisë.

Procesi i krishterizimit nuk u pranua nga të gjitha shtresat e popullsisë. Feudalët e mëdhenj bullgarë (boljarët) u rebeluan kundër Borisit, sepse nuk donin të pranonin krishterimin. Boris i shtypi ashpër kryengritjen. Pas kësaj, Boris u tërhoq në një manastir dhe e la në fron djalë të tij të madh, Vladimir Rasate. Ky i fundit, si mbështetës i fesë së vjetër të bullgarëve, devijoi nga politika e të atit dhe u përpoq të rivendoste tangrizmin si fe shtetërore. Pas katër vitesh, (893) Boris u kthye në fron dhe e ndëshkoi të birin me verbim. Në vend të tij ai emëroi djalë tjetër, Simeonin.

Bullgaria gjatë kohës së Simeonit dhe pasardhësve të tij

Sundimi i **Simeonit** përfaqëson kulmin e fuqisë së shtetit bullgar në mesjetë. Simeoni u arsimua në Kostandinopojë dhe ishte i njohur mirë me kulturën dhe politikën bizantine. Ambicia e tij ishte të krijonte një perandori si Bizanti nga Bullgaria. Ai madje planifikoi të pushtonte fronin bizantin. Prandaj, pas sukseseve të mëdha, në vitin 913 ai e shpalli veten **perandor të bullgarëve dhe romejëve**.

Nën udhëheqjen e tij Bullgaria u bë shteti më i fortë në rajon. Pushteti i saj shtrihej nga Deti i Zi deri në Detin Adriatik dhe nga Epiri deri në Karpate. Koha e Simeonit njihet si **epoka e artë** e kulturës dhe letërsisë në Bullgari. Preslavi, i cili u bë kryeqytet në vitin 893, u rrit në një qytet të zhvilluar në çdo aspekt. Ndërtimtaria, arti dhe letërsia lulëzuan atje. Gjatë kohës së Simeonit përhapja e shkrim-leximit sllav u intensifikua veçanërisht.

Pas vdekjes së Simeonit, djali i tij Petar arriti të stabilizonte shtetin dhe të vendoste një paqe afatgjatë me Bizantin. Në gjysmën e dytë të shekullit X Rusia e Kievit (një aleat i Bizantit) sulmoi Bullgarinë. Sundimtari rus Svjatosllav pushtoi Presllavin, por qëndrimi i tij në Bullgari ishte jetëshkurtër.

Shpejt në vitin 971 perandori bizantin Jovan Cimiski i dëboi rusët dhe e pushtoi Presllavin. Pastaj perandori i

Pagëzimi i bullgarëve (miniaturë)

Paraqitje bashkëkohore e perandorit Simeon

Mësoni më shumë:

Perandori Simeoni I u arsimua në shkollën e Magnaurëve në Kostandinopojë. Atje ai studioi filozofi, drejtësi dhe teologji. Fillimisht ai ishte i përgatitur për jetën kishtare, por u bë sundimtar. Duke vepruar kështu, ai fitoi njohuri të thellë të kulturës bizantine, prandaj shpesh quhej gjysmë-grek. Edhe pse gjuha e vjetër sllave e kishës përdorej në kohën e tij, greqishtja ende praktikohet në vullat zyrtare.

fundit bullgar Borisi II iu hoq kurora perandorake dhe u dërgua rob në Kostandinopojë. Me këtë Bullgaria pushoi së ekzistuari si shtet. Territoret e saj ranë nën sundimin bizantin dhe kisha e saj u vu nën administrimin e Patriarkanës së Kostandinopojës.

Mbetjet e Pallatit në Preslav

Ekzekutimi i perandorit bullgar si rob në Kostandinopojë (miniaturë)

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Shpjegoni krijimin e shtetit bullgar!
2. Për çfarë suksesi ushtarak është i njohur hani Krum?
3. Pse Borisi e pranoi krishterimin?
4. Si u shpreh rezistenca ndaj krishterimit midis bullgarëve?
5. Pse perandori Simeon kishte titullin perandor i bullgarëve dhe romejëve?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni sundimtari bullgar Boris! Jeni në një manastir dhe dëgjoni se djali juaj, të cilin e latë në fron, nuk e zbaton politikën tuaj në lidhje me krishterimin. Duhet t'ia ndryshoni mendjen në mënyrë paqësore. Shkruani një ese të shkurtër se si do ta bindni atë se ruajtja e krishterimit është në interes të shtetit bullgar!

Shqipëria në mesjetën e hershme

Shqipëria në shekujt e parë të mesjetës së hershme

Në mesjetën e hershme territori i Shqipërisë ishte shpesh shënjestër e sulmeve nga fise të ndryshme ose, përndryshe, përfshihej në kuadrin e shteteve të fuqishme që u formuan në Ballkan. Territori i saj ishte tërheqës për shkak të daljes në detet Adriatik dhe Jon. Megjithatë, për shkak të maleve të larta që e rrethonin nga veriu, lindja dhe jugu, territori i Shqipërisë nuk ishte lehtësisht i arritshëm për pushtuesit.

Me dobësimin e pozicioneve mbrojtëse romake në Ballkan në shekullin V, Shqipëria u bë cak i fiseve të ndryshme që morën pjesë në Dyndjen e madhe të popujve. **Gotët, Hunët dhe Avarët** kaluan nëpër territorin e saj, të cilët kishin kryesisht **qëllime plaçkitjeje**. Kah fundi i shekullit VI dhe fillimit të shekullit VII edhe **slavët** filluan të depërtonin në Shqipëri. Ndryshe nga fiset e mëparshme, edhe ata filluan të vendoseshin në luginat dhe rrafshinat pjellore.

Këto ndryshime e detyruan **popullsinë e romanizuar**, pasardhëse të **ilirëve** të lashtë, të tërhiqeshin në vende më të sigurta. Disa u strehuan në qytete bregdetare si Durrësi, ku u mbrojtën pas mureve të qytetit. Të tjerë ikën në rajonet malore të larta dhe të vështira për t'u arritur. Periudha e pasigurisë së vazhdueshme u ndal pjesërisht pasi Bizanti arriti të vendoste një kontroll më serioz mbi Shqipërinë.

Shqipëria dhe shtetet e Ballkanit

Në shekullin VIII Bizanti arriti të konsolidonte sundimin e tij mbi territoret shqiptare duke organizuar njësi administrative të quajtura tema. Pjesa më e madhe e Shqipërisë mbulohej nga dy tema. **Tema e Durrësit** përfshinte qytetin e Durrësit dhe pjesë të Shqipërisë qendrore dhe veriperëndimore. **Tema e Nikopolit** mbulonte rajonet jugore. Në atë kohë Durrësi ishte qytet kyç bizantin në Detin Adriatik.

Në mesin e shekullit IX Bullgaria, e cila ishte vendosur si fuqi në Ballkan, e zgjeroi sundimin e saj mbi pjesë të Shqipërisë. Në atë kohë qyteti i Beratit u bë qendër e rëndësishme administrative dhe kulturore. Gjatë sun-

Burimet flasin

Termi «Albanoi» (Shqiptarë) në burimet bizantine përmendet për herë të parë në veprën «Historia» nga Mihail Ataliati. Ai e përdor këtë term për popullsinë që u rebelua kundër Bizantit në vitin 1043 në rajonin e Durrësit.

Mozaik nga Bazilika e Linit

Hulumtoni:

Hulumto për kulturën e Komani-Krujës dhe rëndësinë e saj për Shqipërinë në mesjetën e hershme!

Pastaj përgjigjuni:

Çfarë është kjo kulturë dhe pse është e rëndësishme?

Ku ndodheshin vendet më të rëndësishme të kësaj kulture?

Nëse keni vështirësi në hulumtimin tuaj, kërkonj ndihmë nga mësimmthënësi juaj!

dimit të car Simeonit, shteti bullgar forcoi pozicionet e tij në rajonet qendrore dhe jugore të Shqipërisë. Megjithatë, qyteti i Durrësit mbeti nën kontrollin bizantin. Pas rënies së shtetit bullgar (971), sundimi bizantin u rivendos.

Dominimi bizantin në Shqipëri u ndërpre në gjysmën e dytë të shekullit X kur **shteti i Samuil** u imponua në këtë zonë si më i fuqishmi në Ballkan. Pas rënies së shtetit të Samuil Bizanti rivendosi të gjithë sundimin e tij të mëparshëm në Shqipëri dhe vendosi një qeveri më të fortë.

Popullsia u ngarkua me taksa të rënda ndaj shtetit dhe u detyrua të punonte falas. Në vitin 1040 një **kryengritje** shpërtheu në zonën e Durrësit kundër sundimit bizantin. Udhëheqësi i saj ishte **Tihomiri**. Në të njëjtën kohë, kryengritja e Petar Deljanit ishte në zhvillim e sipër në Maqedoni. Të dy kryengritjet u bashkuan nën udhëheqjen e Deljanit. Kryengritësit e pranuan Petar Deljanin si udhëheqësin e vetëm, ndërsa Tihomiri u godit me gurë dhe u largua nga kryengritja. Edhe pse kryengritja pati një vrull të fortë dhe arriti të përhapej, kryengritësit pësuan një disfatë të rëndë në betejën e Selanikut. Kryengritja u shtyp shpejt nga Bizanti.

Kah fundi i shekullit XI territori i Shqipërisë ishte nën kërcënim nga Normanët që vinin nga perëndimi. **Normanët** nga Italia Jugore pushtuan Durrësin dhe vazhduan në brendësi të Ballkanit. Vetëm pas disa vitesh Bizanti arriti t'i dëbonte Normanët nga territoret shqiptare. Megjithatë, ata vazhduan të sulmonin fortesat bizantine në Shqipëri deri në fund të shekullit XII.

Kulla venedikase në Durrës e ndërtuar mbi themelet e një ndërtese bizantine

Mësoni më shumë:

Durrësi ishte një nga qytetet më të rëndësishme për Bizantin në mesjetë. Ndodhej në bregdetin e Adriatikut dhe ishte port i rëndësishëm për tregti. Rruga e rëndësishme tregtare Via Egnatia fillonte nga Durrësi, e cila përfundonte në Kostandinopojë.

Muret bizantine të qytetit të Durrësit

Mësoni më shumë:

Fiset gjermanike në pjesët veriore të Evropës quheshin normanë (popull i veriut) ose vikingë. Ata ishin detarë dhe ndërtues të aftë të anijeve. Në shekullin VIII ata ndërmorën bastisje plaçkitëse në të gjithë botën. Besohet se në një sulm të tillë në shekullin XI ata arritën edhe në kontinentin e Amerikës së Veriut, ku krijuan vendbanimin e Vinlandit.

Krishterimi në Shqipëri

Në mesjetën e hershme krishterimi ishte feja kryesore në të gjithë Ballkanin, përfshirë edhe Shqipërinë. Qendrat kishtarë në **Romë** dhe **Kostandinopojë** kishin një interes të fortë për të zgjeruar ndikimin e tyre mbi këtë territor. Megjithatë, vendimi i perandorit bizantin ishte me rëndësi vendimtare se kush do të drejtonte dhe kontrollonte jetën shpirtërore në Shqipëri.

Deri në mesin e shekullit VIII Roma kishte ndikim më të madh mbi çështjet kishtarë në Shqipëri. Megjithatë, me ftohjen e marrëdhënieve midis perandorëve bizantinë dhe papës së Romës, perandori e mbështeti Patrikanën e Kostandinopojës. Kështu, shumica e kishave të krishtera në Shqipëri iu dorëzuan Patrikanës së Konstantinopojës. Qendrat kryesore të krishterimit në Shqipëri ishin qytetet që ishin më afër detit, por edhe ato që kishin një traditë kishtarë. Selitë më të rëndësishme peshkopale ishin në **Durrës**, **Apolloni**, **Vlorë** (Avlonë) dhe **Butrint**. Durrësi kishte status më të lartë si selia e një mitropoliti. Për shkak të sulmeve nga fise dhe shtete të ndryshme, peshkopët shpesh lëviznin nga një vend në tjetrin. Edhe pse të dhënat për Shqipërinë janë të pakta, dihet se jeta shpirtërore ishte zhvilluar mirë gjatë kësaj periudhe.

Kisha bizantine karakteristike në Shqipërinë jugore

Mbetjet e Pagëzores në Butrint

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Ç'ndodhte në territorin e Shqipërisë në shekujt e parë të mesjetës së hershme?
2. Brenda cilave shtete ballkanike ra territori i Shqipërisë në mesjetën e hershme?
3. Pse ndodhi Kryengritja e Tihomirit?
4. Cilat qendra kishtarë ishin të interesuara të zgjeronin ndikimin e tyre në Shqipëri?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni banor në territorin e Shqipërisë në mesjetën e hershme! Përkthyeri se si ndryshimet e shpeshta të pushtetit do të ndikonin në mirëqenien tuaj ekonomike!

Rashka dhe Dukla

Është vënë re se në gjysmën e parë të shekullit VII disa nga fiset sllave, të quajtura serbë, u vendosën në Gadishullin Ballkanik. Ndoshta lëvizja e tyre në këto zona mund të ketë ndodhur edhe më herët, së bashku me fise të tjera sllave. Territori që besohet se ata e kanë pushtuar shtrihej midis lumenjve Ibër, Bosnjë, Zetë dhe Moravë Perëndimore, nga bregu i Adriatikut deri në Dubrovnik. Ata u organizuan fillimisht në njësi të vogla administrative të quajtura **zhupan**. Ata qeveriseshin nga **zhupanët**. Zhupanët përfaqësonin një nivel bazë organizimi, i cili përfshinte disa vendbanime. Gjatë mesjetës së hershme zhupanët kërkuar të ruanin pavarësinë e tyre në lidhje me shtetet e fuqishme të Ballkanit. Ishte kjo luftë që u bë baza për bashkimin e tyre dhe krijimin e shteteve të para.

Rashka

Shteti i parë që u formua në një pjesë të territorit të banuar nga fiset sllave serbe ishte **principata serbe**, e njohur si **Rashka**. Ajo u emërua sipas fortesës **Ras**. Formimi i shtetit lidhet në kohë me mesin e shekullit IX. Në atë kohë principata drejtohej nga princi **Vlastimir**. Ai arriti të bashkonte rajonet e përçara dhe të forconte shtetin. Vlastimiri iu kundërvu me sukses shtetit bullgar dhe ndaloi përparimet e tij në perëndim. Pas vdekjes së tij filluan luftërat për fronin, të cilat çuan në paqëndrueshmëri në Rashkë. Gjatë kësaj periudhe Bizanti kërkoi të forconte ndikimin e tij në këtë rajon nëpërmjet krishterimit.

Në dekadat e para të shekullit X gjatë ngritjes më të madhe të Bullgarisë, Simeoni e vendosi Rashkën nën sundimin bullgar. Megjithatë, kjo situatë nuk zgjati shumë. Princi i ri serb, me ndihmën e Bizantit, arriti të çlirohej nga sundimi bullgar dhe të forconte shtetin e tij. Në atë kohë principata serbe shtrihej deri në Detin Adriatik.

Përveç përpjekjeve bizantine dhe bullgare për të kontrolluar Rashkën, në shekullin X edhe hungarezët filluan të depërtonin atje. Besohet se në betejë me ta vdiq edhe princi Časlav. Pas vdekjes së tij, Rashka ra

Krijuesit e historisë:

Konstantini VII Porfirogjeni ishte perandor bizantin i shekullit X. Ai njihet për veprën e tij "Mbi qeverisjen e Perandorisë", një nga burimet më të rëndësishme për historinë më të hershme të serbëve. Sipas tij, serbët u vendosën në Ballkan në gjysmën e parë të shekullit VII me lejen e Bizantit. Megjithatë lindi në dhomat perandorake, ai mori nofken Perifrogjeni, që do të thotë i lindur në purpur. E purpurta ishte simbol i pushtetit perndorak. Edhe pse ishte perandor bizantin, ai kaloi një pjesë të konsiderueshme të kohës së tij duke shkruar vepra historike dhe politike.

Kalaja e Rasit

nën **sundimin bizantin**. Ai u ndërpre kur Rashka u përfshi në kuadrin e shtetit të Samuilut. Në fillim të shekullit XI, Bizanti rivendosi kontrollin mbi rajonin më të gjerë.

Dukla

Gjatë shekullit X një shtet tjetër i ri u shfaq në skenën historike në Ballkan – **Dukla**. Ky shtet u formua në një pjesë tjetër të territorit të banuar nga fiset sllave serbe. Dukla mbulonte bregdetin e Detit Adriatik, dhe territorin përreth Liqenit të Shkodrës, ndërsa në brendësi shtrihej deri në lumenjtë Zeta dhe Moraça. U emërua sipas qytetit të vjetër romak **Dokleja**, i cili ndoshta ishte qendra e tij në fillim. Më vonë u quajt gjithnjë e më shumë **Zeta**, sipas lumit me të njëjtin emër që rridhte nëpër territorin e saj.

Gjatë kalimit nga shekulli X në XX, në fron në Dukël ishte princi **Jovan Vladimir**, i cili ishte i pari që njohu pushtetin suprem bizantin. Shpejt shteti i Samuilut u bë më i fuqishmi në Ballkan. Car Samuili gjatë ekspeditave të tij e nënshtroi Duklën nën sundimin e tij. Ky shtet zgjati për një kohë të shkurtër. Pas rënies së shtetit të Samuilut, Bizanti rivendosi kontrollin mbi të gjitha rajonet që Samuili i kishte pushtuar, përfshirë Duklën. Në dekadën e tretë dhe të katërt të shekullit XI Bizanti përballëj me probleme të ndryshme të brendshme. Sundimtari i Duklës, Stefan Vojsllav, e shfrytëzoi këtë situatë. Përmes disa kryengritjeve ai arriti të hidhte poshtë sundimin bizantin dhe ta ngrinte Duklën në një shtet të pavarur.

Pas vdekjes së Stefan Vojsllavit fronin e trashëgoi djali i tij, **Mihaili**. Ai gjithashtu ia aneksoi Rashkën Duklës. Duke zgjeruar territoret e tij dhe duke konsoliduar pushtetin e tij, Mihaili e shndërroi Duklën në një shtet të fuqishëm në Ballkan. Kur shpërtheu kryengritja e Gjergj Vojtekut në Maqedoni, Mihaili e dërgoi djalin e tij, Konstantin Bodinin të marrë pjesë në betejat kundër Bizantit. Ndërkohë, Mihaili fitoi favorin e papës së Romës. Në vitin 1077 ai i dërgoi një **kurorë mbretërore** Mihailit nëpërmjet të dërguarve të posaçëm. Kështu, Mihaili e shpalli veten mbret dhe Dukla u bë **mbretëri**.

Vula e njërit prej princave serbë nga shekulli IX

Mësoni më shumë:

Në disa burime mesjetare përkruhet se car Samuili, gjatë ekspeditës kundër Duklës, e kapi princin Jovan Vladimir dhe e burgosi në Prespë. Atje vajza e Samuilut, Kosara, e vuri re Vladimirin dhe u dashurua me të për shkak të modestisë dhe virtytit të tij. Ajo i kërkoi leje të atit për t'u martuar me të. Samuili pranoi dhe ia ktheu Duklën Vladimirit, i cili vazhdoi ta sundonte atë si dhëndri i tij. Historia e Vladimirit dhe Kosarës mbahet mend si një nga historitë më të bukura të dashurisë mesjetare në Ballkan.

Pllaka përkujtimore për nder të Vladimirit dhe Kosarës e punuar nga skulptori maqedonas Tome Axhievski

Me ndërhyrjen e papës konflikti kishtar midis Romës dhe Kostandinopojës u përhap në Dukël. Të dyja palët u përpoqën ta vendosnin organizatën kishtarë të Duklës nën administrimin e tyre.

Trashëgimtari **Konstantin Bodin** e forcoi më tej shtetin dhe i zgjeroi kufijtë. Megjithatë, pas vdekjes së tij filluan konfliktet midis anëtarëve të familjes sunduese. Në këto luftëra Rashka dhe Bizanti morën pjesë aktive, duke u përpjekur të vendosnin mbështetësit e tyre në fronin e Duklës. Si rezultat i këtyre konflikteve, në gjysmën e parë të shekullit XII fronti shpesh ishte nën kontrollin e sundimtarëve të mbështetur nga njëra palë ose tjetra. Më në fund, në gjysmën e dytë të shekullit XII Dukla u pushtua plotësisht nga Rashka.

Mësoni më shumë:

Kryeqytetet e Duklës dhe Rashkës nuk janë përcaktuar me siguri. Besohet se fillimisht kryeqyteti i Duklës ishte Dokleja, ndërsa më vonë selitë u bënë Krajina dhe Shkodra. Për Rashkën fortessa e Rashës ishte qendër e rëndësishme, por jo kryeqytet i përhershëm. Ndoshta sundimtarët kenë sunduar nga vende të ndryshme, varësisht nga nevojat.

Rikujtohu:

Cila ngjarje e madhe e mesit të shekullit XI çoi në një përçarje serioze të marrëdhënieve midis qendrave kishtarë në Romë dhe Kostandinopojë?

Afresk i sundimtarit të Duklës, Mihailit

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Si ishin të organizuara fiset sllave serbe kur u vendosën në Ballkan?
2. Kundër cilave shteteve luftuan sundimtarët e Rashkës për të ruajtur shtetin e tyre?
3. Shpjegoni se si Dukla e fitoi pavarësinë e saj nga Bizanti!
4. Cilët janë sundimtarët më të rëndësishëm të Duklës dhe çfarë bënë ata për ta shndërruar atë në një shtet të fuqishëm në Ballkan?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni sundimtari i Duklës në mesin e shekullit XII! Paraardhësi juaj arriti të fitonte pavarësinë e shtetit tuaj. Shpjegoni me disa fjali se cili shtet është kërcënimi më i madh për Duklën në atë moment dhe cilës qendër kishtarë do t'i kërkonit ndihmë për kurorëzimin tuaj!

Shteti i Samuilut

Themelimi i shtetit

Si rezultat i pushtimeve bullgare të Ballkanit në gjysmën e dytë të shekullit IX, pjesa më e madhe e territorit të Maqedonisë ra nën sundimin bullgar. Sklavinitë maqedonase pushuan së ekzistuari. Në vend të tyre u krijuan rajone të reja administrative, të quajtura **komitate**, të cilat qeveriseshin nga **komesë**.

Në gjysmën e dytë të shekullit X shteti bullgar u gjend në një pozicion të ndërlukuar dhe të pafavorshëm. Për shkak të përqendrimit të marrëdhënieve midis Bizantit dhe Bullgarisë, perandori bizantin i bëri thirrje princit të Kievit Svjatosllav të sulmonte Bullgarinë nga veriu. Në të njëjtën periudhë (969) vdiq perandori bullgar Petar. Kjo situatë në shtetin bullgar u shfrytëzua për të ngritur një **kryengritje në Maqedoni**. Kryengritja u nis nga katër djemtë e komesit Nikolla, **komitopilët** David, Aaron, Mojsej dhe Samuil. Ata arritën të çlironin një territor të konsiderueshëm në pjesën jugperëndimore të Maqedonisë ku krijuan **një shtet të ri në Ballkan** me kryeqytet në **Prespë**. Bërthama e shtetit përfshinte kryesisht ish-sklavininë Berzitia, pra territoret në rajonin Ohër-Prespë.

Në verën e vitit 971 Bizanti e largoi kërcënimin e Svjatosllavit dhe i dëboi rusët nga Ballkani. Menjëherë pas kësaj perandori bizantin Jovan Cimiski e rrëzoi nga fronti perandorin bullgar Boris II dhe e mori rob në Kostandinopojë. Kështu **shteti bullgar mori fund**. Bizanti i forcuar u bë një kërcënim i ri për komitopilët. Shteti i komitopilëve, i cili ende nuk ishte konsoliduar,

Bazilika e shën Akilit në Prespë

Krijuesit e historisë:

Burimet për shtetin e Samuilut u krijuan kryesisht më vonë, nga kronistë bizantinë. Jovan Skilica është autor i cili shkruan në detaje rreth ngjarjeve të kohës së Samuilut në veprën „Histori e shkurtër“, e shkruar kah fundi i shekullit XI.

Bazilika e „Shën Akil“ në Prespë

Burimet flasin

Rreth kryengritjes së komitopilëve në vitin 969, Skilica shkroi si vijon: „...Davidi, Mojseu, Aaroni dhe Samuili, bijtë e njërit prej atyre komisarëve që mund të bënin shumë në Bullgari, vendosën të shkëputeshin (nga Bullgaria) dhe i prishën gjërat midis bullgarëve. Ja si ndodhi.“

njohu përkohësisht pushtetin suprem të Bizantit. Cari i fuqishëm Jovan Cimiski toleroi një situatë të tillë deri në vdekjen e tij. Pastaj shpërtheu një luftë civile në Bizant për fronin. Komitopulët përfituan nga kjo. Ata në vitin **976** nisën **një kryengritje të re**, këtë herë kundër Bizantit. Pas dy kryengritjeve të suksesshme, komitopulët arritën të përfundonin procesin e themelimit të shtetit të tyre të ri.

Ky vit nuk ishte i favorshëm për familjen e komitopulëve. Davidi u vra nga disa barinj midis Kosturit dhe Prespës, Mojsej vdiq gjatë rrethimit të Seresit, ndërsa Aaroni dhe familja e tij u vranë me urdhër të Samuilut për bashkëpunim me bizantinët. Kështu, shteti kaloi nga një **tetrarki** (sundim nga katër veta) në një monarki. Samuili u bë sundimtari i vetëm.

Ngritja e shtetit

Samuili kishte aftësi ushtarake dhe shtetërore. Në një kohë të shkurtër ai arriti të bëhej konkurrent serioz i shtetit të fuqishëm bizantin. Pasi vendosi sundimin e tij mbi pothuajse të gjithë territorin e Maqedonisë (duke përfshirë Selanikun), ai vazhdoi të pushtonte drejt lindjes. Kështu, ai i zhvendosi kufijtë me Bizantin më larg kryeqytetit të tij. Samuili e zgjeroi sundimin e tij mbi disa pjesë të Bullgarisë, duke përfshirë qytetin e Serdikes (Sofjes). Për të ndaluar zgjerimin e Samuilut, perandori Bizantin **Vasili II** u nis me një ushtri të madhe drejt Serdikes. Megjithatë, në betejën e **Portës së Trajanit** në vitin **986** ushtria e Samuilut i shkaktoi disfatë të rëndë ushtarëve bizantinë. Perandori Vasili II iku nga beteja, ndërsa Samuili arriti të pushtonte ten-

Portreti i perandorit Samuil

Mësoni më shumë:

Samuili i përdori martesat për të ndërtuar marrëdhënie të mira me familjet mbretërore përreth. Djali i tij Gabriel Radomiri u martua me motrën e mbretit hungarez, vajzën e tij Kosara e martoi me princin Jovan Vladimir të Duklës, ndërsa vajza e tij Miroslava u martua me një fisnik bizantin.

Mbetjet e fortesës së Portës së Trajanit

Martesa e vajzës së Samuilut, Miroslavës, me një fisnik bizantin

Harta historike e shtetit të Samuilut në fund të shekullit X

dën e tij me stemën perandorake. Ky triumf i Samuilut ishte goditje për prestigjin e Vasilit II dhe Bizantit.

Pas disa ekspeditave pushtuese në drejtime të ndryshme pjesa më e madhe e Gadishullit Ballkanik ishte brenda kufijve të shtetit të Samuilut. Kështu, brenda kufijve të tij ishin territoret e Maqedonisë (pa Selanikun), pjesa më e madhe e Bullgarisë, Thesalisë, Epirit, Shqipërisë, Duklës, si dhe disa pjesë të Dalmacisë, Bosnjës dhe Rashkës. Kufijtë e tij shtriheshin nga Sava dhe Danubi në veri deri në Olimp në jug dhe nga Deti i Zi në lindje deri në Detin Adriatik në perëndim.

Pas luftërave të suksesshme dhe zgjerimit të konsiderueshëm, Samuili e shpalli veten **perandor** në **vitet e fundit të shekullit X**. Për shkak të konflikteve të vazhdueshme midis Romës dhe Kostandinopojës mbi ndikimin e kishës në Ballkan, ai si kundërshtar bizantin, fitoi favorin e papës së Romës. Besohet se atij iu dërgua një kurorë nga Roma me të cilën u krye cere-

Hulumtoni:

Hulumtoni pse dhe si u kursye nga vdekja Jovan Vlladislavi (djali i Aaronit)?

Pastaj përgjigjuni pyetjeve:

- Kush e shpëtoi Jovan Vlladislavin?
- Pse u kursye?
- Çfarë rëndësie kishte kjo për të ardhmen e tij dhe të ardhmen e shtetit?

monia e kurorëzimit të tij. Kështu, shteti i Samuilut u bë **perandori**. Gjatë kësaj ngritjeje të shtetit kryeqyteti u zhvendos në Ohër. Paralelisht me zgjerimin e shtetit Samuili iu përkushtua organizimit të organizatës kish-tare. Kjo ishte e rëndësishme për jetën kishtarë të besimtarëve, por mbi të gjitha për mbështetjen e pushtetit të tij. Me kthimin e tij nga Thesalia, ai mori reliket e shën Akilit nga qyteti i Larisë dhe i solli ato në selinë e kishës në Prespë. Ai bëri të njëjtën gjë gjatë ekspeditës së tij në Kroaci. Nga qyteti i Kotorrit, ai mori reliket e shën Trifunit. Samuili mbështeti fuqimisht forcimin e rëndësishë së rajonit Ohër-Prespë si qendër kishtarë e shtetit të tij, ku më parë kishin punuar shën Klementi dhe Naumi.

Vdekja e Samuilut dhe pasardhësit e tij

Për të ndaluar përparimin e Samuilut, perandori bizantin që nga fillimi i shekullit XI dërgoi njësi të rëndësishme ushtarake në Ballkan. Pas disa ekspeditave të suksesshme, bizantinët vendosën kontroll mbi pjesën më të madhe të territoreve të shtetit të Samuilut. Ndikimi vendimtar në fatin e Samuilut ishte veprimi ushtarak i verës së vitit 1014, kur u zhvillua **Beteja e**

Mësoni më shumë:

Ashtu si në shtetet e tjera mesjetare, kisha në shtetin e Samuilut forcoi pushtetin e sundimtarit duke predikuar se pushteti ishte dhënë nga Zoti. Kjo lidhje ndikoi në politikën, kulturën dhe identitetin e popullit. Prandaj, në mbishkrimin e vetëm të ruajtur (nga fshati German) ku Samuili foli në emër të tij, ai e përshkroi veten me fjalët e mëposhtme: „...unë, Samuili, skllav (rob) i Zotit...“.

Pillaka në fshatin German

Kalaja e Samuilut

njohur e Bellasicës. Gjatë kësaj beteje ushtria e Samuilut u sulmua papritur nga prapa dhe u mund plotësisht. Një numër i madh ushtarësh të Samuilut ranë në fushën e betejës, edhe më shumë u kapën robër, ndërsa Samuili mezi shpëtoi duke ikur. Shpejt, në **tetor të vitit 1014**, car Samuili vdiq. Ai u varros në Prespë.

Pas vdekjes së tij shteti u përfshi në luftëra për fronin midis anëtarëve të familjes së tij. I pari në fron erdhi djali i Samuilut, **Gabriel Radomir**. Ai sundoi për më pak se një vit. Ai u vra nga kushëriri i tij Jovan Vlladislav gjatë një gjuetie. Pastaj Jovan Vlladislavi mori pushtetin në shtet. Gjatë sundimit të tij Bizanti ishte në një rritje të fortë ushtarake dhe ishte e vështirë të parandalohesh shembja e shtetit. Jovan Vlladislavi vdiq në fillim të vitit 1018 në një betejë me bizantinët, derisa përpiquej të pushtonte qytetin e Durrësit. Vdekja e tij shënoi edhe **fundin e shtetit të Samuilut**. Përfaqësuesit e familjes së Jovan Vlladislavit dhe fisnikët, për të ruajtur pasurinë dhe privilegjet e tyre, iu dorëzuan perandorit Vasili II. Në fund të vitit **1018**, ai hyri me fitore në Ohër, ku mori kurorën mbretërore. Me këtë, shteti i Samuilut pushoi së ekzistuari.

Burimet flasin

Kronisti bizantin Jovan Skilica përshkruan se 15.000 ushtarë të Samuilut u verbuan me urdhër të carit bizantin Vasili II. Në çdo njëqind ushtarë njëri mbeti me një sy në mënyrë që të mund t'i çonte të tjerët te zotëria i tij. Pasi pa ushtarët e tij të verbuar, Samuili ndjeu një dhimbje në zemër, ra dhe vdiq.

Jovan Vlladislavi

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Shpjegoni krijimin e shtetit të komitopulëve!
2. Tregoni territoret të cilat shteti i Samuilut i pushtoi gjatë ngritjes së tij!
3. Cilat ishin marrëdhëniet midis shtetit të Samuilut dhe Bizantit dhe tregoni konfliktet e tyre më të rëndësishme?
4. Ku dhe pse mori mbështetje Samuili gjatë procesit të kurorëzimit të tij?
5. Kush ishin pasardhësit e Samuilut dhe çfarë ndodhi me shtetin pas vdekjes së tij?

Detyrë:

1. Hulumtoni se si përfaqësohet car Samuili në traditën, kulturën ose legendat në vendin tuaj dhe në të gjithë Maqedoninë. Zbuloni nëse ka ndonjë histori, monument, folklor ose ngjarje kulturore lokale të lidhura me të. Përshkruani se si ato e tregojnë rëndësinë dhe ndikimin e tij!

Kryengritjet në Maqedoni në shekullin XI

Jeta në Maqedoni nën sundimin bizantin

Pas rënies së shtetit të Samuilut, sundimi bizantin u vendos në territorin e Maqedonisë. Perandori Vasili II i trajtoi zonat e pushtuara rishtazi në mënyrë të përshtatshme, me qëllim të ruajtjes së paqes dhe benikërisë së popullsisë. Ai organizoi Kryepeshkopatën e Ohrit, duke vazhduar traditat kishtare të kohës së Samuilut. Ai emëroi një kryepeshkop me origjinë sllave lokale në krye të Kryepeshkopatës. Për të mos shkaktuar pakënaqësi te popullsia, Vasili II e ruajti politikën tatimore të kohës së Samuilut.

Megjithatë, pas vdekjes së tij perandorët e rinj bizantinë nuk e vazhduan këtë politikë. Ata futën taksa më të larta, të cilat e rënduan popullsinë. Përveç taksave monetare, njerëzit detyroheshin të bënin punë falas për shtetin, siç ishte ndërtimi i fortesave, rrugëve dhe urave. Në vend të kryepeshkopëve dhe peshkopëve vendas që do të ishin më afër dhe më të njohur me popullin, autoritetet bizantine emëruan njerëzit e tyre. Kjo shkaktoi pakënaqësi të mëtejshme. Populli kujton-te gjithnjë e më shumë kohën e shtetit të Samuilut, kur kishte liri më të madhe dhe kushte më të mira jetese. Humbja e traditave, rritja e taksave dhe përkeqësimi i kushteve të jetesës shkaktoi revoltë. Kjo pakënaqësi rezultoi në dy kryengritje të mëdha kundër sundimit bizantin në Maqedoni gjatë shekullit XI.

Kryengritja e Petar Deljanit

Si rezultat i kushteve të vështira nën sundimin bizantin, kryengritja e Petar Deljanit shpërtheu në vitet 1040–1041. Ai e paraqiti veten si nip i car Samuilut dhe bir i Gavril Radomirit. Prejardhja e tij perandorake i siguroi atij mbështetjen e kryengritësve. Ata e zgjodhën atë si udhëheqësin e tyre dhe e shpallën perandor. Kryengritja filloi në Beograd, por shpejt u zgjerua në Maqedoni në shekullin XI dhe në disa pjesë të Serbi-

Fjalë më pak të njohura

Masa represive – Presion ose ndëshkim nga autoritetet për të shtypur rezistencën ose pakënaqësinë.

Monumenti i Petar Deljanit në Shkup

Mësoni më shumë:

Kryengritja e Petar Deljanit filloi në Beograd, në kufirin hungarez-bizantin. Si bir i një princeshe hungareze dhe Gavril Radomirit, Deljani u rrit në oborrin mbretëror hungarez. Kjo i bëri kryengritësit të shpresonin për mbështetje nga Hungaria. Vendndodhja e Beogradit, larg forcave kryesore ushtarake bizantine, ishte gjithashtu e favorshme për suksesin fillestar të kryengritjes.

së, Bullgarisë dhe Shqipërisë. Duke lëvizur drejt jugut, kryengritësit fituan mbështetje gjithnjë e më të madhe nga popullsia. Duke iu bashkuar kryengritjes, popullsia shprehu pakënaqësinë e saj ndaj politikës bizantine. Në të njëjtën kohë, për arsye të ngjashme, një kryengritje tjetër u ngrit në Shqipëri e udhëhequr nga ushtari **Tihomiri**. Për të vepruar së bashku, dy grupet kryengritëse u takuan afër Dibrës. Për shkak të origjinës mbretërore të Petar Deljanit, kryengritësit e zgjodhën atë si udhëheqësin e tyre kryesor. Për të shmangur përçarjet e mundshme, kryengritësit vranë Tihomirin. Kryengritësit e bashkuar vazhduan drejt Selanikut, ku qëndronte atëherë perandori bizantin.

Petar Deljan i Tihomir

Në atë kohë **Alusiani**, djali i Jovan Vladislavit dhe anëtar i familjes së Samuilut, mbërriti në kampin kryengritës afër Ostrovo. Ai ishte në pamëshirë në oborrin

Harta historike e kryengritjes së Petar Deljanit

bizantin, nga ku arriti të arratiset dhe të bashkohej me kryengritësit. Për shkak të origjinës së tij, Deljani i besoi atij një ushtri të madhe për të sulmuar Selanikun. Megjithatë, Alusiani, në vend që të organizonte me kujdes një rrethim, u drejtua drejtpërdrejt drejt qytetit. Në përplasjen me ushtrinë bizantine kryengritësit pësuan humbje të rënda. Alusiani kishte frikë se do të fajësohej për dështimin. Prandaj gjatë një gostie ai e mashtroi Deljanin mënjane dhe e verboi. Menjëherë pas kësaj Alusiani iu dorëzua Bizantit. Ky akt shkaktoi trazira midis kryengritësve dhe ushtrisë bizantine e shfrytëzuan këtë. Petar Deljani u kap dhe kryengritja u shua.

Pasojat e kryengritjes ishin katastrofike për popullsinë. Vendi u shkatërrua dhe qeveria bizantine e forcoi kontrollin e saj duke futur masa më të rrepta shtypëse.

Kryengritja e Gjorgji Vojteku

Në vitin 1072 një kryengritje e re shpërtheu në territorin e Maqedonisë kundër qeverisë bizantine. Arsyet e kryengritjes ishin kushtet e vështira të jetesës, taksat e larta dhe detyrimet e rritura të popullsisë ndaj feudalëve bizantinë. Popullsia kishte detyrime për të mbështetur ushtarët dhe zyrtarët bizantinë, por edhe për të përmbushur detyrimet tatimore ndaj shtetit.

Në kushte të tilla, **fisnikët e Shkupit**, të udhëhequr nga **Gjorgji Vojteku**, vendosën të hidheshin në kryengritje. Në atë kohë Bizanti përballë me probleme të brendshme dhe disfata ushtarake nga armiqët e tij. Kushtet për kryengritjen ishin të favorshme. Të vetëdijshëm se nuk mund ta mposhtnin Bizantin vetëm, ata kërkuar ndihmë nga sundimtari i Duklës – Mihaili, i cili ishte i lidhur me prejardhjen e Samuilut. Mihaili u dërgoi atyre një ushtri të udhëhequr nga djali i tij **Konstantin Bodin**. Meqenëse nuk kishte pasardhës tjetër të familjes së Samuilut, kryengritësit e shpallën Bodinin perandor.

Kryengritja u përhap shpejt në të gjithë Maqedoninë dhe rajonet fqinje. Për ta zgjeruar kryengritjen, forcat kryengritëse u drejtuan në tre drejtime. Disa përparuan drejt pjesëve jugperëndimore të Maqedonisë, të tjerët drejt Nishit dhe Kosovës, ndërsa të tretët mbetën për

Hulumtoni:

Në mesjetë besohej se personat me aftësi të kufizuara fizike nuk mund të sundonin. Prandaj, Alusiani e verboi dhe ia preu hundën Petar Deljanit. Ai besonte se Deljani nuk do të ishte në gjendje të bëhej perandor. Hulumtoni dhe përgjigjuni!

Cili ishte shpjegimi për një besim të tillë?

A ka ndonjë shembull në të cilin një sundimtar ishte i ndaluar të sundonte për shkak të një defekti fizik?

Monumenti i Gjorgji Vojteku në Shkup

të mbrojtën Shkupin. Disa qytete të rëndësishme u çli-ruan. Ushtria bizantine i mundi kryengritësit afër qytetit të **Kosturit**. Menjëherë pas kësaj, ushtria bizantine u nis drejt Shkupit.

I frikësuar nga ushtria e madhe, Gjorgji Vojteku e dorëzoi qytetin pa luftë dhe shkoj në kampin e Konstantin Bodinit. Ai besonte se së bashku do të ishin në gjendje të vazhdonin luftën. Beteja vendimtare u zhvillua vitin pasardhës në Fushë-Kosovë. Ushtria bizantine i mundi kryengritësit dhe Konstantin Bodini dhe Gjorgji Vojteku u kapën. Kështu, kryengritja u shua dhe Bizanti konsolidoi pushtetin e tij, duke vazhduar me politikën e tij të vjetër.

Konstantin Bodini

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Cilat ishin arsyet kryesore për pakënaqësinë e popullsisë në Maqedoni nën sundimin bizantin?
2. Përshkruani rrjedhën e kryengritjes së Petar Deljanit?
3. Cili ishte roli i Alusianit dhe si ndikoi ai në rrjedhën e kryengritjes?
4. Për çfarë arsyes Gjorgji Vojteku kërkoi ndihmë nga Mihaili i Duklës dhe çfarë roli luajti Konstantin Bodini në kryengritje?
5. Cilat ishin pasojat e kryengritjeve në Maqedoni gjatë shekullit XI?

Detyrë:

1. Krahasoni dy kryengritjet, ngjashmëritë dhe ndryshimet e tyre dhe mendoni se ç'do të bënit si udhëheqës për të shmangur një rezultat të tillë të kryengritjeve!

Shfaqja dhe zhvillimi i alfabetit dhe shkrim-leximit sllav

Krishterizimi i sllavëve në Maqedoni

Sllavët ishin politeistë kur u vendosën në territorin e Maqedonisë. Disa prej tyre gradualisht, nën ndikimin e popullsisë vendase, filluan të pranonin krishterimin. Bizanti luajti një rol veçanërisht të rëndësishëm në krishterimin e tyre fillestar. Krishterimi filloi të përhapet fillimisht midis sllavëve në afërsi të Selanikut. Mitropolia e Selanikut luajti një rol të rëndësishëm në këtë, ashtu si edhe ekspeditat e shpeshta të perandorëve bizantinë për të imponuar autoritetin e tyre midis tyre. Kështu, sllavët të cilët e njohën sundimin bizantin më herët, e pranuan shpejt krishterimin.

Procesi i krishterimit u përshpejtua ndjeshëm në shekullin IX kur Bizanti rivendosi kontroll të fortë mbi zonat e Maqedonisë të banuara nga sllavët. Pjesa e sllavëve të cilët nuk e kishin pranuar krishterimin më parë, e bënë këtë në gjysmën e dytë të shekullit IX,

Monumenti i shenjtorëve Kiril dhe Metodi (Shkup)

Fjalë më pak të njohura

Politeistë – njerëz që besojnë në më shumë se një zot.

Metropoli – zonë kishtare-administrative e kryesuar nga një mitropolitan, i cili është një prift i lartë me juridiksion mbi disa dioqeza.

Kisha bizantine „Shën Dimitri“ në Selanik

Mësoni më shumë:

Disa burime përmendin se Kirili kishte mision për të pagëzuar sllavët përgjatë lumit Bregalnica. Besohet se ai pagëzoi 54.000 sllavë dhe u dha atyre libra në gjuhën sllave, të shkruara në alfabetin e ri. Prandaj disa hulumtues besojnë se shkrimi glagolitik u krijua për nevojat e misionit të Bregalnicës në Maqedoni.

kur ranë nën sundimin bullgar. Krishterimi ishte proces i gjatë dhe kompleks që çoi në zvogëlimin e dallimeve midis sllavëve dhe popullsisë së krishterë. Një pengesë e madhe për përhapjen masive të krishterimit ishte gjuha greke, e cila nuk ishte e kuptueshme për sllavët.

Aktivitetet e shenjtoreve Kiril dhe Metodi

Për të lehtësuar përhapjen e krishterimit midis sllavëve, në mesin e shekullit IX, vëllezërit **Kiril dhe Metodi** krijuan alfabetin e parë sllav, të njohur si **shkrimi glagolik**. Ata vinin nga një familje e shquar nga qyteti i Selanikut dhe kryenin funksione të rëndësishme në shërbim të shtetit bizantin. Aktivitetet e tyre në Maqedoni dhe origjina e tyre nga Selaniku i mundësuan atyre të njihnin dhe praktikonin mirë dialektet sllave të këtij rajoni. Kjo është arsyeja pse alfabeti që ata e krijuan bazohej në dialektet nga **zona përreth Selanikut**. Ai përbëhej nga 38 shkronja.

Krijimi i alfabetit sllav mundësoi përkthimin e librave liturgjikë nga greqishtja në sllavisht. Përveç kësaj, vepra origjinale u krijuan edhe në sllavisht.

Metodiu, për shkak se ishte i aftë në çështjet ushtarake, u emërua udhëheqës i një principate sllave. Kirili, nga ana tjetër, ishte shumë i ditur dhe u bë profesor i filozofisë në Shkollën Magnaure në Kostandinopojë. Kjo është arsyeja pse ai njihet edhe si Konstantin Filozofi. Perandorët bizantinë u besuan atyre disa misione për të përhapur krishterimin midis popujve të ndryshëm. Nga të gjitha, më i rëndësishmi ishte **Misioni moravian**.

Në gjysmën e dytë të shekullit IX princi moravian **Rostislav** përballej me probleme në principatën e tij. Atje adhurimi i krishterë kryhej nga priftërinj gjermanë në latinisht, të cilin populli nuk e kuptonte. Për të zgjidhur këtë problem ai i kërkoi perandorit bizantin të dërgonte misionarë për të kryer shërbesën hyjnore. Perandori ua besoi këtë detyrë Kirilit dhe Metodit për shkak të njohurive të tyre të gjuhës sllave. Për këtë qëllim ata përkthyen disa li-

Kirili dhe Metodi i mbartin reliket e papës Klementit I në Romë

Burimet flasin

Perandori bizantin Mihaili III e shihte misionin moravian si ndërmarje të jashtëzakonshme. Sipas jetëshkrimit të Metodit, perandori iu drejtua Kirilit me shumë besim, duke theksuar: „Askush tjetër nuk mund ta bëjë këtë, përveç teje. Prandaj, ja ku janë shumë dhurata dhe merre vëllanë tënd, abatin Metodi, dhe shko!, sepse ti je selanikas, ndërsa të gjithë selanikasit flasin thjesht sllavisht.“

Hulumtoni:

Hulumtoni se si e nderojmë dhe e përkujtojmë veprën e Kirilit dhe Metodit sot! Pastaj përgjigjuni!

- Cila ditë u kushtohet atyre si festë?
- Për çka u shpallën ata nga papa në vitin 1980?
- A ka diçka në zonën tuaj që është emëruar për nder të tyre?

bra në gjuhën sllave. Kirili dhe Metodi, me një grup nxënësish të tyre, shkuan në **Moravi** në vitin **863**. Atje ata zhvilluan aktivitete të gjera kishtarë, kulturore dhe arsimore. Ata përgatitën një numër të madh priftërinjsh për adhurim në gjuhën sllave. Megjithatë, misioni i tyre hasi pengesa. Priftërinjtë gjermanë atje, të njohur si **trilinguistë**, besonin se vetëm latinishtja, greqishtja dhe hebraishtja ishin gjuhë të shenjta dhe se vetëm ato mund të përdoreshin në adhurim. Ata filluan t'i akuzonin Kirilin dhe Metodin për përhapjen e mësimëve të rreme. Për shkak të kësaj vëllezërit u detyruan të shkonin në **Romë** te papa **Adriani II** për të justifikuar misionin e tyre. Papa i priti me dinjitet dhe, pasi i dëgjoi, miratoi shërbesën e adhurimit në gjuhën sllave. Derisa qëndronte në Romë, Kirili u sëmur dhe vdiq në vitin 869. Ai u varros atje me nderimet më të mëdha. Pas vdekjes së tij, Metodi mori një gradë të lartë priftërore dhe u kthye në Moravi për të vazhduar misionin e tij. Edhe pse rezistenca e priftërinjve gjermanë nuk u shua, Metodi megjithatë vazhdoi të përhapte shërbesën fetare në gjuhën sllave deri në vdekjen e tij në vitin 885. Menjëherë pas kësaj, nxënësit e tij u dëbuan nga Moravia dhe kështu misioni mori fund.

Burimet flasin

Jetëshkrimi i Kirilit shkruan se ai luftoi ashpër kundër besimit se vetëm greqishtja, latinishtja dhe hebraishtja ishin gjuhë të shenjta. Në një polemikë me trilingualët, ai theksoi: „A nuk bie shi nga Perëndia në mënyrë të barabartë për të gjithë? Dhe a nuk shkelqen dielli gjithashtu në mënyrë të barabartë për të gjithë? A nuk thithim të gjithë të njëjtin ajër? Atëherë, si nuk turpërohemi që njëri vetëm tri gjuhë dhe doni që të gjithë popujt e tjerë të jenë të verbër dhe të shurdhër?“

Varri i shën Kirilit (Romë)

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Shpjegoni procesin e krishterizimit të sllavëve në Maqedoni!
2. Pse Kirili dhe Metodi krijuan alfabetin sllav?
3. Cilat ishin arsyet për misionin moravian dhe me çfarë sfidash u përballën Kirili dhe Metodi gjatë misionit?
4. Çfarë vendimi të rëndësishëm për gjuhën sllave mori papa Adriani II?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni shoqëruar i Kirilit dhe Metodit gjatë misionëve të tyre më të rëndësishme. Detyra juaj është të hulumtoni jetën dhe veprën e tyre, e pastaj të shkruani një ditar të shkurtër sikur të ishit me ta në një nga ato ngjarje.

Veprimtaria e Shën Klementit dhe Shën Naumit

Pas vdekjes së Kirilit dhe Metodit, nxënësit e tyre, përfshirë **Klementin** dhe **Naumin**, iu nënshtruan presionit të fortë nga priftërinjtë gjermanë në Moravi. Ata u dëbuan shpejt. Duke ikur prej andej, ata erdhën në Beograd, i cili ishte nën sundimin bullgar. Kur princi bullgar Boris I dëgjoi për ta, ai i ftoi dhe i priti në oborrin e tij në Pliskë. Boris I e njohu rëndësinë e misionit të tyre për të përhapur krishterimin në gjuhën sllave dhe vendosi t'i vinte në funksion të politikës së tij. Prandaj, ai i dërgoi ata në aktivitet misionar në zonën e Kutmiçevicës, rreth Liqenit të Ohrit.

Në atë kohë jo vetëm rajoni i Ohrit, por edhe pjesa më e madhe e Maqedonisë përfshihej në kuadrin e shtetit bullgar. Klementi ishte i pari që mbërriti në Kutmiçevicë, i cili e kishte ndjekur Metodin që nga rinia e tij. Qendrat kryesore të aktivitetit të tij ishin qytetet e **Ohrit** dhe **Devollit**. Klementi themeloi një shkollë letrare, e cila u rrit në një qendër për trajnimin e priftërinjve, mësuesve dhe kopjuesve të librave. Njihet si **Shkolla Letrare e Ohrit**, e cila luajti një rol kyç në zhvillimin e shkrim-leximit sllav. Klementi i mësoi nxënësit e tij në shkenca shpirtërore, shkrim-lexim, aftësi në kultivimin e tokës, shartimin e pemëve dhe njohuri të ndryshme

Shën Klementi i Ohrit

Fjalë më pak të njohura

Letra lavdërimi – tekste që lavdërojnë meritat dhe veprat e shenjtorëve ose figurave të rëndësishme.

Relikte – relikte, mbetje mortore të një shenjtori, të cilat përfaqësojnë një objekt nderimi fetar.

„Shën Pantelejmon“, Plaoshnik

praktike për përmirësimin e jetës së përditshme. Për shkak të aktivitetit të tij të larmishëm, Shkolla e Ohrit konsiderohet si **universiteti i parë sllav ose Universiteti i shën Klementit**. Besohet se ai arriti të përgatiste dhe të bënte rreth 3.500 nxënës të aftë që të lexonin gjuhën sllave.

Gjatë aktivitetit të tij, Klementi mbështeti ruajtjen e traditës së mësuesve të tij përmes përdorimit të **shkrimit glagolik**. Prandaj, rreth rajonit të Ohrit shkrimi glagolitik u përdor dhe u kultivua për një kohë të gjatë pas vdekjes së tij. Në Shkollën e Ohrit tekstet liturgjike u përkthyen nga greqishtja në sllavisht dhe u krijuan vepra origjinale. Klementi dhe Naumi shkruan **lavdërimi** dhe biografi të mësuesve të tyre Kiril dhe Metodi. Në këtë mënyrë ata shprehën respekt për punën e tyre dhe vazhduan **trashëgiminë kirilike-metodiste**.

Klementi ndërtoi disa kisha dhe manastire, më i njohuri prej të cilëve është **manastiri i "Shën Panteleimonit"** afër Liqenit të Ohrit. Megjithatë aktiviteti dhe jeta e tij janë të lidhura me Ohrin dhe Liqenin e Ohrit, Klementi kujtohet dhe nderohet në trashëgiminë kulturore dhe shpirtërore si **shën Klementi i Ohrit**.

Në vitin 893 Klementi u emërua **peshkopi i parë sllav**. Peshkopata e tij, me shumë gjasa, gjendej në territorin e Maqedonisë. Pasi Klementi u bë peshkop, pozicioni udhëheqës në Shkollën Letrare të Ohrit mbeti vakant. Sundimtari bullgar e dërgoi Naumin në Ohër

Mësoni më shumë:

Reliktet e shën Klementit dhe shën Naumit ende mbahen në manastiret që ata i ndërtuan vetë. Sot ato përfaqësojnë qendra të rëndësishme shpirtërore dhe kulturore që tërheqin vizitorë të shumtë. Shumë besime dhe legjenda lidhen me këto vende të shenjta. Ekziston një legjendë për manastirin e shën Naumit që nëse e vini veshin në varrin e tij, mund të dëgjoni rrahjet e zemrës së shenjtorit.

Hulumtoni:

Përpikuni të hulumtoni dhe të mësoni më shumë rreth mrekullive dhe legjendave që lidhen me këta shenjtorë!

Manastiri i "Shën Naumit"

për të marrë përsipër punën mësimore në shkollë. Naumi, ashtu si Klementi, demonstroi dhe zhvilloi një aktivitet të larmishëm dhe të frytshëm. Përveç mësimdhënies, Naumi iu përkushtua përkthimit të teksteve liturgjike dhe shkrimit të veprave të reja letrare. Duke ndjekur gjurmët e Klementit, Naumi ndërtoi manastirin "Shën Kryeengjëjt Mihail dhe Gabriel" (sot i njohur si **manastiri "Shën Naum"**) në bregun jugor të Liqenit të Ohrit. Për shkak të shumë mrekullive që i atribuohen atij gjatë shekujve, populli e quajti **shën Naumin Mrekullibërës**. Ai njihet edhe si **shën Naumi i Ohrit**, sepse kreu pjesën më të madhe të misionit të tij pikërisht në këtë rajon. Në vitin 910 vdiq dhe u varros në manastirin e tij afër liqenit. Gjashtë vjet më vonë, në vitin 916, vdiq edhe Klementi dhe u varros në manastirin "Shën Panteleimon", të cilin e ndërtoi vetë.

Shën Klementi dhe shën Naumi, me aktivitetin e tyre shumëvjeçar, e transformuan qytetin e Ohrit në qendrën më të zhvilluar kulturore sllave. Sot shën Klementi është patroni (mbrojtësi) i qytetit të Ohrit dhe i kishës Ortodokse Maqedonase. Shën Naumi nderohet gjithashtu si themeluesi i monasticizmit në Maqedoni. Të dy nderohen si shenjtorë të krishterë, të cilët lanë një gjurmë të qëndrueshme në historinë e shkrim-leximit dhe kulturës sllave.

Varri i shën Klementit

Varri i shën Naumit

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Çfarë aktiviteti zhvilluan shën Klementi dhe shën Naumi në Shkollën Letrare të Ohrit?
2. Si quhet ndryshe Shkolla Letrare e Ohrit?
3. Në çfarë mënyre u përpoqën shën Klementi dhe shën Naumi të ruanin kujtimin e mësuesve të tyre, Kirilit dhe Metodit?
4. Çfarë objekte të rëndësishme historike dhe shpirtërore ndërtuan shën Klementi dhe shën Naumi?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni një nxënës i shën Klementit në Shkollën Letrare të Ohrit! Në një tekst të shkurtër, së pari përshkruani se si e imagjinoni shën Klementin si mësues dhe më pas shpjegoni se çfarë lloj gjërash u mëson ai nxënësve në shkollë!

Bogomilizmi

Shfaqja e bogomilizmit

Gjatë **shekullit X** lëvizja bogomile u përhap në të gjithë **Maqedoninë** dhe në të gjithë Ballkanin. Ishte **lëvizje heretike** të cilën kisha e krishterë e konsideronte të rrezikshme. Arsytet e shfaqjes dhe përhapjes së bogomilizmit qëndrojnë në pakënaqësinë e popullsisë me shtetin dhe autoritetet kishtarë. Gjatë kësaj periudhe pjesa më e madhe e Maqedonisë ishte brenda shtetit bullgar. Për shkak të luftërave të gjata dhe të lodhshme, ajo u dobësua. Popullsia u ngarkua me detyrime ndaj feudalëve dhe shtetit. Në të njëjtën kohë pronat e kishave dhe manastireve u rritën ndjeshëm, ndërsa bashkë me to edhe detyrimet e fshatarëve për të punuar në to.

Në kushte të tilla filloi të zhvillohej një lëvizje midis popullsisë që nuk pranonte as feudalët dhe as kishën. Ky fenomen njihet si **lëvizja bogomile**. Predikuesit dhe ndjekësit e saj njihen si **bogomilë**. Besohet se bogomilët e morën emrin nga themeluesi i tyre, prifti **Bogomil**. Sipas traditës, vendlindja e tij ishte fshati Bogomilë afër Velesit. Legjendat thonë se bogomilët fshiheshin në shpellat përreth fshatit Nezhilovë ku kryenin ritualet e tyre. Mali **Babunë** është gjithashtu i lidhur me bogomilët, si dhe lumi me të njëjtin emër. Ndoshta për shkak të kësaj, bogomilët ndonjëherë njihen me termin **babuinë**.

Mësimet dhe organizimi i bogomilëve

Bogomilët besonin se kishte dy forca – e mira dhe e keqja. Forca e mirë ishte Zoti Perëndi, krijuesi i botës së padukshme qiellore, ndërsa e keqja ishte djalli – Sistani, i cili krijoi të gjithë botën e dukshme. Për ta çdo gjë materiale ishte vepër e djallit. Prandaj, ata nuk e njihnin kryqin, ikonat, manastiret dhe festat fetare. Ata refuzuan të martoheshin ose të kishin fëmijë, sepse besonin se njeriu ishte krijuar gjithashtu nga djalli. Ata njihnin vetëm lutjen "Ati ynë". Ata i bazonin mësimet e tyre në libra që nuk mund të gjendeshin në ki-

Mësoni më shumë:

Besohet se bogomilizmi e ka origjinën nga paulicianizmi, i cili u përhap nga Armenia në Ballkan. **Paulicianët** besonin në një luftë të përhershme midis së mirës dhe së keqes, prandaj mësimet e tyre quhen dualistike. Për shkak të besimeve të ngjashme, bogomilizmi gjithashtu i përket mësimëve dualistike.

Predikimi i bogomilëve

Shën Naumi dhe bogomilët

shat krishtere. Prandaj, libri i tyre më i njohur quhet "Libri sekret". Bogomilët predikonin modestinë dhe abstinencën në jetën e përditshme. Ata vishnin rroba të thjeshta sa për të mbuluar trupat e tyre, hanin ushqime me bazë bimore dhe e konsideronin mishin dhe verën si punë të djallit. Sipas disa burimeve, ata shmangnin punën dhe jetonin me donacionet që u sillnin njerëzit. Megjithatë, ndoshta vetëm predikuesit shmangnin punën. Bogomilët, me sjelljen e tyre, në të vërtetë ishin kundër shtetit dhe përfaqësuesve të tij.

Bogomilët ishin të organizuar në bashkësi fetare. Në bashkësi të tilla, ata kryenin ritualet e tyre. Komuniteti drejtohej nga anëtarë më i vjetër, i quajtur **gjysh** ose **gjysh i dashur**. Edhe pse nuk respektonin hierarkinë, ata prapë ishin të ndarë në besimtarë të përsosur dhe të zakonshëm. Bogomilët e përsosur ishin predikues të mësimave dhe ndiqnin me përpikëri rregullat. Bogomilët e zakonshëm ishin ndjekës të atyre të përsosur. Në Maqedoni më të dalluarit ishin komunitetet bogomile Dragovite dhe Meglen.

Persekutimi dhe përhapja e bogomilizmit

Bogomilët u persekutuan ashpër nga autoritetet shtetërore dhe kisha. Kështu, një nga udhëheqësit e bogomilëve, **prifti Vasili**, u dogj në turrën e druve në Bizant. Shtetet ballkanike herë pas here bashkëpunonin në luftën kundër bogomilizmit. Për shembull, perandori bullgar Petar kërkoi këshilla nga Bizanti se si të veprojë me bogomilët. Ndryshe nga shtetet bizantine dhe bullgare, nuk kishte persekutime të bogomilëve në shtetin e Samuil. Besohet se perandori Samuil ishte tolerant ndaj bogomilëve.

Lëvizja bogomile u zhvillua më herët dhe më e fortë në shtetin bullgar, ndërsa më pas në Bizant. Më vonë lëvizja bogomile nga Maqedonia u përhap në Serbi dhe Bosnjë. Në Bosnjë ata njiheshin si **patarinë**. Kjo lëvizje heretike përfundimisht u përhap në Itali dhe Francë. Ndjekësit e kësaj lëvizjeje atje njihen si katarë. Në rajone të ndryshme të Evropës kjo lëvizje heretike, e cila filloi në Ballkan, vazhdoi për disa shekuj, nën emra të ndryshëm, por në thelb ishte e njëjta.

Burimet flasin

Shkrimtari i kishës presbiteri Kozma shkroi një vepër të quajtur "**Beseda kundër bogomilëve**", në të cilën përshkroi mësimet e tyre. Ai vuri në dukje sa vijon në lidhje me sjelljen e bogomilëve: "Ata i mësojnë njerëzit e tyre se nuk duhet t'u binden zotërinye të tyre, i urrejnë mbretërit, qeshin me pleqtë, i qortojnë boljarët dhe i konsiderojnë ata që i shërbejnë mbretit si tallës të Zotit, ndërsa urdhërojnë çdo shërbëtor të mos punojë për zotërinë e tij."

Dorëshkrimi i "Predikimit kundër bogomilëve" nga presbiteri Kozma

Mësoni më shumë:

Midis bogomilëve, gratë trajtoheshin si të barabarta me burrat dhe mund të merrnin pjesë në rite fetare dhe madje të bëheshin "të përsosura". Ato kishin të drejtë të lexonin libra të shenjtë, të predikonin dhe të drejtonin komunitete, gjë që ishte gjë e rrallë në mesjetë.

Gurët e varreve të patarenëve në Bosnjë

Burimet flasin

Autoritetet shtetërore morën masa specifike për t'u marrë me bogomilët. Kodi i car Dushanit serb thotë si më poshtë: „Edhe çdo heretik që gjendet duke jetuar midis të krishterëve, le të digjet në faqe dhe të dëbohet; edhe kushdo që e fshehu, le të digjet edhe ai.“ Përveç kësaj, kishte gjopa për feudalët, ndërsa rrahjet me shkopinj ishin të parashikuara edhe për njerëzit nga klasat e ulëta.

Hulumtoni:

Hulumtoni arsyet e mundshme pse besohet se nuk ka pasur persekutim të bogomilëve në shtetin e Samuil!

Pastaj diskutoni me mësimdhënësin tuaj se sa të mundshme dhe të vërteta janë të dhënat që gjeni!

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Cilat vende në Maqedoni lidhen me bogomilizmin?
2. Përshkruani mësimet dhe besimet themelore të bogomilëve!
3. Shpjegoni se si u organizua një komunë bogomile?
4. Si reagues autoritetet shtetërore dhe kisha ndaj lëvizjes bogomile?
5. Ku u përhap ky mësim?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni një nga besimtarët që ndjekin priftin Bogomil! Ai ju dërgoi në një fshat fqinj për të mbledhur sa më shumë të burgosur. Shkruani një tekst të shkurtër me disa fjali në të cilin përshkruani se ç'do t'u thoshit njerëzve për t'i bindur ata të bashkoheshin me komunitetin bogomil.

Kryepeshkopata e Ohrit

Pozicioni dhe roli i Kryepeshkopatës së Ohrit në mesjetë

Pas pushtimit të mbretërisë së Samuilut (1018), perandori **Vasili II** ishte i vetëdijshëm se duhej të respektonte traditat lokale për të ruajtur qetësinë dhe bindjen e popullsisë. Prandaj, ai shpejt organizoi dhe rregulloi **Kryepeshkopatën e Ohrit** me selinë e saj në **Ohër**. Kryepeshkopi i parë u emërua Jovan Debarski, i cili ishte me origjinë sllave.

Kryepeshkopata e Ohrit bazohet në **organizimin kishtar** nga koha e Samuilut, si dhe në traditën shpirtërore nga koha e shën Klementit dhe Naumit. Më vonë, kryepeshkopët e Ohrit, për t'i dhënë vetes rëndësi, u paraqitën si pasardhës të kishës së vjetër romeje të Justinian Prima.

Dioqeza e Kryepeshkopatës së Ohrit u krijua nga disa karta perandorake. Sipas tyre, Kryepeshkopata ishte e organizuar si **kishë autoqefale**. Si e tillë ajo ishte e pavarur në raport me kishat e tjera. Në shekullin XI në ju-

Figura historike

Jovan Debarski ishte kryepeshkopi i parë i Kryepeshkopatës së Ohrit, i emëruar nga perandori bizantin Vasili II pas rënies së shtetit të Samuilut. Ndryshe nga kryepeshkopët e tjerë, të cilët ishin romejë, ai kishte origjinë sllave nga rajoni i Dibrës. Kjo është arsyeja pse ai u quajt Debarski. Ai është i rëndësishëm sipas asaj sepse iu përkushtua ndërtimit të përkthimit në gjuhën sllave.

Dioqeza e Kryepeshkopatës së Ohrit në shekullin XI

ridiksionin e saj (dioqezën), u përfshinë edhe pjesa më e madhe e Ballkanit, pra ato rajone që më panë, kryesisht, ishin në shtetin Samuilin.

Gjatë ekzistencës së saj, Kryepeshkopata e Ohrit quhet në mënyra të ndryshme. Por, siç është ligji në krishterim, kishat zakonisht marrin emrin sipas selisë (katedrës) së kreut të tyre. Prandaj, sipas traditës, kujtesës kolektive dhe historisë ka dominuar emri Kryepeshkopata e Ohrit.

Me kalimin e kohës ajo u përball me sfida të ndryshme që ndikonin në jetën fetare dhe kishtarë. Duke vepruar kështu ajo mbijetoi dhe arriti të vendoset si një qendër e rëndësishme shpirtërore në Maqedoni dhe Ballkan. Kryepeshkopata e Ohrit luajti një rol të rëndësishëm kur Kisha e Krishterë u nda në Lindore dhe Perëndimore (shekulli XI). Gjatë kësaj skizme, Kryepeshkopata e Ohrit u rreshtua me Patrikanën e Kostandinopojës. Kjo rriti prestigjin e saj në botën ortodokse.

Në shekullin XIII ajo u bë kishë aq me ndikim sa Kryepeshkopi i Ohrit, **Demetri Homatian**, kryesoi ceremoninë e kurorëzimit të një sundimtari të Epirit si perandor bizantin. Megjithatë, nga gjysma e dytë e shekullit XIII ndikimi i saj filloi të binte ngadalë. Gjatë mesjetës ajo ishte pjesë e shteteve të ndryshme, por gjithmonë e ruajti thelbin e saj rreth Ohrit. Shumë shpesh sundimtarët e zvogëluan dioqezën e saj në interes të kishave të tjera ballkanike.

Mbetjet e qytetit romak të Tauresiumit, afër të cilit ndoshta ndodhej Justiniana Prima

Shën Gjoni i Dibrës

Mësoni më shumë:

Kryepeshkopët e Ohrit mbështetën fuqimisht ruajtjen e reputacionit dhe autoqefalisë së Kryepeshkopatës. Prandaj, ata e lidhën atë me traditat e vjetra të kishës. Përmes veprave dhe afreskave kushtuar shën Klementit të Ohrit, ata përforcuan rëndësinë e Ohrit si seli e Kryepeshkopatës. Në të njëjtën kohë ata pretenduan se ishin pasardhës të kishës së vjetër romeje të Justiniana Prima. Ata e konsideruan këtë si një bazë shtesë për autoqefalinë e tyre.

Hulumtoni:

Përpikuni të hulumtoni historinë e Justiniana Prima!

Shkruani një ese të shkurtër rreth informacionit që gjeni. Pastaj, lexojeni atë për të gjithë klasën!

Gjatë ekzistencës së saj, Kryepeshkopata e Ohrit funksionoi si **kishë ortodokse autoqefale** në traditat bizantine. Pavarësisht ndryshimeve politike dhe kish-tare, statusi i saj autoqefal mbeti i pandryshuar. Kur Maqedonia ra nën sundimin osman në shekullin XV Kryepeshkopata e Ohrit u përball me sfida të reja.

Organizimi i kishës

Kryepeshkopata e Ohrit, si kishë autoqefale, kishte organizimin e vet. Në krye të saj ishte kryepeshkopi, i cili ishte kreu suprem dhe përfaqësuesi kryesor i Kryepeshkopatës para autoriteteve shtetërore dhe kishave të tjera. Detyra e tij ishte të menaxhonte punët e kishës dhe të mbronte autoqefalinë e kishës. Territori i Kryepeshkopatës ishte i ndarë në disa dioqeza, të cilat drejtoheshin nga peshkopët. Peshkopët ishin përgjegjës për menaxhimin e kishave dhe manastireve në dioqezat e tyre. Ata kishin të drejtë të emëronin ose shkarkonin priftërinjtë. Ndërhyrja e peshkopëve në dioqeza të tjera ishte rreptësisht e ndaluar.

Organizata kryesore drejtuese e Kryepeshkopatës ishte **Sinodi i Shenjtë**. Ai përbëhej nga të gjithë peshkopët, të kryesuar nga kryepeshkopi. Sinodi zgjidhte kryepeshkopin, i cili ndoshta konfirmohej nga perandori. Më vonë, kur Kryepeshkopata e Ohrit nuk ishte pjesë e Bizantit, zgjedhja e kryepeshkopit ishte drejtuar tërësisht nga Sinodi i Shenjtë. Në të njëjtën kohë

Fjalë më pak të njohura

Autoqefalia – autonomia e kishës, pavarësia në menaxhim dhe vendimarrje.

Dioqeza – kishë e madhe ose zonë administrative që përbëhet nga disa eparki.

Teofilakti, kryepeshkopi i Ohrit

Kisha e „Shën Pantelejmonit“ afër Shkupit

Sinodi funksiononte edhe si **gjykatë kishtare**. Përveç kësaj, ekzistonte një **këshill kishtar**, i cili mbledhej një herë në vit. Në të, përveç klerit, merrnin pjesë edhe përfaqësues të caktuar laikë.

Roli i Kryepeshkopatës së Ohrit në jetën e përditshme

Kryepeshkopata e Ohrit luajti një rol të rëndësishëm në jetën shpirtërore, kulturore dhe shoqërore të popullsisë nën **juridiksionin** e saj. Në kishat dhe manastiret nën administrimin e Kryepeshkopatës, u krijuan dhe u kopjuan vepra letrare. Kisha dhe manastire specifike u ndërtuan brenda Kryepeshkopatës së Ohrit, gjë që çoi në zhvillimin e arkitekturës. Të gjitha ato u pikturuan me bollëk nga mjeshtra të aftë. Përmes këngës kishtare dhe koreve, lulëzoi edhe arti muzikor.

Brenda kuadrit të një mbijetese të tillë kulturore, u ruajtën edhe traditat sllave. Veçanërisht të rëndësishme janë jetët e shën Klementit, të shkruara nga dy kryepeshkopë të Ohrit. Gjithashtu, përmes **pikturës kishtare**, u ruajt kujtimi dhe kulti i vëllezërve Kiril dhe Metodi si iluministë sllavë. Megjithatë shumica e kryepeshkopëve ishin romejë, të cilët përdornin gjuhën mesjetare greke, megjithatë, **shkrim-leximi sllav** u kultivua në disa kisha dhe manastire.

Fjalë më pak të njohura

Sinodi i Shenjtë – organi më i lartë drejtues i kishës, i përbërë nga kryepeshkopi dhe peshkopët.

Dioqeza – njësi territoriale kishtare nën udhëheqjen e një peshkopi.

Juridiksioni – e drejta e kishës për të qeverisur në një zonë të caktuar.

Paraqitja e kryqit, Manastiri „Shën Mëria Eleusa“ (fshati Velusë)

Kisha „Shën Sofia“ në Ohër, kisha katedrale (selia) e Kryepeshkopatës

Kryepeshkopata luajti një rol të rëndësishëm shoqëror në jetën e popullsisë. Ajo organizoi **gjykata kishtare**, të cilat zgjidhnin mosmarrëveshje të ndryshme – familjare, trashëgimie ose prone. Kjo e bëri atë institucionin qendror për rregullimin e marrëdhënieve midis njerëzve. Manastiret, nga ana tjetër, ishin vende ku të varfrit mund të merrnin ndihmë dhe mbështetje. Në këtë mënyrë kryepeshkopata ofronte mbështetje për popullsinë.

Para së gjithash, Kryepeshkopata e Ohrit ruante jetën shpirtërore. Ajo ofronte shërbime, festime festash dhe rite fetare. Duke ngritur **kultet (respektin) e shenjtoreve**, promovoheshin shembuj të krishterë të vlerave dhe moralit.

Përmes rolit të saj shpirtëror, kulturor dhe shoqëror, Kryepeshkopata e Ohrit la një gjurmë të thellë në jetën e përditshme të popullsisë. Ajo mbështeti zhvillimin e letërsisë, artit dhe arkitekturës. Me këtë rast njerëzit iu drejtuan priftërinjve të saj për të zgjidhur problemet e tyre. Kështu, ajo u bë një nga institucionet më të rëndësishme në territorin e Maqedonisë, por edhe më gjerë.

Brendësia e kishës „Shën Sofia“ (Ohër)

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Pse u përpoq Vsili II të ruante traditat lokale pasi pushtoi shtetin e Samoilit?
2. Mbi çfarë organizimi dhe traditash kishtare bazohej Kryepeshkopata e Ohrit?
3. Përshkruani organizimin kishtar të Kryepeshkopatës së Ohrit!
4. Shpjegoni rëndësinë dhe rolin e Kryepeshkopatës në kulturën dhe në jetën e përditshme të njerëzve!

Detyrë:

1. Hulumtoni në internet për kishën „Shën Sofia“ si seli e Kryepeshkopatës së Ohrit. Filloni një diskutim me mësimdhënësin mbi këtë temë!

Kultura e Ballkanit në mesjetën e hershme

Kultura e Ballkanit në mesjetën e hershme karakterizohet kryesisht nga krijimi i tipareve të reja sllave, nën ndikimin e fortë të traditës bizantine. Ndikimi bizantin është veçanërisht i theksuar në zonat afër qyteteve nën kontrollin bizantin. Periudha karakterizohet nga përhapja e krishterimit, e cila, nga ana tjetër, çoi në krijimin e veprave që lidhen me traditat dhe besimet e krishtera.

Arritjet më të rëndësishme kulturore zakonisht shoqërohen me kryeqytetet, ose, në anën tjetër, me qendrat e mëdha urbane në të gjithë brendësinë e vendeve. Pavarësisht nga këto rregulla tradicionale të pashkuara, do të theksojmë se trashëgimia e rëndësishme kulturore u krijua dhe u depozitua në territorin e Maqedonisë. Kur flasim për kulturën e kësaj periudhe, nënkuptojmë kryesisht letërsinë, arkitekturën dhe artin.

Letërsia

Në mesjetën e hershme letërsia në Ballkan ishte e lidhur ngushtë me aktivitetin misionar të vëllezërve të shenjtë Kiril dhe Metodi. Ata krijuan alfabetin glagolitik – alfabetin e parë sllav, i cili mundësoi përkthimin e teksteve dhe krijimin e veprave origjinale në gjuhën sllave. Edhe pse dihet se Kirili dhe Metodi ishin aktivisht të angazhuar në përkthim dhe aktivitet krijues, deri më sot nuk janë ruajtur vepra origjinale të tyre. Nxënësit e tyre vazhduan punën e tyre arsimore, duke krijuar një numër të madh tekstesh sllave gjatë shekullit IX dhe në fillim të shekullit X.

Shën Klementi i Ohrit, si themelues i **Shkollës Letrare të Ohrit**, ishte një nga shkrimtarët më të frytshëm në mesjetë në Ballkan. Për nevojat e shkollës ai shkroi **lutje, predikime, lavdërime, biografi** dhe vepra të tjera. Përveç Shkollës Letrare të Ohrit, një fokus i rëndësishëm i shkrim-leximit sllav ishte **Shkolla Letrare Presllave**. Si kryeqytet i shtetit bullgar Presllava mori vëmendje të veçantë nga sundimtarët bullgarë, veçanërisht nga car Simeoni. Disa shkrimtarë dhe

Shën Kirili dhe Metodi dhe pesë nxënësit e tyre, manastiri i "shën Naumit", Ohër

Fjalë më pak të njohura

Predikim – fjalim ose tekst i shkruar me përmbajtje udhëzuese ose fetare, i cili synon t'u përcjellë një mesazh ose mësim dëgjuesve/lexuesve.

Ungjilli i Asemanit, Dorëshkrim glagolitik nga shekulli X

përkthyes punuan atje, midis të cilëve u dallua Jovan Ekzarku. Shën Naumi gjithashtu punoi atje, përpara se të vinte në Ohër dhe të merrte përsipër udhëheqjen e Shkollës Letrare të Ohrit nga shën Klementi.

Kah fundi i shekullit IX u krijua **alfabeti kirilik**, i cili ishte më i thjeshtë se alfabeti glagolitik. Krijimi i tij u ndikua fuqimisht nga alfabeti grek. Dorëshkrimet në shkrimin kirilik janë më të zakonshme në rajonet ku dominonte shkolla letrare e Presllavit. Dorëshkrimet në shkrimin glagolitik janë më të zakonshme dhe shoqërohen kryesisht me punën e shkollës letrare të Ohrit. Shkrimi glagolitik u përdor dominantisht në rajonin e Ohrit deri në shekullin XII. Dorëshkrimet më të rëndësishme të ruajtura të shkruara në glagolitik janë unqiutë **Aseman dhe Zograf**.

Me kalimin e kohës, për shkak të thjeshtësisë së tij, kirilika u bë shkrimi dominues, duke zëvendësuar gradualisht alfabetin glagolik. Ky proces nga Ballkani u përhap përtej kufijve të tij. Ndër veprat e rëndësishme letrare të kësaj periudhe, spikat **"O pismeneh"** ("Mbi Letrat") nga autori anonim **Murgu Guximtar**. Një vend të veçantë zënë edhe **"Legjendat Panoniane"**, të cilat përshkruajnë jetën dhe veprën e shenjtoreve Kiril dhe Metodi. Autorët e këtyre biografive nuk njihen me siguri, por shpesh shoqërohen me shën Klementin e Ohrit si autor. Në shekullin IX presbiteri Kozma shkroi veprën e njohur **"Homili Kundër bogomilëve"**. Është një nga burimet më të rëndësishme për studimin e mësimëve Bogomile.

Në mesjetën e zhvilluar dhe të vonë letërsia sllave edhe më e pasur do të krijohej mbi bazën e këtyre themeleve.

Arkitektura dhe arti

Arkitektura e Ballkanit në mesjetën e hershme përfaqëson një kombinim të karakteristikave lokale dhe ndikimeve të forta nga Bizanti. Ndërtesat më të rëndësishme ishin muret e qyteteve dhe vendbanimeve më të mëdha. Ato u ndërtuan në vende të paarrtshme dhe u mbrojtën nga mure të larta dhe të trasha guri. Fortifikimet kishin roje dhe disa porta të bëra prej hekuri dhe druri, të cilat përmirësonin funksionin e tyre mbrojtës. Shembuj të ndërtesave të tilla janë **Kalaja e Samuil**it në Ohër, **Kalaja e Shkupit**, fortesa **Kullat**

[illegible]

Fajia nga kopia më e vjetër e „O pismeneh“

Rindērtimi modern i fortesēs „Kullat
perandorake” afēr Strumicēs

Kisha e manastirit „Shën Leonti” në Vodocë

perandorake në Strumicë, si dhe mbetjet e **fortesave** në **Presllav**, **Pliska** dhe **Ras**. Këto ndërtesa dëshmojnë për rëndësinë e tyre si qendra mbrojtëse të shteteve në mesjetën e hershme.

Vëmendje e madhe iu kushtua ndërtimit të **tempujve të krishtera**. Ato ishin qendra të jetës shpirtërore, por edhe vende nga të cilat përhapej **shkrim-leximi**, **piktura** dhe **muzika**. Kishat e kësaj periudhe u ndërtuan kryesisht prej guri, tullash dhe druri. Paralelisht me ndërtimin, u zhvillua edhe arti, pasi kishat u dekoruan me mozaikë, gdhendje dhe paraqitje piktoriale.

Një nga kishat më mbresëlënëse të kësaj periudhe është kisha **"Shën Sofia"** në Ohër, e cila ishte selia e Kryepeshkopatës së Ohrit. Këtu përfshihen kisha **"Shën Panteleimoni"** dhe manastiri **"Shën Kryengjëjt Mihail dhe Gabriel"** ("Shën Naumi" i sotëm) në bregun e Liqenit të Ohrit. Në rajonin e Strumicës bien në sy manastiret në Veljuse dhe Vodoçe, të dekoruara me afreska që dëshmojnë për nivelin e lartë artistik të asaj kohe.

Kisha e artë (Kisha e shën Jovanit) në Presllav është e dallueshme nga forma e saj rrethore dhe përfaqësimet dhe dekorimet qeramike që gjenden atje. Si shembull i ndikimit të gjerë bizantin në Ballkan, mund të përmenden **Bazilika e Madhe në Butrint** dhe **Bazilika në Lin**,

Mësoni më shumë:

Vepra specifike arti në mesjetën e hershme në Ballkan janë ikonat prej terrakote. Këto janë relieve fetare të bëra nga argjila e pjekur. Ikona të tilla, të datuara nga shekulli IV deri në shekullin VI, janë gjetur në afërsi të Vinicës. Ato përshkruajnë një larmi skenash nga krishterimi. Ato dëshmojnë për nivelin e lartë artistik të asaj kohe.

Bazilika në Pliskë

Manastiri i "Shën Marisë së Eleusës" në Veljuse

të cilat ndodhen në Shqipërinë jugore. Këto kisha janë shembuj karakteristikë të artit të zhvilluar të mozaikut.

Të gjithë këta shembuj ilustrojnë lidhjen midis arkitekturës dhe artit në mesjetën e hershme. Ato gjithashtu zbulojnë elemente të përbashkëta të trashëgimisë kulturore në të gjithë Gadishullin Ballkanik.

Kalaja e Samoilit

Hulumtoni:

Në mesjetën e hershme në Ballkan kishte edhe vepra arti që nuk lidheshin drejtpërdrejt me krishterimin. Një shembull i tillë është Kalorësi i Madarës, një reliev i madh i gdhendur në një shkëmb në fshatin Madara, Bullgaria e sotme.

Hulumtoni më shumë rreth kuptimit të tij! Mundohuni të zbuloni nëse ka vepra të tjera arti nga ajo perludhë në Ballkan që nuk lidhen me krishterimin!

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Cilat ishin shkollat letrare më të rëndësishme në Ballkan në mesjetën e hershme dhe emërtoni një përfaqësues të secilës shkollë!
2. Ku ishte më i përhapur shkrimi glagolitik dhe ku ishte shkrimi kirilik në mesjetën e hershme?
3. Përmendni disa nga shembujt më të njohur në fushën e arkitekturës?
4. Shpjegoni se me çfarë arti shoqërohej në mesjetën e hershme në Ballkan dhe emërtoni disa shembuj të njohur nga ajo zonë!

Detyrë:

1. Hulumtoni nëse ka një objekt ose vend nga mesjeta e hershme në zonën tuaj, siç është një kishë, fortesë, gjetje arkeologjike ose vepër arti (mozaikë, afreska, gdhendje). Mësoni më shumë rreth historisë dhe rëndësisë së tij. Nëse gjeni diçka, shkruani atë që zbuluat dhe përgatitni një përshkrim të shkurtër.

“Turneu historik – Cila është ngjarja më me ndikim?”

Përgatitja:

Në klasë ndahuni në grupe dhe secili grup merr një nga ngjarjet ose proceset e mëposhtme:

- Shpërngulja e sllavëve
- Krijimi i alfabetit të parë sllav
- Shteti i Samuilut
- Mësimet bogomile
- Kryengritjet e Petar Deljanit dhe Gjorgji Vojtekut
- Kryepeshkopata e Ohrit

Detyrat për grupet:

Grupet kanë 15 minuta për të përgatitur argumente pse ngjarja e tyre është më e rëndësishmja në mesjetën e hershme, duke përfshirë:

- Të dhëna të sakta historike.
- Ndikimi në shoqërinë e kohës.
- Ndikimi afatgjatë në histori ose në ditët e sotme.

Prezantimi:

Çdo grup ka tre minuta për të paraqitur argumentet e tyre. Pason një debat i shkurtër, gjatë të cilit grupet e tjera bëjnë pyetje ose japin kundërgjegje.

Votimi:

Pas përfundimit të prezantimeve, të gjithë nxënësit votojnë se cila ngjarje ishte më me ndikim, bazuar në argumentet e dëgjura.

Diskutimi:

Me ndihmën e mësimeve/ës, hapni një diskutim mbi mënyrën se si proceset e ndryshme historike janë të lidhura dhe si secila prej tyre kontribuoi në zhvillimin e shoqërisë në mënyrën e vet.

T E M A

3

Evropa në mesjetën e zhvilluar dhe të vonshme

Monarkitë evropiane në mesjetën e zhvilluar dhe të vonshme

Perandoria e Shenjtë Romake

Pas Traktatit të Verdunit, pjesët lindore të shtetit të Karlit të Madh u bënë pjesë e Mbretërisë Frankiane Lindore (më vonë Mbretëria Gjermane). Gjatë shekullit X kjo mbretëri u rrit në një shtet të fuqishëm dhe një pretendent të ri për trashëgiminë e Perandorisë Perëndimore Romake.

Ngritja e shtetit filloi gjatë sundimit të mbretit Oton I. Me ndihmën e kishës, ai arriti të konsolidonte pushtetin e tij, të zgjeronte kufijtë në Italinë Veriore dhe të mbrohej nga sulmet e hungarezëve. Në vitin 962 papa e shpalli **Oton I** perandor. Perandoria e re që ai krijoi u quajt më vonë **Perandoria e Shenjtë Romake**.

Sundimtarët e Perandorisë së Shenjtë Romake e konsideronin veten trashëgimtarë të perandorëve romakë dhe të Karlit të Madh. Ata gjithashtu besonin se kisha duhet t'i nënshtrohej perandorit. Ky ishte shkak i konfliktit midis papës **Gregori VII** dhe perandorit **Henri I** në gjysmën e dytë të shekullit XI.

Papa, nga ana tjetër, kërkoi t'i jepte fund traditës së ndërhyrjes së shtetit në çështjet e kishës, e cila ishte vendosur që nga koha e Otonit I. Ky konflikt midis shtetit dhe kishës përfundoi me fitoren e papës. Perandori Henri IV u detyrua të shkonte në kështjellën e **Kaiosës** dhe t'i lutej publikisht papës t'i falte mëkatet. Fitorja e papës në këtë konflikt e forcoi më tej ndikimin e kishës në Evropën Perëndimore.

Gjatë shekullit XIII Perandoria e Shenjtë Romake u shpërbë në dhjetëra shtete të vogla. Ato e njihnin vetëm formalisht autoritetin e perandorit. Por, në realitet, nuk kishte unitet të brendshëm në shtet. Ndarje të tilla vazhduan në shekullin XIV. Ato u legalizuan në vitin 1356 me të ashtuquajturën **Bula e Artë** e perandorit Karli IV. Me këtë dokument perandori konfirmoi paprekshmërinë e sundimtarëve individualë mbi zonat e tyre në perandori. Në fakt, Perandoria e Shenjtë Romake funksiononte si bashkim shtetesh të vogla gjysmë të pavarura.

Kurora me të cilën u kurorëzuan sundimtarët e Perandorisë së Shenjtë Romake nga shekulli X deri në shekullin XVIII

Mësoni më shumë:

Otoni I arriti të fitonte dhe të nënshtrohte kishën përmes dhuratave dhe privilegjeve. Në këtë mënyrë ai e vendosi atë në shërbim të autoritetit mbretëror, ndërsa mbreti emëroi të gjithë zyrtarët më të lartë të kishës. Një kishë e tillë quhet kishë shtetërore ose perandorake (gjermanisht: Reichkirche).

Fjalë më pak të njohura

Bullë – kartë mesjetare e lëshuar nga papa ose një sundimtar. Mori emrin nga vula e varur prej plumbi me të cilën konfirmohej autenticiteti i dokumentit.

Henri IV dhe shoqëruesit e tij presin një pritje nga papa përpara kështjellës së Kanosa – përshkrim i shekullit XIX

Henri IV i kërkon papës të falë mëkatet e tij

Mbretëria e Francës

Mbretëria e Frankisë Perëndimore doli nga pjesët perëndimore të shtetit të Karlit të Madh. Ajo ndodhej në territorin e Francës së sotme. Pas vdekjes së mbretit të fundit të dinastisë Karolingiane, konti **Hygo Kapet** u vendos në fronin mbretëror në vitin 987. Ai sundoi një zonë të vogël rreth Parisit. Kështu, në Francë u krijua një dinasti e re, e cila do të sundonte shtetin për katër shekujt e ardhshëm. Kjo ishte dinastia **Kapetiane**.

Deri në shekullin XII mbretëria franceze ishte bashkim shtetesh gjysmë të pavarura që luftonin vazhdimisht për pushtet. Mbretërit anglezë kishin gjithashtu sundimet e tyre në pjesët veriore dhe perëndimore të vendit.

Kah fundi i shekullit XII mbreti francez Filipi II Augusti arriti të bashkonte pjesën më të madhe të Francës. Sundimi i tij shtrihej nga Gadishulli Iberik deri në Kanalin Anglez. Ai kreu disa reforma për të forcuar pushtetin mbretëror. Këshilli Mbretëror, i cili më parë mbledhej rrallë, u bë institucion i përhershëm i vazalëve të mbretit. Shteti u nda në rrethe dhe mbreti dërgoi personalisht zyrtarët e tij për të kontrolluar feudalët vendas.

Procesi i forcimit të pushtetit mbretëror u përfundua gjatë shekujve XIII dhe XIV gjatë sundimit të **Luigjit IX Shenjtorit** dhe **Filipit IV të Bukurit**. Në atë kohë Franca u bë një shtet i fortë dhe i zhvilluar.

Stema e mbretërve francezë

Mbreti francez Filipi II Augusti – portret nga shekulli XIX

Mbretërit francezë gjatë kësaj periudhe luftuan për të pushtuar pjesët veriore dhe perëndimore të Francës. Këto zona ishin nën sundimin e mbretërve anglezë. Me kalimin e kohës kjo luftë territoriale u shndërrua në një konflikt midis Kapetianëve dhe Plantagenetëve për fronin francez. Pasi Kapetianët mbetën pa një trashëgimtar mashkull, mbreti anglez, duke përdorur lidhjet e tij familjare me ta, ndërhyri në luftën për fronin në Francë.

Konflikti mbi trashëgiminë e fronit francez ishte arsyeja për shpërthimin e **Luftës njëqindvjeçare** (1337–1453) midis Francës dhe Anglisë. Kjo luftë ishte një seri konfliktesh ushtarake në territorin e Francës. Në fillim të luftës Anglia pati suksese më të mëdha, por në fund fituan francezët. Si rezultat i luftës sundimtarët anglezë humbën sundimet e tyre në Francë. Që atëherë Franca është ngritur si një nga shtetet më të fuqishme evropiane.

Anglia mesjetare

Historia e Anglisë mesjetare është ngushtë e lidhur me historinë e Evropës kontinentale. Gjatë Shpërnguljes së madhe të popujve, fiset gjermanike të Anglezëve dhe Saksonëve u vendosën në ishullin e Britanisë. Atje ata krijuan disa mbretëri që luftuan me njëra-tjetrën për pushtet në ishull. Kah fillimi i shekullit X këto mbretëri u bashkuan në një shtet **Anglinë**.

Një faktor i rëndësishëm në bashkimin e mbretërive ishte kërcënimi i përbashkët i sulmeve nga Normanët, të cilët vinin nga Evropa kontinentale. Sulmet normane u ndalën përkohësisht në fund të shekullit IX gjatë sundimit të mbretit Alfred i Madh. Në vitin 1066 normanët sulmuan përsëri Anglinë. Duka Vilhelm i Normandisë, pasi mundi ushtritë angleze, hyri në Londër. Atje ai u kurorëzua mbret i Anglisë nën emrin **Vilhelm I Pushtuesi**.

Në mesin e shekullit XII pas luftërave dinastike për fronin, **Henri II Plantagenet** mori pushtetin në Angli. Ai themeloi dinastinë **Plantagenet**. Në atë kohë mbretëria anglze përfshinte edhe pronat e Qarkut Angevin në Francë. Shteti Plantagenet ishte i madh dhe i fuqishëm.

Hulumtoni:

Përpiquni të gjeni informacion rreth jetës së Zhan d'Ark (Jovanka Orleana) dhe përgjigjuni pyetjeve të mëposhtme.

1. Cila është lidhja midis Zhan d'Ark dhe Luftës njëqindvjeçare?
2. Çfarë statusi gëzon Zhan d'Ark në Francë dhe çfarë në kishën perëndimore?

Mësoni më shumë:

Lufta njëqindvjeçare njihet për zhvillimin e armëve të reja. Kështu, në luftë anglezët për herë të parë kishin gjuajtës me harqe të gjata, d.m.th. të ashtuquajturin hark Uellsian ose Anglez. Shigjeta të tilla kishin një rreze veprimi dukshëm më të madhe, ndërsa shigjetarët anglezë e përdorën me mjeshtëri këtë avantazh. Nga ana tjetër, francezët për herë të parë përdorën armë zjarri në luftë, përkatësisht pushkë dhe topa. Në fakt, artileria franceze ishte faktor vendimtar në fund të luftës.

Shigjetari anglez

Në fillim të shekullit XIII pushteti mbretëror filloi të dobësohej. Mbreti **Jovan i Patokë**, duke konfiskuar tokën, duke burgosur dhe ndëshkuar shumë feudalë dhe duke vendosur taksa të larta, shkaktoi zemërimin e feudalëve. Në të njëjtën kohë ai përkeqësoi marrëdhëniet me kishën. Feudalët e mëdhenj (baronët), të pakënaqur me këto lëvizje të mbretit, e detyruan Jovanin e Patokë të nënshkruante të ashtuquajturën **Kartë të Madhe të Lirisë** (latinisht: Magna Carta libertatum) në **vitin 1215**. Me këtë dokument pushteti mbretëror kufizohej nga baronët dhe kisha.

Karta mori formën e një marrëveshjeje midis mbretit dhe baronëve. Ajo konsiderohet akti i parë kushtetues i shkruar në botë. Sipas kësaj karte mbreti nuk kishte të drejtë të vendoste taksa të reja pa pëlqimin e feudalëve të mëdhenj. Si kisha ashtu edhe qytetarët mbroheshin nga arbitrariteti i tij. Theksohej se ligjet e shtetit vlejnë edhe për mbretin, domethënë se mbreti nuk mund të jetë mbi ligjet.

Në mesin e shekullit XIII në Angli u mbledh **parlamenti** i parë. Në gjysmën e parë të shekullit XIV ai u nda në dy dhoma: Dhoma e lordëve, ku uleshin baronët, dhe Dhoma e komunave, ku uleshin përfaqësuesit e qyteteve dhe fshatrave dhe kalorësit. Kështu, pushteti i mbretërve anglezë filloi gradualisht të kalonte në parlament. Pas disfatës në Luftën njëqindvjeçare, Anglia humbi të gjitha pronat e saj në Evropën kontinentale. Filloi të zhvillohej si fuqi is

Kurora angleze

Fjalë më pak të njohura

Kushtetuta – akti më i lartë ligjor në një shtet, i cili rregullon marrëdhëniet në shtet, të drejtat dhe liritë e njerëzve.

Stema e mbretërve anglezë dhe stema e Mbretërisë së Anglisë deri në vitin 1603

Abacia e Vestminsterit në Londër – vendi ku Vilhelm Pushtuesi u kurorëzua mbret i Anglisë. Shumica e mbretërve anglezë dhe britanikë nga viti 1066 deri në ditët e sotme janë kurorëzuar në këtë kishë

Londra në shekullin XV – miniaturë

Burimet flasin

39. "Asnjë njeri i lirë nuk do të merret rob ose burgoset ose nuk do të privohet nga të drejtat ose prona e tij ose nuk do të lihet jashtë ligjit ose nuk do të dëbohet ose nuk do të privohet nga pozicioni i tij në asnjë mënyrë, as nuk do të përdorim forcë kundër tij ose nuk do të dërgojmë të tjerë për ta bërë këtë, përveçse me gjykim ligjor të të barabartëve të tij ose sipas ligjit të vendit."

40. "Ne nuk do t'ia shesim atë askujt, as nuk do ta mohojmë ose vonojmë të drejtën ose drejtësinë e askujt."

Pikat 39 dhe 40 nga Karta e madhe, të cilat kanë të bëjnë me të drejtat e qytetarëve të lirë, janë ende pjesë e ligjit anglez sot. .

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Çfarë e konsideronin veten sundimtarët e Perandorisë së Shenjtë Romake dhe çfarë idesh ndiqnin ata?
2. Pse papa Gregori VII u përplas me perandorin Henri IV?
3. Cilat ishin shkaqet e Luftës njëqindvjeçare dhe cilat ishin pasojat e saj?
4. Shpjegoni kuptimin e Kartës së madhe të lirisë!

Detyrë:

1. Bëni një diagram të Venit në të cilin do të nxirrni në pah ngjashmëritë dhe dallimet midis Perandorisë së Shenjtë Romake, Francës dhe Anglisë.

Kryqëzatat dhe Bizanti

Kryqëzatat

Kah fundi i shekullit XI turqit selxhukë dolën si pushtues i ri në Mesdheun lindor. Pasi mposhtën Bizantin në betejën e Manzikertit në vitin 1071, ata pushtuan gati të gjithë Azinë e Vogël, Sirinë dhe Palestinën. Ata gjithashtu pushtuan qytetin e Jerusalemit, ku, sipas legjendës, ndodhej Varri i Shenjtë.

Ndërkohë, këto vende u bënë veçanërisht tërheqëse për kategori të ndryshme njerëzish në Evropën Perëndimore. Për shkak të fitimeve të ulëta nga tregtia, midis feudalëve evropianë lindën ide për të pushtuar toka të reja në Lindje. Ide të tilla ishin tërheqëse si për fshatarët, të cilët kërkonin një rrugëdalje nga varfëria, ashtu edhe për shumë kalorës, të cilët ishin në kërkim të tokës dhe lavdisë së tyre. Në të njëjtën kohë tregtarët e Evropës Perëndimore ëndërronin të krijonin qendrat e tyre tregtare pikërisht në vendet e pasura të Lindjes.

Në atë kohë të dërguarit e perandorit bizantin mbërritën te Papa **Urban II**, duke kërkuar ndihmë kundër armiqve të Bizantit. Prandaj, papa Urbani II thirri një këshill kishtar në qytetin e **Klermontit** (Franca Jugore) në vitin **1095**. Në të njëjtën kohë papa u bëri thirrje kalorësve dhe feudalëve evropianë të nisnin një ekspeditë kundër myslimanëve për të çliruar **Tokën e Shenjtë**. Me pretekstin e ndihmës ndaj Bizantit, papa u përpoq të rivendoste unitetin e kishës së krishterë, e cila ishte ndarë në vitin 1054. Papa gjithashtu donte të krijonte një sundim të ri të krishterë në Lindje.

Kështu, nën sloganin "Çlirimi i Varrit të Shenjtë", filluan ekspeditat pushtuese të feudalëve dhe kalorësve evropianë në Lindje, të njohura si **kryqëzata**. Pjesëmarrësit në këto ekspedita mbanin kryqe të kuq në rrobat e tyre, prandaj u quajtën **kryqtarë**.

Kryqëzata e Parë përfundoi me pushtimin e qytetit të Jerusalemit nga kryqtarët në vitin 1099. Me kalimin e kohës u organizuan më shumë kryqëzata. Kështu, në periudhën nga viti 1096 deri në vitin 1270 u organizuan deri në tetë kryqëzata.

Fjalë më pak të njohura

Tokë e Shenjtë – (lat. Sancta Terra) – Palestina, zona ku jetoi dhe predikoi Jezu Krishti.

Papa Urban II

Këshilli i Klermontit (miniaturë)

Ekspedita e katërt e kryqëzatave dhe Bizanti

Qëllimet e vërteta të kryqëzatave dolën në dritë gjatë **Kryqëzatës së katërt** (1202 – 1204), kur Kryqëzatat e likuiduan Bizantin e krishterë.

Kjo ekspeditë u nis nga feudalët francezë me thirrjen e papa Inocentit III. Qëllimi fillestar i ekspeditës ishte pushtimi i Egjiptit. Megjithatë, meqenëse kryqtarët nuk kishin as flotë dhe as para të mjaftueshme për ekspeditën, ata iu drejtuan udhëheqësit venedikas Enriko Dandolo për ndihmë. Në këmbim të ndihmës, ai u kërkoi kryqtarëve që së pari të pushtonin Zarën, e cila ishte konkurrenca tregtare e Venedikut. Pas atij vendi në Egjipt, kryqtarët u drejtuan për në një tjetër konkurrent të madh tregtar të Venedikut – qytetin e **Kostandinopojës**.

Në prill të vitit 1204 Kryqëzatat sulmuan Kostandinopojën. Qyteti ra nën sulmin e një pushtuesi për herë të parë. Kostandinopoja pësoi dëme dhe plaçkitje të mëdha. Me këtë, **Bizanti pushoi së ekzistuari**.

Pas rënies së Bizantit, kryqtarët formuan shtetet e tyre në territoret e pushtuara. Ato njihen si **shtete latine**. Midis tyre, më të njohurit janë Perandoria latine, me qendër në Kostandinopojë dhe Perandoria e **Selanikut**. Mbetjet e Bizantit të shembur u ndanë në tre shtete rivale, të krijuara në Ballkan dhe në Azinë e Vogël.

Vula e perandorit të parë të Perandorisë Latine – Balduin I i Flandrës

Mësoni më shumë:

Gjatë Kryqëzatës së Tretë (1189 – 1192), ndodhën disa ngjarje interesante. Perandori gjerman Frederik I Barbarosa vdiq në një aksident para se të gjendej në betejë. Ai u mbyt derisa kalonte një lumë të vogël në Kiliki (Azi e Vogël). Nga ana tjetër, mbreti francez Filip II Augusti dhe mbreti anglez Riçard I Zemërluani filluan të luftonin me njëri-tjetrin gjatë ekspeditës, gjë që bëri që Filip II të tërhiqej nga ekspedita.

Hulumtoni:

Përpuni të gjeni informacione rreth sundimtarit egjiptian Saladin. Cila është lidhja e tij me Kryqëzatat?

Enriko Dandolo – udhëheqës venedikas

Shtetet që u krijuan pas Kryqëzatës së Katërt në territorin e Bizantit

Pasojat e kryqëzatave

Shumica e kryqëzatave përfunduan me dështim. Ato nuk arritën qëllimet për të cilat u organizuan. Pas aventurave të kryqëzatave, qytetet që ishin nën kontrollin e kryqëzatave ranë përsëri nën sundimin e shteteve myslimane përreth. Qyteti i fundit i tillë ishte qyteti i **Akrës**, i cili u kthye nën sundimin mysliman në vitin 1291. Kështu, kryqëzatat u dëbuan nga Lindja.

Kryqëzatat lanë pasojat të qëndrueshme për Evropën dhe për vendet në Mesdheun lindor. Përveç viktimitave të mëdha nga të dyja palët, ato sollën edhe shkretime dhe shkatërrime të mëdha në vendet lindore. Tregtarët arabë dhe bizantinë humbën dominimin e tyre mbi rrugët tregtare. Qytetet italiane të **Venedikut** dhe **Gjenovës** dolën si qendra të reja tregtare. Dështimi i kryqëzatave të fundit dobësoi fuqinë e kishës perëndimore në shekullin XIII.

Megjithatë, kryqëzatat kontribuan në njohjen e ndërsjellë të popujve të Evropës Perëndimore dhe popujve të vendeve lindore. Në këtë mënyrë, evropianët pranuan arritjet e kulturës arabe, të cilat ndikuan në ndryshimin e mënyrës së jetesës. Nga vendet lindore filluan të importonin artikuj luksi, verëra të rralla, erëza e të ngjashme në Evropë.

Rrethimi i Akrës (1291)

Hulumtoni:

Përpikuni të gjeni dhe të shikoni një dokumentar rreth kryqëzatave. Pastaj shkruani përshtypjet tuaja për filmin në fletoren tuaj.

Rënia e Perandorisë Bizantine

Pas rënies së Kostandinopojës, shtetet që dolën nga mbetjet e Perandorisë Bizantine filluan të luftonin për restaurimin e saj. Fillimisht avantazhi ishte në anën e **Despotatit të Epirit**. Megjithatë, fitorja përfundimtare në atë garë i përkiste **Perandorisë së Nikenës**. Në vitin 1261, perandori nikeas Mihail VIII Paleologu, me ndihmën e qytetit të Xhenovës, pushtoi Kostandinopojën dhe restauroi Bizantin.

Shteti i restauruar bizantin nuk arriti kurrë të rifronte fuqinë e tij të mëparshme. Si rezultat i kryqëzatave Bizanti nuk kishte më kontroll mbi rrugët kryesore tregtare nga Evropa në Azi. Nga lindja shteti osman doli si faktor i ri. Në Ballkan, Mbretëria Serbe dhe Perandoria Bullgare u bënë një kërcënim serioz për Bizantin. Gjatë shekullit XIV Bizanti u përfshi në luftëra civile, të cilat e shteruan më tej shtetin. Duke përfituar nga konfliktet e brendshme në Bizant, osmanët arritën të zotërojnë me Azinë e Vogël. Shteti serb u zgjerua në Ballkan në kurriz të Bizantit.

Në shekullin XV Bizanti ishte vetëm një hije e zbehtë e perandorisë dikur të fuqishme. Shekuj konfliktesh të brendshme dhe presionesh të jashtme e

Monedhë e Mihailit VIII Paleolog, e lëshuar për nder të çlirimit të Kostandinopojës nga latinët dhe restaurimit të Bizantit

Mësoni më shumë:

Pas restaurimit të Bizantit ai u sundua nga dinastia Paleolog. Kjo dinasti kishte shqiponjë me dy koka si stemë. Dy kokat e shqiponjës përfaqësojnë perandorin, i cili ka pushtet mbi çështjet laike dhe kishtarë. Ato gjithashtu tregonin dominimin e perandorit mbi Lindjen dhe Perëndimin.

Kurorëzimi i Mihailit VIII Paleolog (rikonstruksion)

Shqiponja me dy koka – simbol i dinastisë bizantine Paleolog

Muret e Teodosit (rindërtim)

kishin zvogëluar territorin e Bizantit. Ai ishte i kufizuar në zonat përreth Kostandinopojës, një pjesë të vogël të Azisë së Vogël dhe pjesë të Peloponezit. Bizanti i dobësuar u përpoq të mbante veten duke përdorur diplomacinë e tij të aftë.

Përpyekjet e Bizantit për të siguruar ndihmë nga vendet evropiane ishin të pasuksesshme. Kostandinopoja, pavarësisht rëndësisë së saj të madhe simbolike, ashtu si edhe vetë shteti, ishte plotësisht e lënë pasdore dhe në rrënoja. Në rrethana të tilla, në vitin **1453**, sultani osman **Mehmedi II** u shfaq para mureve të qytetit me një ushtri të madhe. Pavarësisht guximit të treguar nga mbrojtësit e qytetit nën udhëheqjen e perandorit **Kostandin XI Dragash**, ata nuk arritën t'i ndalonin osmanët. Perandori i fundit bizantin vdiq në mbrojtje. Hyrja e sultan Mehmedit II në Kostandinopojë shënoi simbolikisht fundin e Bizantit.

Konstantini XI Dragash

Trashëgimia e Bizantit

Ndikimi shpirtëror dhe kulturor bizantin vazhdoi pas rënies së Kostandinopojës nën sundimin osman. Shumë hulumtues nga Bizanti shkuan në Evropën Perëndimore. Atje mësimet lindore dhe perëndimore u bashkuan, duke çuar në përparim të shpejtë në shkencë dhe art. Veprat e shkrimtarëve të lashtë u ruajtën dhe u transmetuan brezave të ardhshëm përmes shkruarve bizantinë. Pas rënies së Bizantit roli i mbrojtësit të krishterimit ortodoks u mor përsipër nga principata e Moskës në Rusi. Nga ana tjetër, taksat e larta të vendosura nga osmanët mbi tregtarët evropianë e ridrejtuuan plotësisht tregtinë në qytetet italiane. Nevoja për të gjetur rrugë tregtare më të lira dhe më të shpejta për në Azi, nga ana tjetër, çoi në zbulimin e Botës së Re.

Hulumtoni:

Përpikuni të gjeni më shumë informacion rreth betejës së Kostandinopojës në vitin 1453 dhe përgjigjuni pyetjeve të mëposhtme:

1. Cili ishte ekuilibri i fuqisë në betejën midis osmanëve dhe mbrojtësve të qytetit?
2. Me çfarë arme arritën osmanët të thyenin Muret teodosiane?
3. Cili veprim taktik nga osmanët rezultoi vendimtar në betejë?

Mësoni më shumë:

Në shekullin X u formua komuniteti manastiror në Malin e Shenjtë (Athos). Ky komunitet manastiror u mbrojt nga perandorët bizantinë për shekuj me radhë. Pas rënies së Bizantit ai vazhdoi të funksiononte deri më sot si qendra më e madhe kulturore dhe shpirtërore ortodokse.

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Pse filluan kryqëzatat?
2. Çfarë roli luajti Kisha Perëndimore në organizimin e kryqëzatave?
3. Çfarë i ndodhi Bizantit gjatë Kryqëzatës së Katërt?
4. Cilat ishin pasojat e kryqëzatave për Evropën dhe cilat për vendet lindore?
5. Pse Bizanti dështoi t'i rezistonte osmanëve?
6. Cila është rëndësia e Bizantit në historinë e Evropës?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni një kalorës që mori pjesë në Kryqëzatën e Katërt. Pasi të ktheheni nga ekspedita, shkruani „kujtimet tuaja“ në fletoren tuaj.

Qytetet mesjetare

Rënia e qyteteve të lashta

Gjatë Dydjes së madhe të popujve, qytetet romake pësuan dëmet më të mëdha nga sulmet e fiseve barbare. Ato u plaçkitën, rënuan dhe u shkretuan. Një pjesë e madhe e popullsisë urbane braktisi qytetet dhe, duke u përpjekur të shpëtonin veten, iku në qytete dhe manastire më të vogla. Qytetet e vogla që mbijetuan këtë periudhë u shkëputën nga tregtia mesdhetare.

Prandaj, popullsia në qytete filloi të merrej me bujqësi. Mënyra e jetesës në qytete filloi të ngjante me jetën e popullsisë në fshatra. Paraja përdorej rrallë, ndërsa për të siguruar lëndët e para të nevojshme, tregtohej produkt për produkt. Një ekonomi e tillë quhet **ekonomi natyrale**.

Në fakt, qytetet në mesjetën e hershme ishin qendra administrative, ushtarake dhe kishtarë të një zone të caktuar. Qytetet perëndimore ishin të zhvilluara dobët në krahasim me qytetet në Lindje ose në Bizant.

Krijimi i qyteteve mesjetare

Tashmë në **shekullin XI** filloi rindërtimi dhe zhvillimi i qyteteve në Evropën Perëndimore. Shfaqja e qyteteve mesjetare shoqërohet me zhvillimin e **zejeve** dhe **tregtisë**.

Si rezultat i ndarjes së zejtarisë nga bujqësia, u shfaqën **zejtarët** e parë. Për të pasur dikë për t'ia shitur produktet e tyre, ata filluan të vendoseshin në vende ku kishte fluks më të madh popullsie. Kështu, ata u vendosën afër pronave të mëdha feudale, afër manastireve, udhëkryqeve, brigjeve dhe urave të lumenjve të mëdhenj, gjireve të detit e të ngjashme. Megjithatë, ata mbanin lidhje të forta me fshatin. Më shpesh, në fshatrat që lanë, ata kishin arat dhe kullotat e tyre.

Kah fundi i shekullit XI një grup tjetër njerëzish filloi të ndahej nga radhët e zejtarëve. Këta ishin **tregtarët**.

Visigotët pushtojnë Romën (paraqitje nga shekulli XIX)

Fjalë më pak të njohura

Ekonomi natyrale – ekonomi ku, në vend që të përdorin para për të blerë produktet dhe mallrat që u nevojiten, njerëzit shkëmbejnë produktet e tyre me produktet e dikujt tjetër.

Zejtarë mesjetarë (miniaturë)

Ata blinin produkte nga fshati dhe më pas i shisnin ato në vende ku kishte fluks më të madh njerëzish. Kryqëzatat patën një ndikim të rëndësishëm në zhvillimin e tregtisë. Në atë kohë tregtia me vendet e Lindjes u rivendos. Me zhvillimin e tregtisë, u krijuan kushte për ndarjen e qyteteve dhe fshatrave. Nëse më parë njerëzit ishin të detyruar të kishin tokën e tyre për të ushqyer familjet e tyre, tani me ndërmjetësimin e tregtarëve ata mund të merrnin produktet e nevojshme në qytet.

Qytetet e para mesjetare u shfaqën në **Itali** dhe **Francën** Jugore. Të tilla ishin: Venediku, Xhenova, Marseja, Montpellier, Tuluzë e të tjera. Ato u shfaqën pikërisht në jug të Evropës për shkak të lidhjeve tregtare që ky rajon kishte me Lindjen përmes Detit Mesdhe. Prandaj, ato u bënë qendra të rëndësishme tregtare në Mesdhe. Më vonë qytete të reja filluan të shfaqen në Francën Veriore, Flandëri, Angli, Gjermani, si dhe përgjatë luginave të lumenjve Rajn dhe Danub.

Shfaqja e vetëqeverisjes së qyteteve

Në fillim qytetet u përkisnin sundimtarëve, fisnikëve ose figurave të larta kishtare, varësisht në tokën e kujt ndodheshin. Megjithatë, pasi popullsia urbane u bë ekonomikisht më e fortë, gjatë shekujve XII dhe XIII disa qytete arritën të fitonin pavarësi të plotë nga feudali. Kjo pavarësi u fitua diku përmes luftimeve, në vende të tjera duke blerë qytetin nga feudali dhe diku përmes një karte të lëshuar nga sundimtari.

Në këtë mënyrë, në qytete të caktuara u vendos vetëqeverisja e qyteteve. Qytete të tilla quheshin **kommuna**. Ato kishin gjykatën e tyre të qytetit, një detashment ushtarak të qytetit dhe financat. Disa qytete evropiane jo vetëm që u çliruan nga varësia nga feudali i tyre, por arritën të pushtonin edhe disa zona përreth. Ato filluan të funksiononin si **qytet-shtete**. Shembuj të tillë janë qytetet: Gjenova, Venediku, Dubrovniku, Firenca dhe Piza.

Ndryshe nga fshatarët e varur, njerëzit në qytete ishin të lirë. Profesione të tyre kryesore ishin **zanatet**

Rindërtimi i një depoje mesjetare tregtare – Southampton (Angli)

Qyteti i Marsejës (Francë) – miniaturë

Karta e të drejtave dhe lirive të qytetit të Utrehtit (Holandë) e lëshuar nga perandori i Shenjtë Romak, Henri V në vitin 1122

Varrezat e esnafëve të qytetit Orieto (Itali)

dhe **tregtia**. Të shtyrë nga motivi i mbrojtjes së prodhimit të tyre nga konkurrenca, zejtarët dhe tregtarët krijuan shoqatat e tyre. Ata u quajtën **esnaf** ose **gilda**. Me zhvillimin e zanateve dhe tregtisë, paraja filloi të përdoret si mjet pagese në vend të produkteve. Kështu filloi **ekonomia monetare**.

Pamja e qyteteve mesjetare

Qytetet mesjetare ndryshonin shumë nga qytetet e sotme për sa i përket pamjes së tyre të jashtme. Ato më shpesh ndërtoheshin në kodra për mbrojtje nga sulmet. Ato ishin të rrethuara nga mure të larta guri, kulla dhe kishin porta të mëdha. Qytetet kishin hendeqe të thella të mbushura me ujë për t'u mbrojtur nga sulmet e armikut.

Mësoni më shumë:

Meqenëse çdo feudal preu monedhën e tij, lindi nevoja për shkëmbim parash. Shkëmbimi i parave kryhej nga njerëz të quajtur këmbyses parash. Këmbyesit e parë të parave u shfaqën në rajonin e Lombardisë në Itali. Prandaj, në mesjetë, fjala Lombard barazohej me fjalën bankier. Profesionit bankar në mesjetë ushtrohej më shpesh nga hebrenjtë dhe puna e tyre konsiderohej mëkat nga kisha.

Detyrë:

Zgjidhni tri stema nga fotografia dhe përpikuni të emërtoni profesionin që ato përfaqësojnë. Përkthyeri profesionin e tyre në fletoren tuaj.

Dukat ari venediku – nga monedhat më të përdorura në Evropë në mesjetën e zhvilluar

Plani i qytetit mesjetar të Bolonjës (Itali)

Në qytet hyhej përmes portave mbi një urë lëvizëse. Mure të tilla nuk lejonin që qyteti të zgjerohej. Prandaj, qytetet kishin rrugë të ngushta dhe të lakuara, të cilat të çonin në qendër, domethënë në sheshin e qytetit. Ndërtesat kryesore të qytetit ndodheshin atje, si dhe gjykata, kisha, shtëpitë e qytetarëve më të pasur dhe tregu i qytetit. Çdo qytet përpiquej të kishte kishën më të madhe dhe më të bukur të mundshme.

Shtëpitë zakonisht ishin prej druri dhe për shkak të hapësirës së kufizuar, ato ndërtoheshin disa kate të larta. Rrugët ishin të ndyra dhe kafshët shtëpiake ende shinin lirisht nëpër to gjatë ditës. Për shkak të higjienës së dobët në qytete, sëmundjet dhe epidemitë vdekjeprurëse ishin të zakonshme. Kështu, në shekullin XIV ndodhi një epidemi murtaje, e quajtur edhe Vdekja e Zezë. Ajo shkaktoi vdekjen e një të tretës së popullsisë në Evropë. Në periferi të qytetit, qytetarët më të varfër jetonin në kasolle të vogla. Megjithatë, jashtë mureve të qytetit ishin arat dhe kullotat e qytetarëve.

Pamje e një rruge mesjetare në Siena (Itali)

Qytet mesjetar

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Pse u shembën qytetet e vjetra romake në Evropën Perëndimore?
2. Si u krijuan qytetet mesjetare?
3. Ku u shfaqën qytetet e para mesjetare?
4. Cilat ishin profesionet kryesore të njerëzve në qytetet mesjetare?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni një tregtar nga Lindja që e viziton një qytet mesjetar në Evropën Perëndimore për herë të parë. Pasi të ktheheni nga vizita, shkruani „përshtypjet“ tuaja. Përkthyeri në fletoren tuaj se si dukej qyteti që vizituat!

Jeta në mesjetë

Jeta e përditshme

Jeta e përditshme e njerëzve në mesjetë ndryshonte në varësi të kategorisë shoqërore së cilës i përkisnin. Në burimet historike kemi shumë më tepër informacion rreth jetës së fisnikërisë krahasuar me jetën e njeriut të zakonshëm.

Sundimtarët dhe fisnikët, së bashku me familjet e tyre, jetonin në **kështjella** luksoze të rrethuara nga shërbëtorë që kujdeseshin për veshjet, bizhuteritë dhe higjienën e tyre. Gostitë me argëtues shpesh mbaheshin në kështjella. Fisnikët në Evropën Perëndimore argëtoheshin përmes lojërave të ndryshme, ku **shahu** ishte veçanërisht i përfshirë. Gjithashtu, **turnetë kalorsiake** mbaheshin për nder të sundimtarit. Një argëtim i preferuar i fisnikëve mesjetarë ishte **gjuetia**. Në Bizant fisnikët jetonin në **pallate luksoze**, dyshemetë e të cilave shpesh ishin të dekoruara me mozaikë dhe të rrethuara nga kopshte private. Disa nga këto pallate kishin edhe banja private. Ato ishin pjesë e jetës së tyre të përditshme dhe shërbenin për të ruajtur higjienën dhe për t'u çlodhur. Vëmendje e veçantë i kushtohej **garave me qerre** në Hipodromin në Kostandinopojë. Ato ishin një argëtim i preferuar për të gjitha klasat shoqërore.

Nga ana tjetër, shumica e njerëzve të thjeshtë në mesjetë jetonin në fshat dhe merreshin me **bujqësi** në pronat e feudalëve. Ata rrallë largoheshin nga vendi i tyre i banimit dhe vizitonin qytetin vetëm kur mbaheshin **panaire**, në të cilat shisnin produktet e tyre. Panairët zakonisht shoqëroheshin edhe me festimin e festave të rëndësishme fetare. Pjesëmarrja në një panair ishte ngjarja më e madhe për njerëzit e fshatit.

Matja e kohës ishte e rëndësishme për organizimin e jetës së përditshme. Në Evropën Perëndimore dhe në Bizant njerëzit e ndanin kohën e ditës sipas **cikleve natyrore** të lindjes së diellit, mesditës dhe perëndimit të diellit. Bazuar në përvojën e bujqësisë dhe rrethanat sezonale, koha ndahej në kohën e lërimit, kohën e mbjelljes, kohën e korres, kohën e vjeljes së rrushit, etj.

Higjiena ndryshonte midis klasave të ndryshme të njerëzve. Në Evropën Perëndimore, kështjellat rrallë kishin banja, por disa prej tyre ishin të pajisura me **sisteme bazë uji**, të cilat lejonin higjienën. Në Bizant, përveç ban-

Kështjella Alkazar në Segovia, një nga kështjellat më karakteristike në Evropë. Kështjella u ndërtua në shekullin XII.

Dyluftim kalorësish – sport të cilin e praktikonin kalorësit gjatë turneve të kalorësve. Gjatë dyluftimit të dy kalorësit në kuaj sulmonin njëri drejt tjetrit me qëllim që ta rrëzojnë për toke kundërshtarin. Miniaturë e shek. XV.

Hulumtoni:

Në mesjetë njerëzit përdornin kalendarë që ishin të lidhur ngushtë me fenë dhe ciklet natyrore për të numëruar vitet dhe muajt.

Hulumtoni se si njerëzit në mesjetë i numëronin muajt dhe vitet! Zbuloni nëse vitet numëroheshin nga një ngjarje e rëndësishme dhe kur fillonte viti i ri në Evropën Perëndimore dhe Bizant!

jave private, kishte edhe **banja publike**, të cilat ishin në dispozicion të klasave të ndryshme shoqërore. Ato shërbenin gjithashtu si vende për socializim. Ndër të varfërit, higjiena varej nga qasja në **burimet natyrore të ujit**, siç janë lumenjtë, burimet ose liqenet.

Traditat luanin një rol të rëndësishëm në jetën e përditshme dhe ishin të lidhura ngushtë me fenë, familjen dhe aktivitetet stinore. **Lindja, martesja dhe vdekja** ishin ngjarje qendrore rreth të cilave u zhvilluan shumë zakone me një sërë ceremonish. Festat, nga ana tjetër, shpesh shoqëroheshin me momente të rëndësishme fetare, ku komuniteti mbledhej për të festuar me muzikë, valle dhe ushqim. Pavarësisht ndryshimeve midis Evropës Perëndimore dhe Bizantit, jeta e përditshme formësohej nga feja, traditat dhe kushtet shoqërore në kohë të ndryshme.

Gruaja në mesjetë

Në mesjetë pozicioni i grave varej nga klasa shoqërore së cilës i përkisnin dhe rrethanat në të cilat jetonin. Edhe pse roli i grave në jetën publike shpesh ishte i nënshtuar ndaj atij të burrave, ato kishin përgjegjësi të veçanta në familje dhe në komunitet. Roli kryesor i grave lidhej me rritjen e fëmijëve dhe drejtimin e shtëpisë. Megjithatë, ka shembuj të grave që lanë një gjurmë të rëndësishme në shoqërinë mesjetare.

Arsimi i tyre zakonisht ishte shumë i kufizuar. Vajzat nga familje fisnike mësonin të lexonin dhe të shkruanin përmes mësuesve privatë ose në manastire. Disa murgësia ishin shumë të arsimuara dhe merreshin me kopjimin e librave. Në Evropën Perëndimore **Kristina de Pizan** njihet si shkrimtare që u jepte këshilla praktike grave. Në Bizant, **Ana Komnena** u dallua si autore e vepërave historike, ndërsa poetja **Kasia** njihet për kontributin e saj në poezinë dhe muzikën bizantine.

Gratë ndonjëherë luanin një rol të rëndësishëm politik. Perandoresha Irina e Bizantit sundoi e vetme në fron, ndërsa disa mbretëresha në Evropën Perëndimore, gjithashtu ishin figura me ndikim në pushtetin shtetëror. Në raste të rralla, gratë merrnin pjesë në njësi ushtarake ose udhëhiqnin mbrojtjen e fortesave. Shumë shpesh anëtarët femra të familjeve sunduese dhe fisnike hynin

Rindërtimi i Kostandinopojës, me Hipodromin në të majtë

Mësoni më shumë:

Poetesa Kasia është e njohur jo vetëm për poezinë e saj, por edhe për zgjuarsinë e saj. Sipas traditave të regjistruara, gjatë zgjedhjes së një gruaje për perandorin bizantin Teofil, ai kritikoi natyrën femërore, duke deklaruar se „të gjitha të këqijat vijnë nga gratë”. Kasia u përgjigj: „Por të gjitha gjërat e mira vijnë nga gratë”, duke iu referuar faktit se gratë sjellin jetë në botë, përfshirë lindjen e Jezu Krishtit.

Perandoresha Teodora (gruaja e Justinianit I), mozaik nga Ravenna

në **martesa dinastike** për të forcuar aleancat politike midis dinastive.

Gratë nga klasat e ulëta ishin shtyllat e familjes. Në fs-hatra ato merrnin pjesë aktive në **aktivitete bujqësore**, kujdeseshin për fëmijët, qepnin rroba dhe përgatitnin ushqim për familjen e tyre. Për të pasur sukses, ato dinin dhe praktikonin shumë aftësi. Në qytete, ato ndonjëherë merrnin pjesë në zanate ose tregti, veçanërisht kur trashëgonin dyqane ose punishte nga burrat e tyre. Gratë nga familje më të pasura rrallë punonin, por ato **drejtonin familjen** dhe mbikëqyrnin shërbëtorët.

Në ligjet mesjetare, gratë ndonjëherë privoheshin nga disa të drejta, ndërsa ndonjëherë u jepeshin të drejta të caktuara. Në Bizant, ato kishin të drejtën të zotëronin dhe të **trashëgonin pronë**. Në raste të caktuara, ato madje mund të paraqisnin kërkesë për divorc.

Lëvizja e grave në jetën publike ishte disi e kufizuar. Megjithatë, në Bizant ato kishin qasje në banjat publike, të cilat shërbenin si hapësirë për **shoqërim jashtë shtëpisë**. Manastiret, nga ana tjetër, ishin vende ku ato mund t'i kushtonin jetën e tyre **shpirtërore**. Ata që ishin të ve ose që kishin vendosur të mos martoheshin gjithashtu gjenin strehë atje.

Miniaturë e një gruaje që tjerë dhe njëkohësisht kujdeset për dy fëmijët e saj

Mësoni më shumë:

Për shkak të kuptimit të kufizuar të fenomeneve natyrore, besëtytni dhe besime të ndryshme në forcat mbinatyrore u zhvilluan në Evropën mesjetare. Në periudhën nga shekulli XV deri në shekullin XVIII frika nga magjia çoi në shfaqjen e „gjuetive të shtrigave“. Në atë kohë shumë njerëz akuzoheshin për përdorimin e magjisë së zezë. Të akuzuarat ishin më shpesh gra.

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Në çfarë lojërash merreshin fisnikët në mesjetë?
2. Si ruhej higjiena në mesjetë?
3. Rreth cilave ngjarje jetësore ndërtoheshin traditat dhe zakonet në mesjetë?
4. Cila konsiderohej detyra kryesore e grave në mesjetë?
5. Çfarë rolesh të shquara arritën disa gra në shoqërinë mesjetare?

Detyrë:

1. Shkruani një ese të shkurtër në të cilën krahasoni jetën e përditshme të një gruaje me origjinë të lartë fisnike me një grua tjetër nga një klasë më e ulët shoqërore!

Kisha në shoqërinë mesjetare

Kisha e krishterë pati një ndikim të veçantë në jetën e njeriut të zakonshëm në Evropën mesjetare. Pas Përçarjes së Madhe në vitin 1054, krishterimi në Evropë u zhvillua në dy drejtime: **katolicizëm** dhe **krishterim ortodoks**.

Të krishterët katolikë e konsideronin **papën** si kreun e tyre të kishës. Ai kishte pushtet më të madh edhe nga sundimtarët laikë të vendeve të Evropës. Vendimet e tij shpesh ndikonin te sundimtarët. Për shkak të kësaj, papët shpesh ishin në konflikt me sundimtarët laikë të vendeve evropiane.

Çdo vend në të cilin praktikohesh krishterimi lindor (ortodoks) kishte kishën e vet të veçantë. Megjithatë, autoritetin më të madh midis kishave lindore e gëzonte Patriarkana e Kostandinopojës, e kryesuar nga kreu i saj – **patriarku ekumenik** (botëror).

Në periudhën nga shekulli XIII deri në shekullin XV pati disa përpjekje për **union**, domethënë për bashkim të dy kishave të krishtera, por kjo nuk ndodhi kurrë.

Urdhrat e murgëve dhe të kalorësve

Gjatë kryqëzatave, dolën disa urdhra **murgësh dhe kalorësish**. Ata përmbushën detyra të ndryshme që u ishin besuar nga papa: ata kujdeseshin për mbrojtjen e besimtarëve të krishterë në Tokën e Shenjtë, luftonin kundër heretikëve dhe ofronin kujdes mjekësor për të sëmurët dhe të plagosurit.

Më të dalluarit prej tyre ishin: Urdhri i templarëve, Urdhri i Hospitalierëve dhe Urdhri i Kalorësve Teutonikë. Templarët ishin të njohur për mbrojtjen e pelegrinëve të krishterë që udhëtonin për në Tokën e Shenjtë të siguruar rrugët. Hospitalierët filluan si urdhër që kujdesej për të sëmurët dhe të plagosurit, por më vonë morën pjesë edhe në veprime ushtarake. Urdhri Teutonik, nga ana tjetër, merrej kryesisht me përhapjen e krishterimit në zonat ku besimi i krishterë nuk pranohej, veçanërisht në pjesët veriore të Evropës.

Burimet flasin

"...Dhe ashtu si hëna merr dritën e saj nga dielli dhe është inferiore ndaj diellit..., ashtu edhe pushteti mbretëror merr shkëlqimin e dinjitetit të tij nga autoriteti papnor."

Papa Inoçenti III në një letër drejtuar një prifti në vitin 1198.

Detyrë:

Lexoni burimin historik dhe përgjiguni se si e kuptonte Papa Inoçenti III marrëdhënien midis shtetit dhe kishës?

Papa Inoçenti III

Hulumtoni:

Hulumtoni në internet rreth Urdhrit të templarëve. Pastaj përpuni t'u përgjigjeni pyetjeve të mëposhtme:

1. Kur dhe ku u krijua Urdhri i templarëve?
2. Cili ishte emri i vërtetë i urdhrit?
3. Kush dhe pse e ndaloi ekzistencën e tyre?

Në fillim të shekullit XIII u krijuan dy urdhra të tjerë – Françeskanët dhe Dominikanët. Këto urdhra predikonin kryesisht kujdesin shpirtëror për njerëzit e thjeshtë. Misioni i tyre ishte të forconin besimin midis njerëzve dhe të ndihmonin të varfrit. Përmes predikimeve të tyre, ata ushtronin një ndikim të fortë në jetën e njeriut të zakonshëm në mesjetë.

Urdhrat e murgjërve-kalorës luajtën një rol të rëndësishëm jo vetëm në jetën fetare, por edhe në arsim, mjekësi dhe politikë në Evropën mesjetare.

Lëvizjet heretike

Nga ana tjetër, në mesjetën e zhvilluar, si në ato të hershme, u shfaqën njerëz që kërkonin shpjegime të reja të fesë, të kundërta me ato të kishës. **Lëvizja heretike** më e njohur në Evropën Perëndimore ishte lëvizja **katare**. Kjo lëvizje u shfaq nën ndikimin e ideve të Bogomilizmit, të cilat u përhapën përmes Dalmacisë në Itali dhe Francë. Meqenëse kjo lëvizje u përhap veçanërisht në qytetin e Albit në Francë, katarët njiheshin edhe si albigezë. Për të luftuar këtë lëvizje heretike, papa Inoçenti III madje organizoi një kryqëzatë, e cila zgjati rreth dy dekada.

Për të luftuar herezitë, kisha organizoi këshilla kishtare, si dhe kryqëzata. Në shekullin XIII u formua një gjykatë e posaçme kishtare e quajtur **inkuizicion**. Detyra e inkvizicionit ishte të persekutonte, gjykonte dhe ndëshkonte ata që Kisha Perëndimore i konsideronte heretikë. Megjithatë, lëvizjet heretike vazhduan të ekzistonin gjatë gjithë mesjetës.

Stema e Urdhrit të hospitalierëve (kalorësit e Maltës)

Shën Dominiku udhëheq inkvizicionin kundër katarëve (përshkrim)

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Në çfarë formash u zhvillua krishterimi pas Përçarjes së Madhe në vitin 1054?
2. Për çfarë qëllimi dhe nga kush u krijuan urdhrat e murgjërve-kalorës?
3. Çfarë detyrash kryenin françeskanët dhe dominikanët?
4. Si luftoi kisha kundër lëvizjeve heretike?

Detyrë:

1. Hulumtoni nëse ekzistojnë urdhra monastike-kalorës apo pasardhës të tyre sot!

Epoka e zbulimeve

Arsyet për zbulimet gjeografike

Vendet lindore të Indisë dhe Kinës kishin qenë burimi kryesor i furnizimit të Evropës me erëza të ndryshme, salca, artikuj luksu dhe mëndafsh për shekuj me radhë. Me zgjerimin e shtetit osman në Azinë e Vogël dhe Mesdheun Lindor rrugët tregtare tokësore nga Evropa në Azi u ndërpre. Në të njëjtën kohë, pas pushtimit osman të Kostandinopojës në vitin 1453, filluan armiqësitë midis shteteve evropiane dhe osmanëve.

Si rezultat të kësaj osmanët vendosën taksa të larta mbi tregtarët evropianë. Kjo ndikoi rëndë në tregtinë nga Evropa në lindje. Në fakt, Evropa Perëndimore u izolua në perëndimin e largët të botës së njohur atëherë. Prandaj, filluan të lindnin ide për gjetjen e një rruge alternative për burimet e rëndësishme të lëndëve të para në Azi. Këto mallra ishin thelbësore për zhvillimin e mëtejshëm të zejeve dhe tregtisë në Evropë.

Kisha e krishterë gjithashtu pa një interes në këtë proces. Ajo shpresonte se duke zbuluar rrugë të reja tregtare, ajo do të përhapte katolicizmin në lindje, në kurriz të islamit dhe besimeve të tjera lindore.

Për këtë shkak filloi një seri udhëtimesh dhe hulumtimesh, të cilat kontribuan në zbulimin e pjesëve të panjohura më parë të botës. Midis tyre, me rëndësi të veçantë është zbulimi i Amerikës, zbulimi i rrugës detare për në Indi dhe udhëtimi i parë rreth botës. Kjo periudhë e historisë, e cila filloi në fund të **shekullit XV** dhe zgjati deri në **shekullin XVII**, njihet si **koha e zbulimeve të mëdha gjeografike** ose **epoka e zbulimeve**.

Shpikjet teknike

Idetë e zbulimit të rrugës detare për në Indi u shfaqën në kushtet e zhvillimit intensiv të shkencës dhe teknologjisë në Evropë. Gjatë shekujve XIV dhe XV u arrit përparim i konsiderueshëm në kartografi, navigacion dhe ndërtim anijesh. Si rezultat i këtij përparimi u zbulua harta gjeografike, busulla dhe **astrolabi**. U ndërtua

Karavelë – lloj anijeje e zhvilluar nga spanjollët dhe portugezët në shekullin XV

Mësoni më shumë:

Baza për krijimin e hartës gjeografike ishin shkrimet e gjeografit të lashtë Ptolemeu. Edhe pse harta e tij humbi, informacioni rreth saj u transmetua përmes shkrimeve të hulumtuesve nga Kostandinopoja dhe kështu arriti në Itali. Bazuar në këto shkrime, hartografët arritën të rindërtonin hartën e Ptolemeut.

Fjalë më pak të njohura

Navigim – aftësia e drejtimit të anijeve nëpër det, duke përcaktuar drejtimin e lëvizjes dhe distancën midis dy pikave.

Busull – pajisje për përcaktimin e pikave kardinale.

Astrolab – pajisje për përcaktimin e pozicionit të yjeve (yjematës).

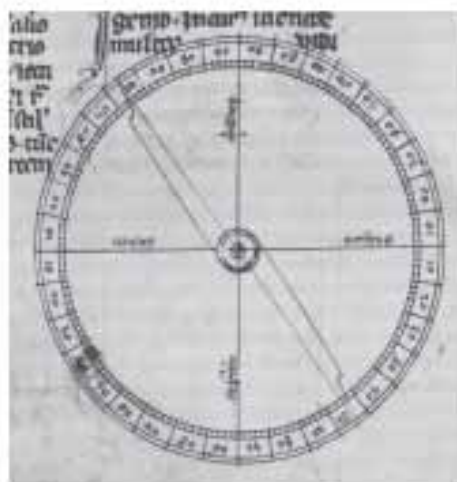
edhe një lloj i ri anijeje, e quajtur **karavela**. Ishte më e qëndrueshme, lehtësisht e manovrueshme dhe mund të akomodonte më shumë marinarë.

Gjatë periudhës së njëjtës u zbuluan edhe **armë zjarri**. Shpikjet e reja teknike bënë të mundur uljen e rreziqeve të udhëtimit detar në mesjetë. Në këtë mënyrë deti i hapur, i cili ishte sfidë për shumë aventurierë dhe marinarë, u bë më i arritshëm për hulumtim.

Zbulimi i Amerikës

Zbulimi i Amerikës është një nga ngjarjet më të rëndësishme në Epokën e zbulimeve. **Kristofor Kolombi** u vlerësua më shumë për këtë zbulim. Ai ishte detar nga qyteti italian i Gjenovës. Në vitin **1492**, në shërbim të kurorës spanjolle, ai u nis nga Spanja me tri karavela drejt perëndimit për të zbuluar rrugën detare për në Indi. Pas disa muajsh ai arriti në një ishull, të cilin e quajti **San Salvador** (Shpëtimtari i Shenjtë). Meqenëse Kolombi mendonte se kishte zbuluar rrugën detare për në Indi, ai i quajti banorët paqësorë të ishujve që gjeti atje **indianë**.

Në fillim të shekullit XVI detari italian **Amerigo Vespuçi** duke lundruar nën flamurin spanjoll, vërtetoi se në të vërtetë nuk ishte India, por një kontinent krejtësisht i ri. Sipas emrit të Amerigo Vespuçit, kontinenti i ri u quajt **Amerikë**.

Vizatim nga një busull mesjetare
(shekulli XIV)

Mësoni më shumë:

Kolombi u përpoq fillimisht të fitonte mbështetje nga mbreti portugez Zhao II. Megjithatë, pasi u refuzua dy herë, ai ia paraqiti planet e tij mbretëreshës spanjolle Isabella I dhe burrit të saj Fernand II. Ata ranë dakord të financonin ekspeditën e Kolombit. Koha do të tregojë nëse me atë vendim ata hodhën themelet për zhvillimin e Spanjës si fuqi koloniale.

Kolumbi mbërrin në Amerikë

Kolonizimi i Botës së Re

Gjatë shekujve XV dhe XVI ushtarët dhe eksploruesit spanjollë dhe portugezë, të njohur si **konkuistadorë** (pushtues), pushtuan Amerikën Qendrore dhe Jugore. Pasi u vendos pushteti në tokat e sapozbuluara, filloi procesi i **kolonizimit** ose vendosjes së përhershme të popullatave evropiane.

Në Botën e Re kolonistët spanjollë dhe portugezë zbuluan qytetërimet e mëdha autoktone të **majëve**, **inkëve** dhe **aktekëve**. Në kërkim të metaleve të çmuara (ari dhe argjendi), lëndëve të para dhe erëzave, kolonizatorët evropianë e trajtuan popullsinë autoktone ashpër. Si rezultat, këto qytetërimet u zhdukën. Një faktor i rëndësishëm në zhdukjen e tyre ishin sëmundjet infektive, të cilat kolonistët i sollën në Amerikë nga Evropa.

Për shkak të mungesës së fuqisë punëtore në zonat e kolonizuara, spanjollët dhe portugezët filluan të transportonin skllëvër nga Afrika në Amerikë. Në këtë mënyrë Bota e Re u bë një vend ku popullsia autoktone u përzie me kolonët nga Evropa dhe Afrika.

Gjatë shekujve XVI dhe XVII eksploruesit anglezë, francezë dhe holandezë i zbuluan gjithashtu vendet e Amerikës së Veriut, Australisë dhe Zelandës së Re. Procesi i vendosjes së popullatave evropiane filloi në këto vende. Rolin dominues e luajtën kolonistët anglezë dhe francezë. Tregtia me tokat e zbuluara rishtazi kontribuoi në forcimin ekonomik të vendeve evropiane që morën pjesë në kolonizimin e Botës së Re.

Zbulimi i rrugës detare për në Indi dhe udhëtimi i parë rreth botës

Rruga detare për në Indi, të cilën Kolombi e kishte kërkuar në perëndim, u zbulua nga detarë të tjerë, të cilët lundruan në një drejtim krejtësisht të ndryshëm – në lindje. Në fund të shekullit XV detari portugez **Bartolomeo Dias**, duke lundruar rreth Afrikës, arriti në majën e saj jugore dhe u ndal në kepin atje, i cili quhej **Kepi i Shpresës së Mirë**.

Karavela Santa Maria, e komanduar nga Kristofor Kolombi. Karavelat Pinta dhe Nina gjithashtu morën pjesë në ekspeditë.

Mësoni më shumë:

Për shkak të kolonizimit të Amerikës së Jugut, vetëm pesë përqind e folësve të portugalishtes sot jetojnë në Portugali. Numri më i madh i folësve të portugalishtes jeton në Brazil.

Hulumtoni:

Hulumtoni në internet rreth qytetërimeve të Amerikës para-kolumbiane (Majat, Inkat dhe Actekët). Pastaj përpikuni t'u përgjigjeni pyetjeve të mëposhtme për secilin prej tre qytetërimeve:

1. Ku u zhvillua qytetërimi?
2. Cilat janë karakteristikat ose arritjet më të rëndësishme të qytetërimit?

Në vitin 1498 detari portugez **Vasko da Gama**, me katër anije dhe një ekuipazh të përbërë kryesisht nga të burgosur, arriti në Indi duke rrethuar Afrikën, duke kaluar Kepin e Shpresës së Mirë. Zbulimi i rrugës detare për në Indi u solli famë dhe pasuri të madhe portugezeve.

I frymëzuar nga këto zbulime, detari portugez **Fernand Magelan**, në shërbim të kurorës spanjolle, filloi **udhëtimin e tij rreth botës** në vitin 1519. Ai u largua nga Spanja me pesë anije dhe 260 marinarë dhe u drejtua në perëndim, domethënë drejt Oqeanit Atlantik. Duke lundruar vazhdimisht në drejtim perëndimor, ekspedita e Magelanit u kthye në Spanjë pas tre vitesh, në vitin 1522, por nga një drejtim lindor. Udhëtimi i Magelanit ishte jashtëzakonisht i vështirë dhe vetë Magelani vdiq në një luftë me vendasit e Filipineve. Vetëm një anije me 18 marinarë u kthye nga ekspedita. Udhëtimi i Magelanit konfirmoi mendimin që po përhapej në Evropë në atë kohë se Toka nuk ishte e shehtë, por e rumbullakët.

Rëndësia e zbulimeve gjeografike

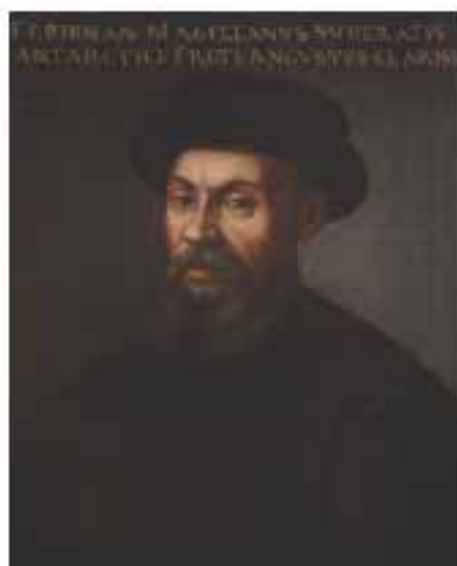
Epoka e zbulimeve ishte me rëndësi të jashtëzakonshme në historinë e njerëzimit. Zbulimi dhe kolonizimi i pjesëve të panjohura më parë të botës kontribuoi në forcimin politik dhe ekonomik të shteteve evropiane. Fuqitë kryesore koloniale nga Evropa ishin **Spanja** dhe **Portugalia**, të cilat më vonë u dëbuan nga **Anglia** dhe **Franca**. Kolonizimi i Botës së Re ishte shkaku i zhdukjes së qytetërimeve autoktone amerikane.

Si rezultat i zbulimeve gjeografike, edhe qendra e tregtisë botërore ndryshoi. Në vend të Detit Mesdhe, rrugët tregtare u orientuan drejt Atlantikut. Kështu, qytetet e Evropës Perëndimore u bënë qendra të rëndësishme tregtare. Tregtarët evropianë nga tokat e sapozbuluara sollën metale të çmuara, erëza të ndryshme dhe lëndë të para.

Pas zbulimit të Amerikës u krijuan lidhje të forta tregtare midis Evropës dhe kontinentit të sapozbuluar. Nga Amerika në Evropë u sollën kultura të reja bujqësore, të panjohura më parë, si patate, misër, du-

Vasko da Gama (lundruar portugez)

Fernand Magelani

Mësoni më shumë:

Tokat e sapozbuluara në Amerikë u bënë të njohura si Bota e Re (Mundus Novus). Termi u përdor për herë të parë nga Amerigo Vespuçi. Në një letër drejtuar patronit të tij nga familja Medici, ai tregoi se tokat e reja nuk ishin territore kufitare të Azisë, por një kontinent i ri.

han, kakao e të tjera. Nga ana tjetër, në Amerikë filluan të kultivoheshin pambuku, hardhitë, fruta të ndryshme dhe disa lloje kafshësh shtëpiake që ishin sjellë nga Evropa (gjedhë, dele, kuaj). Udhëtimi i parë rreth botës, nga ana tjetër, konfirmoi pretendimet e hulumtuesve se Toka është e rumbullakët.

Anija Viktoria – anija e vetme e Magellanit që përfundoi me sukses ekspeditën

LEGJENDA

Pranset koloniale spanjolle
Pranset koloniale portuguese

Fernando Magelan
Kristofor Kolombi
Bartolomeo Dias
Vasko da Gama

Epoka e zbulimeve (shekujt 15-18)

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Shpjegoni arsyet për zbulimet gjeografike!
2. Cilat shpikje teknike ishin më të rëndësishme për zhvillimin e lundrimit?
3. Si e mori emrin Amerika?
4. Ç'janë pushtuesit dhe cili është roli i tyre në zhdukjen e qytetërimeve autoktone amerikane?
5. Cila është rëndësia e zbulimeve gjeografike në historinë e njerëzimit?

Detyrë:

1. Në një hartë historike ose gjeografike, tregoni udhëtimet e detarëve Kristofor Kolombit, Bartolomeo Diasit, Vasko de Gamës dhe Fernando Magellanit.

Kultura dhe shkenca në mesjetën e zhvilluar dhe të vonshme

Universitetet e para në Evropë

Një nga karakteristikat specifike të mesjetës së hershme është stagnimi dhe regresi i arsimit dhe kulturës në krahasim me periudhën e mëparshme antike. Ngjarjet e trazuara që pasuan Dyndjen e madhe të popujve kontribuan në humbjen pothuajse të plotë të njohurive nga antikiteti.

Një periudhë analfabetizmi të përgjithshëm filloi në Evropën Perëndimore. Shkenca dhe kultura morën një karakter kishtar-fetar. Qendrat kryesore ku njerëzit fitonin njohuri ishin kishat dhe manastiret. Ata përdornin Biblën si burim njohurish, por edhe libra të tjerë që krijoheshin në shkruarit e manastirit. Librat kopjoeshin me dorë dhe kishin një përmbajtje ekskluzivisht fetare.

Me shfaqjen e qyteteve mesjetare, u rrit edhe nevoja për njerëz të arsimuar me arsim laik. Prandaj, shkollat laike filluan të hapeshin në qytete. Kah fundi i **shekullit XI** u hap **universiteti i parë në Bolonjë**. Ishte lloj i ri organizimi i ligjëruesve (profesorëve) dhe njerëzve që mësonin (studentëve). Në vitin 1158 perandori i Perandorisë së Shenjtë Romake, Frederik I Barbarosa, lëshoi një statut me të cilin u bë **mbrojtës i universitetit**. Kjo ngjarje pati një rëndësi të madhe jo vetëm për Universitetin e Bolonjës, por edhe për të gjitha universitetet e tjera. Në këtë mënyrë universiteti u shpall një vend ku kërkimi mund të zhvillohej lirisht, në mënyrë të pavarur nga çdo autoritet tjetër kishtar apo laik.

Gjatë shekujve XII dhe XIII u hapën universitete në **Paris, Oksford dhe Kembrixh**. Në universitete fitoheshin njohuri në fusha të ndryshme si: e drejta romake, aritmetika, logjika, retorika, gramatika, gjeometria, muzika, teologjia dhe astronomia. Kryqëzatat kishin një rëndësi të madhe për zgjerimin e njohurive në këto fusha, kur njerëzit nga Evropa Perëndimore u njohën me arritjet e shkencës dhe kulturën bizantine dhe arabe. Deri në fund të shekullit XV në Evropë ishin themeluar më shumë se 80 universitete.

Stema e Universitetit të Bolonjës

Mësoni më shumë:

Në mesin e shekullit XIII teologu Robert de Sorbon themeloi një shkollë teologjike të quajtur Kolegji i Sorbonës, si pjesë e Universitetit të Parisit. Debate të njohur filozofike dhe teologjike mbi çështje të ndryshme që lidheshin me kishën dhe fenë në mesjetë u mbajtën në mjediset e kësaj shkolle të financuar nga kisha. Kështu, shkolla u rrit në një nga fakultetet më të njohura në Evropën Perëndimore.

Universiteti i Oksfordit – universiteti më i vjetër në botën anglishtfolëse

Kultura kalorsiake

Shfaqja e kalorësisë në mesjetën e zhvilluar ishte arsyja për shfaqjen e drejtimeve të reja në zhvillimin e letërsisë evropiane dhe traditës gojore.

Veprat epike që përshkruanin bëmat e kalorësve dhe ushtarëve të guximshëm fituan popullaritet të madh. Ndryshe nga veprat me karakter kishtar-fetar, të cilat u shkruan në latinisht, këto vepra u shkruan në gjuhën popullore. Ndër veprat epike më të njohura të kësaj periudhe janë **"Kënga e Rolandit"** (gjuha popullore franceze) dhe **"Kënga e Nibelungenëve"** (gjuha popullore gjermane). Megjithatë, në Angli historitë e mbretit Artur legjendar ishin shumë të njohura.

Promovuesit më të mëdhenj të poezisë në këtë periudhë ishin këngëtarë dhe muzikantë udhëtues, të quajtur **trubadurë**. Poezia e tyre fliste për dashurinë si frymëzim të kalorësve të njohur mesjetarë.

Arkitektura mesjetare

Në mesjetën e zhvilluar u bë përparim i konsiderueshëm në ndërtim në Evropën Perëndimore. U ndërtuan kështjella, ura, kisha, manastire dhe ndërtesa të tjera. Kishat, të cilat ishin selitë e figurave të larta kishtarë (peshkopëve dhe kryepeshkopëve), spikasin me një bukuri të veçantë. Këto kisha quheshin **katedrale**.

Në fund të shekullit XI dhe në fillimin e shekullit XII kishat dhe katedralet u ndërtuan në **stilin romanik**. Ato kishin një formë të ngjashme me bazilikat e hershme të krishtera nga koha e Perandorisë Romake. Ato karakterizoheshin nga mure dhe kolona të mëdha dhe dritare të vogla, gjë që i bënte ato mjaft të errëta nga brenda. Nga jashtë ato i ngjanin fortesave të vogla.

Nga fundi i shekullit XII **stili gotik** u shfaq në Francë, i cili është një nga simbolet e Evropës mesjetare. Katedralet e ndërtuara në stilin gotik ishin dukshëm më të larta, me harqe të mprehta dhe të larta dhe dritare të mëdha të zbukuruara me xham të larmë. Dritare të tilla quheshin **vitrazh** (xham me ngjyra).

Ato jo vetëm që lejuan dritë të mjaftueshme të depërtonte në ndërtesë, por gjithashtu krijuan një

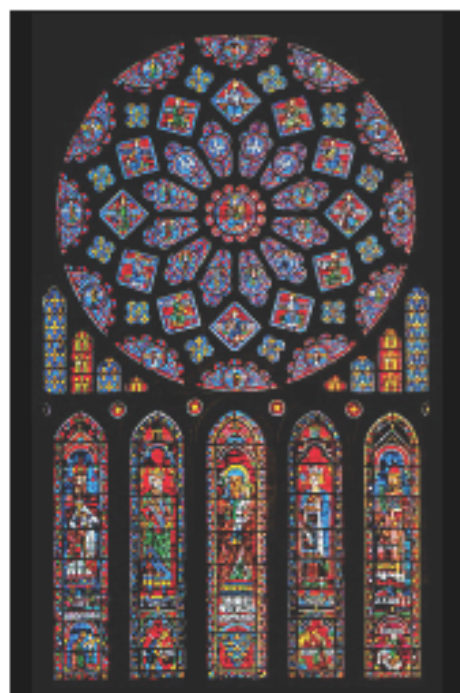

Hulumtoni:

Kërkoni në internet dhe përpikuni të gjeni një nga historitë për mbretin Artur. Pastaj tregoni historinë në fletoren tuaj.

Trubadurët (miniaturë nga shekulli XIV)

Vitrazhet

atmosferë të ndryshme ambienti në varësi të pozicionit të diellit. Tempujt e ndërtuar në këtë stil dukeshin sikur arrinin qiellin, domethënë Zotin.

Stili bizantin u zhvillua në Bizant. Kishat në **stilin bizantin** karakterizohen nga një bazë në formën e një kryqi me krahë të barabartë. Ato kishin një ose më shumë kupola dhe ishin të zbukuruar me një numër të madh afreskash.

Humanizmi dhe renesansa

Në shekullin XIV qytetet italiane ishin qendrat më të zhvilluara ekonomike dhe kulturore në Evropë. Zhvillimi ekonomik i qyteteve kontribuoi në shfaqjen e një shtrese borgjeze të popullsisë. Këta njerëz filluan të refuzonin dogmat dhe botëkuptimin e vendosur të kishës, sipas të cilave njeriu duhet të hiqte dorë nga të gjitha kënaqësitë tokësore. Ata u interesuan për të zbuluar sekretet e natyrës dhe njeriut.

Kjo ide ishte parimi kryesor udhëheqës i trendit të ri në kulturë, i cili u quajt **humanizëm** (latinisht *humanus* – njerëzor), ndërsa përfaqësuesit e tij **humanistë**. Ata filluan të studionin kulturën, artin dhe filozofinë e lashtë. Për shkak të rikthimit të interesit në botën antike, lëvizja e re kulturore që doli si rezultat i humanizmit u quajt **renesansë** ose ringjallje (frenjisht *Renaissance* – ringjallje). Qendrat e humanizmit dhe renesansës, të cilat u zhvilluan nga shekulli XIV deri në fillim të shekullit XVII ishin qytetet e **Italisë** (Firence, Romë, Venedik, Milano, etj.).

Kjo lëvizje e re kulturore, e cila filloi në Itali, u përhap shpejt në vendet evropiane si Franca, Anglia dhe Gjermania. Humanizmi dhe renesansa sollën ndryshime të rëndësishme kulturore dhe shoqërore në Evropën mesjetare.

Nën ndikimin e tyre tiparet e kulturës evropiane të bazuara në kishë u ndërprenë. Njeriu u bë qendra e interesit për shkrimtarët dhe artistët e renesansës. Në vend të dashurisë për Zotin, ata filluan të theksonin bukurinë e jetës dhe të trupit të njeriut.

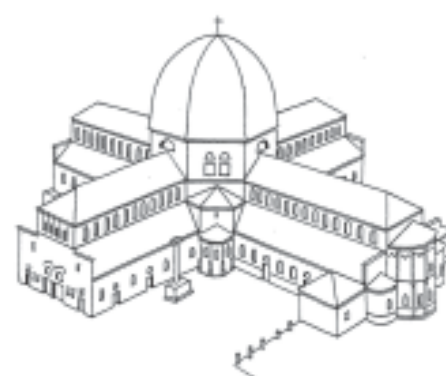
Krijuesit më të njohur letrarë të renesansës në Itali janë Dante Aligieri, Françesko Petrarka dhe Xhovani Bokaço. **"Komedia Hyjnore"** e **Dante Aligierit**, e sh-

Katedralja Notre Dam në Paris, Francë (stili gotik)

Abacia "Maria Lah" në Andernach, Gjermani (stili romanik)

Plani i një kishe në stilin bizantin

Fjalë më pak të njohura

Dogma – qëndrim i kishës që duhet të pranohet nga besimtarët si e vërtetë absolute për të cilën nuk duhen kërkuar prova dhe nuk i nënshtrohet kritikave.

kruar në gjuhën e folur italiane, konsiderohet si një nga veprat më me ndikim në letërsinë italiane.

Jashtë Italisë, ndër shkrimtarët më të rëndësishëm të renesansës është shkrimtari anglez **Uliam Shekspiri**. Ai fitoi famë me veprat "Romeo dhe Zhuljeta", "Hamleti", "Ëndrra e një nate vere" e të tjera. Këtu përfshihet shkrimtari spanjoll **Miguel de Servantes**, autor i njërit prej romaneve më të njohura në historinë botërore – romani "Don Kishoti".

Humanizmi dhe renesansa shkaktuan gjithashtu përparim të fortë në fushën e arkitekturës. U ndër-tuan pallate të mëdha dhe luksoze. Një nga arritjet më të rëndësishme arkitekturore të kësaj periudhe është **bazilika "Shën Pjetri" në Romë** (Vatikan).

Përfaqësuesit kryesorë të renesansës italiane në fushën e skulpturës dhe pikturës ishin **Leonardo da Vinçi** dhe **Mikelanxhelo Buonaroti**. Veprat më të njohur të Mikelanxhelos janë skulpturat "Davidi" dhe "Mojsej" dhe, sigurisht, afreskat në Kapelën Sistine në Romë. Leonardo da Vinçi, nga ana tjetër, është i njohur për veprat e tij "Mona Liza" dhe "Darka e fundit". Artistë të tjerë të njohur nga periudha e renesansës janë Rafaelo Santi dhe Ticiani.

Që nga koha e humanizmit dhe renesansës shfaqja e njerëzve të pasur që donin të zhvillonin më tej frymën e kulturës së re ka qenë karakteristike. Ata i mbështetën artistët financiarisht, duke besuar se do të përjetësoheshin në veprat e tyre. Njerëz të tillë quheshin **patronë**. Ndër patronët më të njohur ishin anëtarët e familjes Medici, të cilët sundonin qytetin e Firences.

Ngritja e shkencës, teknologjisë, mendimit filozofik dhe politik në Evropë

Nën ndikimin e ideve të humanizmit dhe renesansës, një rritje e fortë e shkencës dhe teknologjisë ndodhi në Evropën Perëndimore. **Johan Gutenberg**, i cili zbuloi makinën e shtypit, me të cilën shtypi librin e parë – Biblën – në vitin 1455 ka një meritë të madhe për përhapjen e këtyre ideve.

Dante Alighieri, shkrimtar italian (portret nga viti 1495 nga Sandro Botiçeli)

Mësoni më shumë:

Vepra më e njohur e Françesko Petrarkës është përmbledhja e poezive "Kancioneri". Xhovani Bokaço, nga ana tjetër, u dallua me veprën "Dekameroni" në të cilën ai tallte hipokrizinë e klerit.

Uliam Shekspiri – nga shkrimtarët më të njohur në histori

Hulumtoni:

Hulumtoni në internet dhe përpuni të gjeni filma që janë xhiruar bazuar në dramat e Vilhelm Shekspirit. Shikoni cilindo prej tyre sipas zgjedhjes suaj dhe përshkruani shkurtimisht në fletoren tuaj. Përpuni të arrini në përfundimin pse veprat e tij janë të rëndësishme deri më sot.

„Mona Liza” – Leonardo da Vinçi. Sot ndodhet në Muzeun “Luvër” në Paris

Skulptura La Pietà (Vajtimi) – Mikelanxhelo. Ndodhet në Bazilikën “Shën Pjetri” në Romë

Shkencat natyrore, si matematika, fizika, biologjia, astronomia e të tjera, u zhvilluan veçanërisht. **Nikolla Koperniku** dhe **Galileo Galilei** kishin rëndësinë më të madhe për zhvillimin e astronomisë. Koperniku vërtetoi se Toka rrotullohet rreth boshtit të saj, ndërsa së bashku me planetët e tjerë, rreth Diellit. Këto teza të Nikolla Kopernikut u konfirmuan edhe nga astronomi, fizikani dhe gjeografi toskan Galileo Galilei. Për shkak të zbulimeve të tyre, të dy u persekutuan nga kisha.

Njëkohësisht me shkencat e tjera u zhvillua edhe mendimi politik dhe filozofik. Një nga teoricienët më të njohur politikë në Evropë ishte **Nikollo Makiaveli** nga Firenze, i cili u bë i njohur me veprën e tij “Sundimtari”. Vepra është një lloj manuali i destinuar për sundimtarët dhe politikanët.

Detyra kryesore e filozofëve në këtë periudhë ishte çlirimi i filozofisë nga mësimet e kishës. Themeluesi i mendimit të ri filozofik ishte **Fransis Bakon**, i cili vërtetoi se baza e të mësuarit të vërtetë duhet të jetë vëzhgimi dhe përvoja. Mësimi i tij u vazhdua nga filozofët anglezë Tomas Hobs dhe Xhon Lok.

Ngritja e shkencave dhe arteve në mesjetën e zhvilluar dhe të vonë ishte vetëm një paralajmërim i men-

Lidhu me shqipe dhe arsimin figurativ:

Bisedoni me mësimdhënësit tuaj të gjuhës dhe artit shqip rreth rëndësisë së shkrimtarëve dhe artistëve nga periudha e renesansës.

Nikolla Koperniku, matematikan dhe astronom polak

djeve të mëdha që do të shfaqeshin në periudhën e ardhshme në fusha të ndryshme, si Emanuel Kant (filozofi), Isak Njuton (fizikë) dhe Wolfgang Amadeus Mozart (muzikë).

Fjalë më pak të njohura

Astronomia – shkenca që studion trupat qiellorë (yjet, kometat, etj.).

Francis Bekon (portret nga viti 1617)

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Si ndryshonin universitetet nga shkollat e tjera në mesjetë?
2. Ç'janë trubadurët dhe cili ishte roli i tyre në mesjetë?
3. Cilat janë ndryshimet midis stileve arkitekturore romane dhe gotike?
4. Cilat janë karakteristikat kryesore të humanizmit dhe renesansës?
5. Shpjegoni pasqyrimin e humanizmit dhe renesansës në letërsi dhe art.

Detyrë:

1. Imagjini si student në Universitetin e Bolonjës në mesjetë. Shkruani një letër me të cilën do t'i tërhiqni miqtë tuaj të regjistrohesh në të njëjtin universitet.

Reformacioni dhe kundërreformacioni

Reformacioni

Gjatë mesjetës kisha e krishterë vendosi dominim absolut mbi jetën shoqërore dhe politike të Evropës Perëndimore. Ishte kohë kur luftërat zhvilloheshin në të gjithë Evropën, ndërsa sëmundjet dhe uria merrnin miliona jetë. Në një situatë të tillë njerëzit gjenin ngushëllimin e tyre në mësimin e jetës së përditshme në parajsë pas vdekjes.

Gjatë shekujve XIV dhe XV u bë e qartë se shumë priftërinj dhe zyrtarë të lartë të kishës nuk jetonin në përputhje me vlerat që predikonin. Ata përpiqeshin për pasuri dhe pushtet politik. Vetë kisha shpesh përfshihej në çështjet politike dhe ishte në konflikt me sundimtarët laikë të shteteve evropiane. Duke mbledhur taksa, duke konfiskuar pronën dhe duke shitur falje të mëkateve, kisha grumbulloi pasuri të madhe.

Jeta luksoze e figurave të larta të kishës shkaktoi pakënaqësi midis të gjitha shtresave shoqërore në Evropën Perëndimore. Të gjithë ishin të pakënaqur, duke filluar nga sundimtarët laikë, përmes feudalëve dhe tregtarëve, deri te besimtarët e zakonshëm. Në fakt, kisha, e kryesuar nga papa, u shndërrua në një feudal të madh, pasuria e të cilit shihej me përbuzje. Idetë e humanizmit dhe renesansës ishin një tjetër goditje e fortë ndaj autoritetit të kishës perëndimore. Pas shpikjes së shtypshkronjës në shekullin XV këto ide filluan të përhapeshin më shpejt në të gjitha vendet evropiane.

Si rezultat i gjithë kësaj, në fillim të **shekullit XVI** në **Gjermani** u shfaq një lëvizje kishtarë e quajtur **reformacioni** (latinisht reformatio – ripërtëritje). **Martin Luteri**, profesor i teologjisë në Universitetin e Vitenbergut (Gjermani), u dallua si udhëheqësi kryesor i lëvizjes për reformacionin e kishës. Në vitin 1517 ai kundërshtoi publikisht shitjen e falje të mëkateveve nga kisha. Martin Luteri besonte se falja e mëkateve mund të fitohej vetëm përmes pendimit dhe lutjes së

Mësoni më shumë:

Si rezultat i konflikteve midis papatit dhe sundimtarëve laikë, papët në një kohë u bënë të burgosur të mbretërve francezë. Gjatë kësaj periudhe, selia e papatit u transferua nga Roma në qytetin francez të Avinjonit (e ashtuquajtura robëria e Avinjonit e papëve). Kjo çoi gjithashtu në ekzistencën e shumë papëve në të njëjtën kohë.

Priftërinjtë shesin indulgjencë

Martin Luteri i shpall 95 tezat e tij në derën e kishës në Vitenberg

sinqertë, e jo duke paguar për të marrë një falje kishtarë të mëkateve. Martin Luteri postoi një thirrje për një debat publik në derën e kishës në Vitenberg. Duke vepëruar kështu, ai paraqiti një sërë kritikash ndaj kishës katolike Romake përmes **95 tezave** (pretendimeve).

Përçarjet në kishën katolike të shkaktuara nga reformati

Për shkak të kritikave publike ndaj papës dhe kishës, Martin Luteri u përjashtua nga kisha. Megjithatë, shpallja e tij tërhoqi vëmendje të madhe. Mësimet e Martin Luterit filluan të përhapeshin me shpejtësi në të gjithë Gjermaninë. Ndjekësit e tij u quajtën **protestantë**. Pasi u përhap në Gjermani, reformati vazhdoi të përhapej në Zvicër, Francë, Angli dhe vendet skandinave. Ai u përhap aty ku mori mbështetje nga autoritetet laike. Ata panë në këtë lëvizje kishtarë një mundësi për t'u çliruar nga ndikimi i kishës perëndimore në çështjet politike.

Në këtë mënyrë, pas Përçarjes së Madhe të vitit 1054, për shkak të reformatit në shekullin XVI, ndodhi një ndarje e re në kishë. Në këtë mënyrë një drejtim i ri i krishterimit i quajtur **protestantizëm** u nda nga kisha katolike. Ndjekësit e protestantizmit më pas u ndanë në disa grupe, me mësimet fetare pjesërisht të ndryshme. Drejtimet më të njohura të protestantizmit janë **luteranizmi**, **kalvinizmi** dhe **anglikanizmi**.

Kundërreformati

Kisha katolike iu përgjigj reformatit përmes të ashtuquajturit **kundërreformati**. Për të larguar besimtarët e pakënaqur, u formuan urdhëra të rinj monastikë. Më të rëndësishmit prej tyre ishin **jezuitët**. Ata supozohej të përhapnin besimin përmes shembullit të tyre të modestisë dhe edukimit të fortë. Jezuitët arritën t'i dëbonin protestantët nga Polonia, Gjermania Jugore, si dhe nga pjesë të tjera të Evropës.

Si pjesë e përgjigjes së kishës katolike ndaj reformatit, u rivendos edhe gjykata e veçantë e jashtme kishtarë për heretikët, e quajtur **inkuizicion**. Ky institucion u përball ashpër me kundërshtarët e kishës katolike. Librat që lidheshin me reformatin u dogjën

Martin Luteri (portret nga viti 1528)

Mësoni më shumë:

Luteranizmi bazohet në mësimet e Martin Luterit. Është më i përhapur në Gjermani, Evropën Qendrore dhe Skandinavi. Calvinizmi bazohet në mësimet e Zhan Kalvinit. Ai u përhap në Zvicër, Francë, Holandë dhe Skoci. Mbreti Henri VIII i Anglisë themeloi një kishë të veçantë protestante të njohur si Kisha e Anglisë.

Figura historike

Henri VIII Tudor, një mbret anglez nga dinastia Tudor i cili e sundoi Anglinë në shekullin XVI. Ai njihet për faktin që u martua gjashtë herë. Kur papa nuk e lejoi të divorcohej nga gruaja e tij e parë dhe të martohej me një të dytë, ai i ndërpreu të gjitha lidhjet me kishën katolike dhe e shpalli veten kreun e kishës së Anglisë, e njohur më vonë si Kisha e Anglisë.

gjithashtu. Ato ishin në listën e librave të ndaluar nga kisha katolike. Midis librave të ndaluar ishin përkthimet e Biblës nga latinishtja në gjuhë të tjera në të gjithë Evropën. Si përgjigje e kishës katolike ndaj protestantizmit, u shfaq një drejtim i ri në art, i quajtur **barok**.

Konfliktet fetare në Evropë

Ndarjet e reja në kishën e krishterë, si dhe përgjigja e kishës katolike ndaj reformacionit, shkaktuan konflikte në Evropë midis protestantëve dhe katolikëve. Kishte gjithashtu konflikte midis grupeve të ndryshme të protestantëve, të cilët ishin edhe më radikalë se Martin Luteri dhe pasuesit e tij.

Konflikte të tilla zgjatën gjatë gjithë shekullit XVI dhe fillimit të shekullit XVII. Përpjekjet e perandorit të shenjtë romak, Karlit V, për të shtypur kryengritjen e feudalëve vendas të cilët mbështesnin protestantët, përfunduan në një luftë midis katolikëve dhe protestantëve. Kjo luftë përfundoi me **Marrëveshjen e Augsburgut**. Sipas kësaj marrëveshjeje, të drejtat e katolikëve dhe protestantëve ishin të barabarta në territorin e Perandorisë së Shenjtë Romake. Sundimtarëve vendas iu dha e drejta të vendosnin vetë se cili krishterim do të predikohej në territorin e tyre.

Konfliktet midis katolikëve dhe protestantëve u shprehën edhe më shumë në Francë në gjysmën e dytë të shekullit XVI. Për shkak të këtyre konflikteve, mbreti Henri IV nxori të ashtuquajturin **Edikt të Nantës**, i cili garantonte lirinë e fesë në Francë.

Megjithatë, konfliktet fetare në territorin e Evropës vazhduan. Kështu, në gjysmën e parë të shekullit XVII filloi **Lufta tridhjetëvjeçare** (1618-1648) midis shteteve katolike dhe protestante, e cila përfundoi me **Paqen e Vestfalisë**. Pas kësaj lufte konfliktet fetare në Evropë u qetësuan dhe protestantët fituan të drejtën për të predikuar lirisht besimin e tyre.

Simboli i jezuitëve

Hulumtoni:

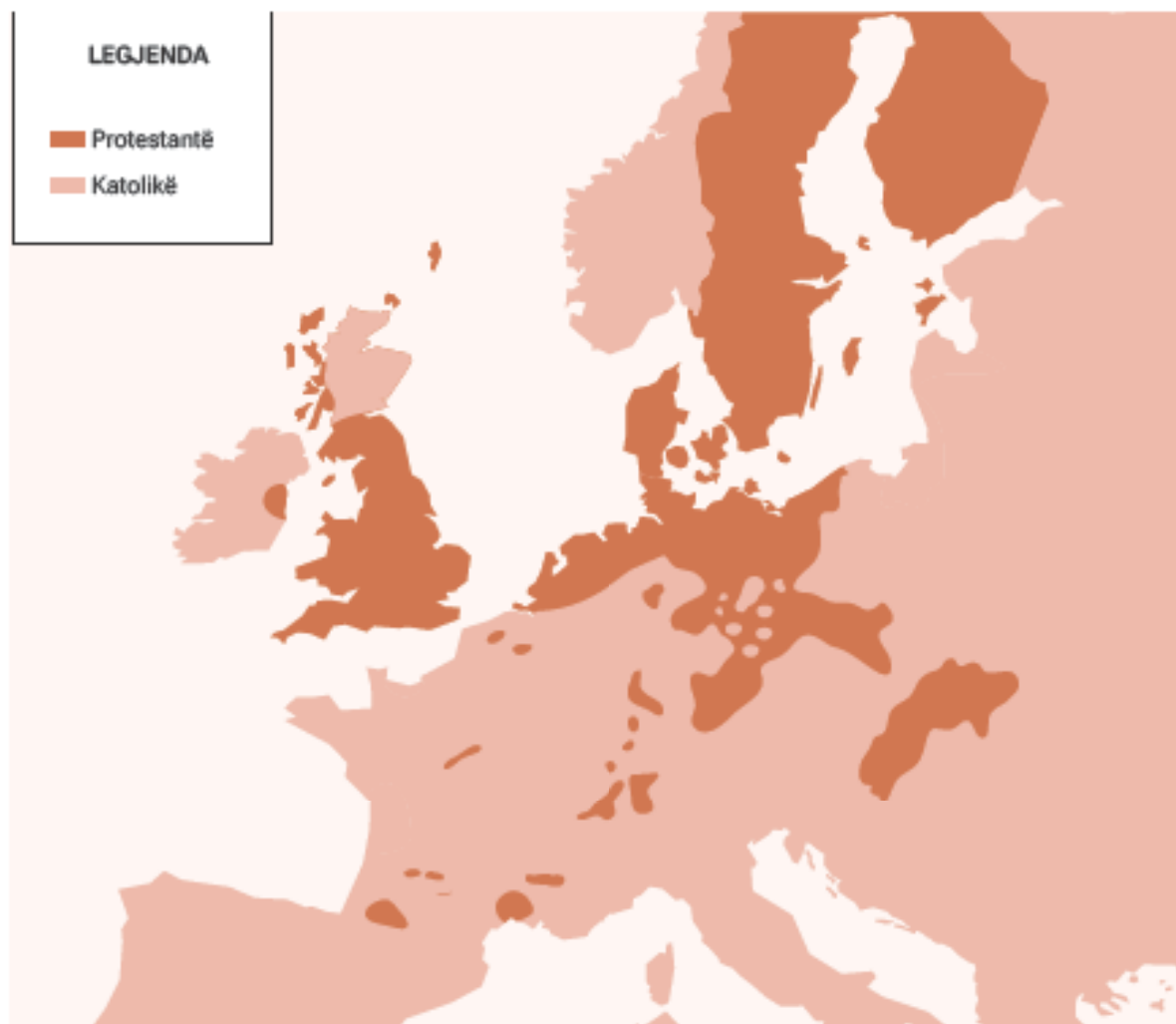
Kërkoni në internet për frazën e njohur „Toka e kujt është e tij, feja e tij“ (latinisht: *Cuius regio, eius religio*). Kur e ka origjinën kjo frazë dhe ç'do të thotë?

Karli V, perandori i Perandorisë së Shenjtë Romake (1519–1556)

Kuvendi i qytetit në Münster (Gjermani), ku u nënshkrua një nga marrëveshjet që i dha fund Luftës tridhjetëvjeçare

Reformacioni në Evropë deri në fund të shekullit XVI

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Si filloi reformacioni?
2. Çfarë përçarjesh shkaktoi reformacioni në kishën e krishterë?
3. Çfarë është kundërreformacioni?
4. Për çfarë qëllimi u themelua rendi i murgjërve jezuitë?
5. Si u ndalën konfliktet fetare në Gjermani dhe Francë?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni mbështetës i lëvizjes së reformacionit në Gjermani. Shkruani një letër për të afërmit tuaj në një qytet fqinj, duke i bindur ata të bashkohen me lëvizjen. Çfarë arsyesh do të jepni në letër?

“Kujtimet e hulumtuesit”

Përgatitja:

Në klasë, ndahuni në tre grupe dhe paraqitni një situatë në të cilën:

Grupi i parë: Ju jeni shoqëruesit e Kristofor Kolombit në anijen „Santa Maria” gjatë ekspeditës së tij.

Grupi i dytë: Ju jeni marinarë që shoqëruat Vasko da Gamën në ekspeditën e tij.

Grupi i tretë: Ju jeni marinarë që arritët të ktheheni në shtëpi me anijen „Viktoria” pas ekspeditës së Ferdinand Magelanit.

Detyrë:

Pas përfundimit të ekspeditës, shkruani kujtimet tuaja të „udhëtimit tuaj”. Shpjegoni momentet kryesore dhe rezultatet e arritura gjatë udhëtimit.

Udhëzime për të menduar:

Përpiquni të jepni informacion thelbësor në tekst rreth:

- Qëllimit të udhëtimit
- Anijeve dhe ekuipazhit që morën pjesë në ekspeditë
- Mjeteve të përdorura për orientim në det të hapur
- Sfidave kryesore gjatë udhëtimit
- Rugëve të lëvizjes dhe destinacioneve që u zbuluan
- Pasojave dhe rëndësisë së udhëtimit.

Diskutimi përmbyllës:

Lexoni „kujtimet tuaja” para të gjithë klasës. Me ndihmën e mësimeve të analizoni ngjashmëritë dhe ndryshimet midis versionit tuaj dhe ngjarjeve të vërteta historike. Gjithashtu, analizoni ngjashmëritë dhe ndryshimet e udhëtimit tuaj me udhëtimet e grupeve të tjera. Diskutoni në klasë rëndësinë e udhëtimit tuaj.

T E M A

4

Ballkani dhe Maqedonia në mesjetën e zhvilluar dhe të vonshme

Ngritja e Bullgarisë dhe Serbisë

Shteti bullgar në mesjetën e zhvilluar

Në gjysmën e dytë të shekullit XII Bizanti u dobësua nga luftërat e brendshme për fronin dhe sulmet e vazhdueshme nga jashtë. Presioni tatimor mbi popullsinë u rrit ndjeshëm. Në rrethana të tilla, në Bullgarinë veriore, në zonën midis Danubit dhe Maleve të Vjetra Ballkanike, shpërtheu një **kryengritje** kundër sundimit bizantin, e udhëhequr nga vëllezërit **Petar** dhe **Asen**.

Për të shtypur kryengritjen, perandori bizantin udhëhoqi personalisht një ushtri kundër kryengritësve. Por ekspedita ishte e pasuksesshme, si të tjerat pas saj. Kryengritja u intensifikua veçanërisht kur kryengritësit nga fisi Kuman iu bashkuan atij. Prandaj, në vitin 1187 Bizanti u detyrua të lidhë armëpushim dhe të tërhiqej nga zonat e kryengritësve. Kështu, në këtë zonë u krijua një shtet i ri bullgar me kryeqytetin e tij në **Tërnovë**. Ky shtet njihet në histori si **Perandoria e Dytë Bullgare**.

Disa vite më vonë Petari dhe Aseni u vranë në rrethana të ndryshme. Vëllai i tyre më i vogël, Kalojan, erdhi në fron. Ai e forcoi dhe e zgjeroi shtetin drejt Maqedonisë dhe Trakisë. Si kundërshtar i Bizantit, **Kalojan** kontaktoi **papën** nga i cili kërkoi një kurorë. Në negociatë u diskutua çështja e nënshtrimit të kishës bullgare ndaj Romës. Gjatë Kryqëzatës së Katërt, kur Perandoria Bizantine u shkatërrua, Kalojan arriti të merrte **kurorën** e kërkuar. Një i dërguar special i papa Inocentit III mbërriti në Tarnovë dhe e shpalli Kalojanin mbret. Pavarësisht titullit që iu dha, Kalojan i imagjinoi veten dhe e paraqiti veten si **perandor**. Me fuqinë dhe reputacionin që kishte fituar, ai vazhdoi pushtimet e tij. Kalojan madje arriti të kapte perandorin e ri latin. Ai vdiq në rrethana të paqarta në vitin 1207, ndërsa përpiqej të pushtonte Selanikun.

Shteti bullgar arriti fuqinë e tij më të madhe në vitet 1330, gjatë sundimit të carit **Ivan II Asen**. Ai zhvilloi luftëra të suksesshme me Perandorinë Latine,

Mësoni më shumë:

Për të rritur reputacionin e tij midis popullsisë gjatë kryengritjes, Petari u vesh me rroba perandorake. Në këtë mënyrë ai kërkoi të paraqitej si vazhdues i traditave të vjetra perandorake në Bullgari. Në të kundërt, burimet historike shumë shpesh i referohen të dyve si vllahë. Kështu, dëshmohej se sundimtari Kalojan quhej edhe perandor i bullgarëve dhe i vllahëve.

Rindërtimi i figurës nga një burrë i varrosur në kishën e „Shën Dyzet Martirëve“ që besohet të jetë Kalojan

Burimet flasin

Sundimtari bullgar Kalojan emërohet ndryshe në burimet historike. Ai njihet më shpesh si Kalojan, që do të thotë Jovan i mirë/i bukur. Megjithatë, për shkak se ishte në konflikt të vazhdueshëm me Bizantin, në disa vende nga romejtë quhej Skilojan ose Jovan Qeni nga romakët. Nga ana tjetër, për shkak të sukseseve të tij kundër Bizantit, ai u mbiquajt Romeo Vrasësi.

Mbretërinë Serbe dhe Despotatin e Epirit. Duke vepruar kështu, ai e zgjeroi ndjeshëm shtetin. Në kohën e tij shteti përfshinte disa pjesë të Serbisë dhe Shqipërisë, si dhe pjesë më të mëdha të Maqedonisë dhe Trakisë. Ivan II kishte plane ambicioze **për të pushtuar Kostandinopojën**, por qëllimet e tij nuk patën sukses.

Gjatë sundimit të Ivan II Asenit Bullgaria përjetoi një bum në tregti, ndërtim dhe kulturë. Ai vdiq në vitin 1241, duke lënë pas një shtet të fortë. Pavarësisht kësaj, sundimtarët e rinj bullgarë nuk mundën ta ndalonin sulmin e fortë të **mongolëve**, të cilët kishin depërtuar thellë në Bullgari. Si rezultat, Bullgaria u detyrua t'u paguante haraç atyre. Kjo e dobësoi shtetin, i cili arriti të rifitonte një pjesë të fuqisë së tij vetëm gjatë shekullit XIV. Kah fundi i shekullit XIV Bullgaria dhe i gjithë Ballkani u përballën me një kërcënim të ri – pushtimet osmane.

Portreti i Ivan II Asen (shekulli XIX)

Beteja e Klokotnicës, fitore e madhe për Ivan II Asenin (përshkrim)

Fortesa Baba Vida në Vidin, e rëndësishme gjatë Perandorisë së Dytë Bullgare

Pavarësia dhe forcimi i shtetit serb

Në gjysmën e dytë të shekullit XII sundimtarët serb (zhupanët) njohën pushtetin suprem të Bizantit. Në atë kohë shteti serb ndodhej në rajonin e Rashkës, rreth lumenjve Morava Jugore dhe Perëndimore dhe fortesës Ras. Sundimtari i atëhershëm **Stefan Nemanja**, me ndihmën e Hungarisë, arriti të rrëzonte sundimin bizantin dhe të krijonte **një shtet të pavarur**

Mësoni më shumë:

Stefan Nemanja ishte themeluesi i dinastisë Nemanjiq, e cila sundoi deri në gjysmën e dytë të shekullit XIV. Për nder të tij, të gjithë sundimtarët e asaj dinastie i shtuan emrin Stefan emrit të tyre personal.

serb. Ai e zgjeroi shtetin në perëndim, në bregdetin e Adriatikut dhe në lindje deri në Nish. Qendra kryesore e shtetit të tij u bë fortësia e **Rasit**. Fqinjët e fuqishëm, si Hungaria dhe Bizanti, përpiqeshin vazhdimisht të impononin ndikimin e tyre në shtetin serb.

Pas Stefan Nemanjës, në fron hipi djali i tij **Stefan i Kurorëzuari i Parë**. Ky sundimtar ishte i mençur dhe i aftë dhe e forcoi shtetin. Duke vepruar kështu, ai arriti të përfitonte nga situata në Ballkan pas Kryqëzatës së Katërt. Në vitin 1217 ai u kurorëzua **mbret** me një kurorë që mori nga **papa**. Kështu, shteti serb u bë **mbretëri**. Gjatë kohës së tij u themelua edhe një kishë e pavarur serbe, e cila mori gradën e kryepeshkopatës. Kryepeshkopi i parë ishte vëllai i tij Sava, i njohur si **shën Sava**. Kështu, mbretëria serbe fitoi prestigj politik dhe kishtar.

Në gjysmën e dytë të shekullit XIII nën udhëheqjen e mbretit **Stefan Urosh II Milutin**, shteti serb filloi të zgjerohej me shpejtësi. Milutini zhvilloi luftëra të suksesshme kundër Bizantit. Ai pushtoi pjesët veriperëndimore të territorit të Maqedonisë prej saj, përfshirë qytetin e Shkupit. Në veri ai e zgjeroi shtetin deri në lumin Danub. Megjithatë, shteti serb arriti kulmin e tij gjatë sundimit të mbretit **Stefan Dushan**. Ai e zgjeroi territorin disa herë duke pushtuar disa pjesë të mëdha të Maqedonisë, Thesalisë, Epirit dhe

Vula prej plumbi e Zhupanit të madh Stefan Nemanja

Imazhi i car Dushanit në një afresk në manastirin e Lesnovës

Manastiri Zhiça në Serbi

Hulumtoni:

Gjatë sundimit të Stefan Dushanit, shteti serb përjetoi zhvillim në çdo aspekt. Një nga arritjet më të mëdha ishte miratimi i Kodit të Dushanit.

Hulumtoni se çfarë është Kodi i Dushanit dhe çfarë rëndësie ka ai për shtetin serb!

Ndani informacionin me të gjithë klasën!

Shqipërisë. Në kulmin e pushtetit të tij, në vitin 1346 ai u **kurorëzua perandor** në qytetin e **Shkupit**. Në atë kohë kisha serbe u bë **patriknë**. Titulli perandorak i Dushanit nuk u njoh kurrë nga Bizanti.

Duke krijuar një perandori të gjerë dhe të fuqishme, Dushani kishte qëllime serioze për të pushtuar **Kostandinopojën**. Ashtu si shumë sundimtarë të tjerë në mesjetë, ai dështoi në planet e tij. Pas vdekjes së papritur të Dushanit, fronti u trashëguua nga djali i tij Stefan Urosh V, i cili nuk ishte sundimtar i aftë. Për shkak të kësaj, shteti filloi të shpërbëhej në principata më të vogla, të cilat nuk mundën t'i rezistonin sulmeve osmane në gjysmën e dytë të shekullit XIV.

Kurorëzimi i Stefan Dushanit si perandor (ilustrim)

Mësoni më shumë:

Ivan II Aseni dhe Stefan Dushani kishin ambicie të mëdha për të pushtuar Kostandinopojën dhe për të kapur fronin bizantin, pasi kjo i sillte prestigj dhe pushtet të madh. Ivan II Aseni ishte afër këtij qëllimi, por pas vdekjes së gruas dhe djalit të tij, ai u tërhoq dhe ndaloj ekspeditat ushtarake. Stefan Dushani, megjithatë, dështoi në qëllimet e tij, sepse nuk kishte marinë të fortë, e cila ishte e nevojshme për një veprim të tillë.

Një replikë moderne e kurorës së car Dushanit, e bërë sipas pamjes së afreskave

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Shpjegoni rrethanat në të cilat u ngrit kryengritja e Petarit dhe Asenit!
2. Cilët ishin sundimtarët më të njohur të shtetit bullgar në shekullin XIII dhe çfarë arritën ata?
3. Cili sundimtar hodhi poshtë sundimin bizantin dhe krijoi një shtet të pavarur serb?
4. Shpjegoni arritjet e sundimtarëve, gjatë kohës së të cilëve shteti serb u bë mbretëri dhe perandori!

Detyrë:

1. Hulumtoni më shumë rreth sundimit të Ivan II Asenit dhe Stefan Dushanit! Pastaj, në një ese të shkurtër, përpikuni të bëni një krahasim midis dy sundimtarëve dhe shteteve të tyre. Kushtojini vëmendje se si i zgjeruan perandoritë e tyre, si e forcuan kishën dhe cilat ishin ambiciet e tyre për Kostandinopojën. Mendo për këtë, cili prej tyre pati një ndikim më të madh në Ballkan dhe pse?

Shqipëria në mesjetën e zhvilluar

Principata e Arbërit

Ndryshimet politike në Ballkan nga fundi i shekullit XII dhe fillimi i shekullit XIII patën një ndikim vendimtar në sundimin bizantin në Shqipëri. Pas rënies së Kostandinopojës në duart e latinëve, fisniku Progon krijoi principatën e tij në Shqipëri. Sipas burimeve, që nga fundi i shekullit XII ai kishte ndikimin e tij midis lumenjve Shkumbin dhe Drin me qendër në Krujë. Principata që krijoi fisniku Progon quhej **Arbëri**.

Gjatë sundimit të **Dhimitrit** (birit të Progonit), pati paqëndrueshmëri të madhe dhe ndryshime të shpeshta në kufijtë e Ballkanit. Në kushte të tilla, ai dëshmoi të ishte diplomat dhe politikan i aftë. Ai mbajti marrëdhënie të mira me sundimtarin serb Stefan i Kurorëzuari i Parë. Aleanca e tyre u konfirmua përmes një martese dinastike. Për shkak të kërcënimeve nga venedikasit dhe shteti i Epirit, Dhimitri lidhi një marrëveshje tregtare me konkurrentin më të madh tregtar të Venedikut, qytetin e Dubrovnikut. Ai negocioi gjithashtu me Papa Inocentin III për kalimin në katolicizëm. Një marrëveshje e tillë ndoshta nuk u arrit. Megjithatë, duke përdorur armiqësinë midis shteteve më të mëdha, Dhimitri arriti të mbronte pronat e tij.

Pas vdekjes së tij, principata e vogël feudale dështoi të ruante pavarësinë e saj, sepse ishte e rrethuar nga fqinjë të fuqishëm. Deri në mesin e shekullit XIII ajo ra nën sundimin e Despotatit të Epirit, Perandorisë së Dytë Bullgare dhe Perandorisë së Nikeas.

Despotati i Epirit

Një nga shtetet pasardhëse të Bizantit, i cili u shfaq pas rënies së Kostandinopojës në duart e latinëve, ishte **shteti i Epirit**, i njohur edhe si **Despotati i Epirit**. Ai u shfaq në pjesët jugore të Shqipërisë me qendrën e tij në qytetin e Artës. Themeluesi i shtetit, **Mihail Engjëll Komneni**, me ndihmën e Venedikut, arriti të zgjeronte sundimin e tij në veri deri në lumin Shkumbin dhe në jug deri në Gjirin e Korintit.

Krijuesit e historisë:

Emri Arbëri përmendet për herë të parë në veprën historike „Aleksiada“ nga Ana Komnena, vajza e perandorit bizantin Aleks I Komneni. Duke shkruar për sundimin e babait të saj, Ana Komnena tregon gjithashtu për rrethimin e Durrësit nga Normanët në fillim të shekullit XII. Sipas Ana Komnenës, në atë kohë në territorin e Shqipërisë ekzistonte një territor me emrin Arbëri. Megjithatë, Ana Komnena nuk regjistroi të dhëna më të hollësishme.

Mbishkrime latine të gjetura në kishën „Shën Mëria“, Shqipëri. Ato përmendin emrat e Progonit dhe bijve të tij Gjini dhe Dimitri

Pas vdekjes së Mihail Engjëll Komnenit, shteti u trashëgua nga vëllai i tij **Theodor Engjëll Komneni**. Ai arriti të pushtonte të gjithë Shqipërinë, rajonin e Thesalisë, si dhe pjesët jugore të Maqedonisë. Pas pushtimit të Selanikut, ai e shpalli veten **perandor** dhe filloi të bënte plane për rindërtimin e Bizantit.

Megjithatë, planet e tij u ndaluan pas betejës së **Klokotnicës** në vitin 1230. Më pas, Theodor Engjëll Komneni u mund dhe u kap rob nga cari bullgar Ivan II Asen. Pas kësaj disfate shteti i Epirit humbi një pjesë të madhe të territoreve të tij dhe vazhdoi të ekzistonte vetëm në rajonet jugore të Shqipërisë.

Monedha e Theodor Engjëll Komnenit (majtas), e bekuar nga shenjtë mbrojtës i Selanikut, shën Dimitri

Zënia rob e Theodor Engjëll Komnenit (ilustrim)

Territoret Shqiptare nën sundimin anzhuin dhe serb

Në mesin e shekullit XIII territori i Shqipërisë nuk ishte vetëm një arenë për konflikte midis shteteve ballkanike, por një fuqi perëndimore u përpoq gjithashtu të depërtonte në këtë hapësirë – **Mbretëria e Sicilisë**, e kryesuar nga **Karli I i Anzhuve**.

Ngjashëm me paraardhësit e tij, Karli i Anzhuve ëndërronte pushtime të mëdha dhe krijimin e perandorisë së tij në Detin Mesdhe. Kështu, pas rivendosjes së Bizantit (1261), ai u bë një nga kundërshtarët e tij më të mëdhenj. Për të realizuar këto plane në Ballkan, Anzhuinët gjetën aleatë në Bullgari dhe Serbi, të cilat kërcënoheshin nga rivendosja e Bizantit.

Karli I i Anzhuve

Nëpërmjet një martese dinastike, ai arriti të vendoste kontrollin mbi Principatën e Akaisë në Greqi. Pas kësaj, Karli i Anzhuve arriti të pushtonte ishullin e Korfuzit dhe të vendoste pushtet mbi Shqipërinë. Pas pushtimit të Shqipërisë nga Anzhuinët, në vitin 1272 u formua e ashtuquajtura **Mbretëri e Shqipërisë**.

Shteti i sapoformuar përfshinte zonat midis qyteteve të Durrësit, Beratit dhe Butrintit. Mbretëria qeverisej nga guvernatorë të emëruar nga Karli i Anzhuve. Për të fituar feudalët shqiptarë në anën e tij, ai u konfirmoi atyre privilegjet që kishin nën sundimin bizantin, ndërsa u dha atyre prona të reja.

Në gjysmën e parë të shekullit XIV shteti serb përjetoi zgjerim të madh. Kjo u theksua veçanërisht gjatë kohës së Stefan Dushanit, kur pjesa më e madhe e territorit të Shqipërisë ra nën sundimin e tij. I vetmi qytet që mbeti nën sundimin e Anzhuve ishte qyteti i Durrësit.

Familjet feudale shqiptare dhe pronat e tyre

Pas vdekjes së Stefan Dushanit, shteti serb u dobësua ndjeshëm dhe u shpërbë në prona të pavarura feudale. Në kushte të tilla, disa familje shqiptare arritën të nënshtrojnë feudalët më të vegjël dhe të formonin principata feudale. Ata kishin nën sundimin e tyre pjesë të caktuara të Shqipërisë. Çdo feudal kishte edhe ushtrinë e tij. Gjatë kësaj periudhe ishin veçanërisht të shquar **Topiaajt, Balshajt (Balshiqët), Shpatajt, Muzakët, Kastriotët, Dukagjinët** e të tjerë.

Në zonën e Shqipërisë Qendrore familja **Topia** ishte më e fuqishmja. Principata e tyre ishte e përqendruar në Durrës. Kjo principatë arriti fuqinë e saj më të madhe gjatë kohës së **Karl Topisë**. Ai arriti të impononte autoritetin e tij mbi feudalët më të vegjël në Shqipërinë Qendrore. Për shkak të kësaj, venedikasit e quanin *Princeps Albaniae* (i pari i Shqipërisë). Megjithatë, pas betejave të shpeshta me familjen Balsha, principata e tij u shpërbë.

Familja **Balsha** krijoi principatën e vet feudale në Shqipërinë Veriore me qendrën e saj në qytetin e Shkodrës. Në kulmin e fuqisë së saj, familja sundoi zonat në jug të Vlorës, Janinës dhe Beratit. Principata e tyre

Hulumtoni:

Kërkoni në internet rreth Mbretërisë së Shqipërisë dhe përgjigjuni pyetjeve të mëposhtme:

1. Cilët ishin emrat e guvernatorëve të emëruar nga Karli I i Anzhuve në Shqipëri?
2. Cili qytet konsiderohet qendra e pushtetit Anzhuin në Shqipëri?

Karl Topia

Mësoni më shumë:

Pasi humbi qytetin e Durrësit ndaj Balshëve, Karlo Topia kontaktoi osmanët dhe kërkoi ndihmën e tyre. Kështu, në betejën vendimtare të Fushës së Saurit në vitin 1385 osmanët morën pjesë në anën e Karlo Topisë, ndërsa ushtria e Balshës II u mund. Duke vepruar kështu, ai lehtësoi depërtimin e osmanëve në Shqipëri.

përfshinte gjithashtu pjesë të Maqedonisë Jugperëndimore dhe pjesën më të madhe të Kosovës. Sundimtari më i shquar i kësaj familjeje ishte **Balsha II**. Balshajt ishin në beteja të vazhdueshme me familjen Topia, për territoret e saj në Shqipërinë Qendrore. Në këto beteja të dy familjet u dobësuan ndjeshëm dhe në një gjendje të tillë ata pritën pushtuesin e ri – osmanët.

Përveç formacioneve shtetërore të familjeve Topia dhe Balsha, kishte edhe disa familje më të vogla, të cilat në rrethana të ndryshme iu nënshtruan atyre më të mëdha. Në Shqipërinë Jugore më e forta ishte familja **Shpatajt**. Sundimi i tyre shtrihej në Epir dhe në Shqipëri. Sundimi i familjes **Muzakajt** shtrihej rreth Beratit. Sundimtarët më të njohur të kësaj familjeje ishin Andrea Muzaka II dhe Teodor Muzaka II. Familja e **Kastriotëve** sundonte zonat nga lumi Mat deri në Durrës.

Falë pozicionit të saj gjeografik, Shqipëria gjithashtu zinte një vend të rëndësishëm në shkëmbimin tregtar midis pjesëve lindore dhe perëndimore të Evropës gjatë kësaj periudhe. Prandaj, ajo ishte me interes për fuqitë e rëndësishme tregtare të Mesdheut, **Dubrovnikut** dhe **Venedikut**. Sundimtarët feudalë shqiptarë mbanin kontakte dhe vendosnin bashkëpunim ekonomik me këto dy qendra tregtare.

Stema e familjes Topia

Andrea II Muzaka (afreskë)

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Shpjegoni si u krijua Principata e Arbërit?
2. Gjatë kohës së cilit sundimtar ishte shteti i Epirit më i fortë?
3. Si arriti Karli I i Anzhuve të fitonte mbi feudalët shqiptarë?
4. Emërtoni disa familje feudale më të rëndësishme në Shqipëri.
5. Cilat ishin marrëdhëniet e ndërsjella të familjeve feudale Topia dhe Balsha?

Detyrë:

1. Hulumtoni në internet rreth njërës prej familjeve feudale shqiptare. Pastaj shkruani një tekst (ese) të shkurtër mbi atë temë.

Shfaqja e sundimtarëve të pavarur feudalë në Maqedoni (shekulli XIII)

Dobromir Hërs

Në gjysmën e dytë të shekullit XII Bizanti u përball me sfida serioze, veçanërisht në Ballkan. Nga perëndimi erdhën sulme nga Normanët, ndërsa në veri shpërtheu një kryengritje që rezultoi në krijimin e një shteti të ri bullgar. Kryqëzatat, të cilat kaluan nëpër territoret bizantine, së bashku me luftërat e brendshme për fronin, e shteruan perandorinë. Në kushte të tilla jostabile sundimtarë të ndryshëm vendas e përdorën situatën për të fituar pavarësinë. Njëri prej tyre ishte **Dobromir Hërs**. Ai arriti të zotëronte zona të caktuara në Maqedoni në fund të shekullit XII dhe në fillim të shekullit XIII.

Në fillim Dobromir Hërs e njohu pushtetin bizantin dhe madje mori pjesë në ekspedita ushtarake në interes të tij. Megjithatë, kur situata në perandori u përkeqësua, ai e hodhi poshtë pushtetin bizantin dhe filloi të sundonte në mënyrë të pavarur. Në kulmin e pushtetit të tij, Dobromir Hërs kontrolloi zonat përreth **Strumicës** dhe **Prosekut**. Për një kohë të shkurtër ai mbajti edhe rajonin e Pellagonisë.

Proseku u bë fortesa e tij kryesore për shkak të **mbrojtjes së saj natyrore**. Fortesa ndodhej në një terren shkëmbor mbi lumin Vardar, gjë që e bënte pothuajse të pamundur pushtimin e saj. Në vitet e fundit të shekullit XII perandori Aleksi III Engjëll personalisht e udhëhoqi ushtrinë bizantine në

Miniaturë e perandorit bizantin Aleksi III Engjëll

Mësoni më shumë:

Pavarësisht paralajmërimeve të këshilltarëve të tij, perandori bizantin u nis për të pushtuar Prosekun, duke besuar se do të kishte sukses. Megjithatë, Dobromir Hërs, duke përdorur kalime sekrete në fortesë, iku nga fortesa gjatë natës dhe i sulmoi bizantinët. Duke vepruar kështu, ata shkaktuan dëme të mëdha dhe krijuan kaos në kampin bizantin.

Shkëmbinjtë afër Demir Kapisë ku gjendej Proseku

një përpjekje për të pushtuar Prosekun. Megjithatë, Dobromir Hërs, duke përdorur avantazhet e fortesës, arriti t'i shkaktonte një disfatë të rëndë perandorit.

Pas këtij dështimi, Bizanti nuk kishte zgjidhje tjetër veçse të negocionte. Për të ruajtur paqen, perandori i ofroi Dobromir Hërsit vajzën e fisnikut bizantin **Manuel Kamica**, për grua. Edhe pse ishte tashmë i martuar, Dobromir Hërs pranoi **një martesë të re**. Kjo i lejoi atij të mbante territoret e pushtuara dhe të vendoste përkohësisht paqe me Bizantin. Më vonë, pasi Dobromir Hërs e theu marrëveshjen dhe filloi pushtime të reja, perandori bizantin ia dha atij mbesën e tij për martesë në një përpjekje për të parandaluar zgjerimin e tij.

I vetëdijshëm se Dobromir Hërs përbente një problem serioz, perandori nisi një ekspeditë të re kundër tij. Në vitin 1201 Strumica u vu nën kontrollin bizantin dhe Dobromiri u nënshtrua në Prosek. Pas këtyre ngjarjeve, ai zhduket nga të dhënat historike dhe fati i tij mbetet i panjohur.

Strezi

Në vitet e para të shekullit XIII pjesa më e madhe e Maqedonisë dhe e Ballkanit hynë në kuadrin e shtetit të ri bullgar. Megjithatë, pas vdekjes së Kalojanit, situata në Bullgari u përkeqësua për shkak të **luftërave për fronin**. Kjo situatë u shfrytëzua nga disa fisnikë dhe feudalë vendas për të fituar pavarësinë nga qeveria qendrore bullgare. Njëri prej tyre ishte Strezi, i cili e njohu rëndësinë strategjike të **Prosekut** dhe u vendos atje, ngjashëm me Dobromir Hërsin disa vite më parë.

Më parë Strezi ndoshta mori pjesë në luftërat për fronin bullgar, sepse kishte lidhje të ngushta me familjen sundimtare. Në qëllimin e tij për të fituar pavarësinë, ai mori mbështetje të konsiderueshme nga zhupani serb Stefani i **Kurorëzuari i Parë**, i cili donte të zgjeronte ndikimin e tij në Maqedoni. Në fillim, Strezi i përdori me mjeshtëri konfliktet midis shteteve ballkanike për të forcuar pozicionin e tij. Si sundimtar luftarak, ai arriti të pushtonte disa pjesë të Maqedonisë qendrore dhe perëndimore, veçanërisht zonat **përgjatë lumit Vardar**.

Mbetjet e Kalasë së Prosekut

Vdekja e Strezit e përshkruar në një afresk në tryezën e Manastirit të Hilandarit

Mësoni më shumë:

Mbetet e paqartë se kush e vrau Strezin. Dihet se shën Sava, vëllai i sundimtarit serb, e vizitoi Strezin në tendën e tij pak para vrasjes. Sipas „Jetëshkrimit të shën Savës“, vdekja e tij ishte rezultat i ndërhyrjes hyjnore për shkak të lutjeve të Savës, ku një engjëll i Zotit zbriti dhe ia shpoi zemrën. Megjithatë, ekziston mundësia që vrasësi të ketë qenë një nga njerëzit e Strezit, i cili mbështeste një aleancë me Serbinë.

Në gjysmën e parë të shekullit XIII Ballkani u nda midis disa shteteve me interesa të gërshetuara. Në kushte të tilla Strezi shpesh merrte pjesë në **aleanca** që shtetet krijonin kundër njëri-tjetrit. Edhe pse fillimisht arriti suksese dhe zgjerime të konsiderueshme, aleanca të tilla i sollën edhe humbje të mëdha. Ai pësoi humbjen e tij të parë të rëndë në Pellagoni nga ushtritë e sundimtarit latin në Selanik. Disa vjet më vonë, në **vitin 1214**, ai hyri në aleancë të re për të sulmuar Serbinë. Megjithatë, para se të fillonin veprimet ushtarake, kundër tij u organizua një **komplot**, gjatë të cilit ai u vra në tendën e tij. Pas vdekjes së tij territoret që ai i kontrollonte u ndanë midis shteteve fqinje.

Aleksi Sllav

Situata e përkeqësuar në të cilën u gjend Bullgaria pas vdekjes së Kalojanit u përdor nga një tjetër feudal për të fituar pavarësinë. Ky ishte **Aleksi Sllav**. Rrethnat që i mundësuan Strezit të fitonte pavarësinë ishin pothuajse identike për të. Aleksi Sllavi fitoi kontrollin e territoreve në Maqedoninë Lindore, përgjatë lumit Strumë, me qendër në qytetin e **Melnikut**.

Besohet se ai kishte lidhje të ngushta me familjen sundimtare bullgare, por ishte armiqësor ndaj sundimtarit të ri bullgar. Për të mbrojtur territoret e tij, Aleksi Sllavi hyri në aleancë me Perandorin Latin në Kostandinopojë, **Henri I**, ndërsa njohu pushtetin e tij. Në këmbim, ai mori nderime të larta dhe u martua me vajzën e perandorit. Aleksi Sllavi u tregua një sundimtar i shkathtë dhe i aftë. Ai arriti të ruante sundimin e tij për më shumë se njëzet vjet, gjë që dëshmon për aftësitë e tij diplomatike dhe ushtarake. Duke vepruar kështu, ai shpesh iu bashkua aleancave të ndryshme që u krijuan në Ballkan.

Pas dobësimit të Perandorisë Latine, ai ndërroi anë dhe hyri në aleancë me **Despotatin e Epirit**, i cili u bë fuqia më e fuqishme në Ballkan. Kjo aleancë zgjati deri në vitin 1230, kur shteti i Epirit pësoi një disfatë të madhe nga Bullgaria. Pas kësaj ngjarjeje Aleksi Sllavi nuk përmendet më në burimet historike. Nuk dihet se çfarë ndodhi me territoret e tij ose si përfundoi sundimi i tij.

Mbetjet e fortesës së Aleksi Sllavit afër Melnikut

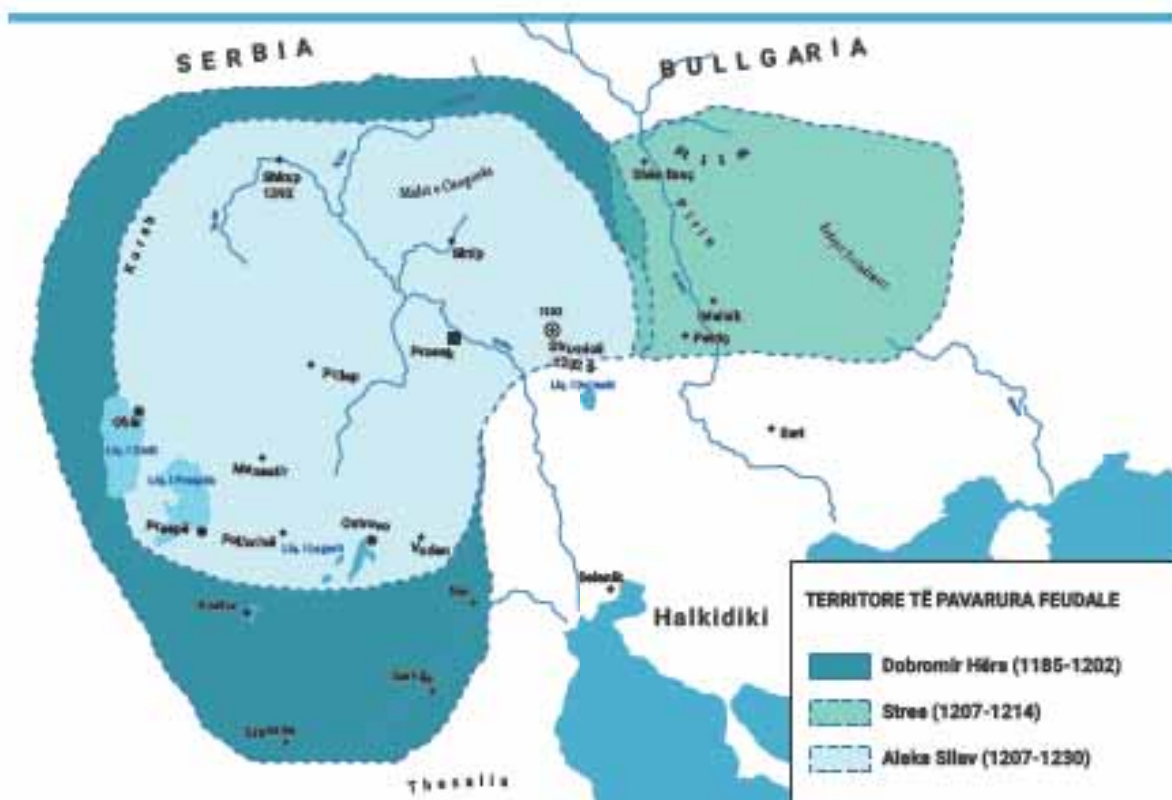
Burimet flasin

Grigori Akropoliti, një nga burimet më të rëndësishme bizantine për shekullin XIII e përshkroi Aleksi Sllavin si më poshtë: „Ky Sllav, pasi kishte marrë në pronë fortesën e fortë dhe pothuajse të pathyeshme të Melnikut... nuk iu nënshtrua kurrë askujt, as nuk ishte vërtet i detyruar nga besnikëria dhe pëlqimi“

Kambana e dhuruar nga Aleksi Sllavi për kishën „Shën Nikolla“ në Melnik

Rajonet feudale të pavarura të Dobromir Hërsit, Strezit dhe Aleksi Sllavit

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Nën çfarë rrethanash Dobromir Hërsi arriti të fitonte pavarësinë nga Bizanti?
2. Shpjegoni se si Strez u bë sundimtar i pavarur në Maqedoni?
3. Pse Dobromir Hërsi dhe Strez u vendosën në Prosek?
4. Me cilat shtete bëri aleancë Aleksi Sllavi për të mbajtur territoret e tij?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jetoni në kohën e Dobromir Hërsit, Strezit dhe Aleksi Sllavit dhe detyra juaj është të regjistroni veprat e tyre si kronik. Përshkruani secilën prej tyre në kronikë duke iu përgjigjur pyetjeve të mëposhtme:
 - Si u bë i pavarur dhe cilët ishin aleatët e tij?
 - Sa kohë arriti ta ruante pushtetin e tij?
 - Sipas mendimit tuaj, çfarë e bën atë të veçantë? Në fund shprehni mendimin tuaj se cili prej tyre ishte sundimtari më i aftë dhe shpjegoni pse.

Sundimtarët feudalë në Maqedoni në shekullin XIV

Vdekja e perandorit Stefan Dushanit shënoi fundin e epokës së artë të shtetit serb, i cili ishte më i fortë në Ballkan dhe rivali kryesor i Bizantit. Pas vdekjes së tij **Uroshi V** hipi në fron. Ai dështoi të vendoste kontroll të fortë mbi tokat që trashëgoi. Kjo çoi në dobësimin gradual të shtetit. Në të njëjtën kohë më shumë feudale vendas filluan të mos i bindeshin mbretit serb dhe të sundonin plotësisht në mënyrë të pavarur. Sundimet e tilla të pavarura feudale nganjëherë quhen shtete feudale.

Ky proces ishte veçanërisht i theksuar në Maqedoni, por edhe në territoret fqinje. Sundimtarët serbë i quanin këto zona Romani, sepse para se t'i pushtonin ato kishin qenë nën sundimin e romakëve (bizantinëve).

Shtetet feudale të Vollkashinit dhe Jovan Ugleshës

Ndër feudalët më të shquar në Maqedoni në shekullin XIV, të cilët përfituan nga dobësimi i shtetit serb, ishin vëllezërit **Vollkashin** dhe **Jovan Uglesha**. Pak dihet për të kaluarën e tyre para se të bëheshin sundimtarë të disa prej rajoneve maqedonase. Megjithatë, dihet se në vitet e para të sundimit të Uroshit V, Vollkashini qeveriste rajonet midis **Prilepit** dhe **Shkupit**. Uglesha, nga ana tjetër, kontrollonte pjesët juglindore të Maqedonisë, me qendrën e saj në **Ser**. Deri në mesin e viteve gjashtëdhjetë të shekullit XIV ata e njihnin pushtetin suprem të Uroshit V. Megjithatë, vëllezërit punuan diplomatikisht për të forcuar sundimet e tyre feudale. Duke vepruar kështu, ata u lidhën me feudalët përreth përmes lidhjeve martesore. Duke vepruar kështu, ata arritën të vendosen si **feudalë të fuqishëm në Maqedoni**. Pozicioni i fortë i Vollkashinit dhe Ugleshës ishte ndoshta një kërcënim për perandorin Uroshi V. Për t'i lidhur ata me vete, perandori Urosh në vitin 1365 e shpallën Vollkashinin **bashkësundimtarin** e tij

Hulumtoni:

Përpiquni të gjeni më shumë informacion rreth nënës së Uroshit V, perandoreshës Elena!

Pastaj, shkruani një ese të shkurtër në fletoren tuaj rreth aktiviteteve të saj në territorin e Maqedonisë!

Mësoni më shumë:

Disa kronistë dhe hulumtues e lidhin Vollkashinin dhe Jovan Ugleshën si pasardhës të një fisniku Mërnjava, origjina e të cilit konsiderohet të jetë nga Zeta, Dalmacia ose Bosnja. Megjithatë, në dokumentet e tyre ata kurrë nuk e lidhën veten me një paraardhës të tillë. Për shembull, Jovan Uglesha e nënshkroi veten vetëm si despot Jovan Uglesha, pa përmendur emrin e familjes.

Përfaqësimi i Vollkashinit në Manastirin e Psaçit

dhe e kurorëzuan **mbret**, ndërsa i dhanë Ugleshës titullin **despot**. Megjithatë, në vend që të bëheshin më besnikë ndaj qeverisë qendrore, vëllezërit ndiheshin më të fuqishëm dhe filluan të sundonin në mënyrë të pavarur.

Kjo shkaktoi pakënaqësi midis disa prej feudalëve serbë dhe car Uroshit V. Ndoshta për shkak të kësaj, ata shkuan në betejë me ushtritë e Vollkashinit dhe Ugleshës në **Fushë Kosovë**. Vollkashin dhe Uglesha dolën fitimtarë nga beteja. Pas kësaj fitoreje, ata nuk kishin më asnjë pengesë për të sunduar në mënyrë të pavarur territoret e tyre. Vollkashini filloi të zgjeronte pushtetin e tij në perëndim të Vardarit, ndërsa Uglesha u konsolidua në lindje të lumit Vardar.

Pavarësisht se fitoi pavarësinë, Vollkashini vazhdoi të përdorte titullin e mbretit. Qendra e pushtetit të tij ishte Prilepi. Prandaj, sundimi i tij shpesh quhet **Mbretëria e Prilepit**. Territorët e despotit Uglesha njihen si **shteti i Serit** ose **Despotati i Serit**. Ata farkuan monedhat e tyre në zonat e tyre. Ata gjithashtu e dëshmuar veten si ndërtues të kishave dhe manastireve.

Pavarësia e tyre u kërcënua shpejt nga një kërcënim i ri nga lindja – osmanët. Në vitin 1371 Vollkashini dhe Uglesha vdiqën në betejën e Maricës kundër ushtrisë osmane. Pas vdekjes së tyre shteti i Serit u shemb. Sundimi i Vollkashinit u sundua nga djali i tij **Marko**, i cili trashëgoi kurorën mbretërore.

Mbreti Marko nuk arriti të ruante plotësisht tokat e trashëguara. Shumica e feudalëve përreth pushuan t'i nënshtrohen mbretit Marko. Ai e ruajti pushtetin e tij vetëm në **rajonin e Pellagonisë**. Pas një kohe mbreti Marko u detyrua të pranonte **marrëdhënie vazale** me osmanët. Si vazal osman, ai duhej të paguante taksa, të merrte pjesë në ekspeditat ushtarake të sulltanit dhe të lejonte ushtrinë osmane të kalonte lirisht nëpër territorin e tij. Kjo i dha fund funksionimit të pavarur të të ashtuquajturës Mbretëri e Prilepit.

Medaljoni i Vollkashinit nga manastiri i Markut, i cili shkruan: „Në emër të Krishtit Perëndi, mbretit të devotshëm Vollkashin“. Sot ndodhet në Muzeun Historik Kombëtar në Sofje

Mësoni më shumë:

Mbretërit Vollkashin dhe Marko, si shumë sundimtarë mesjetarë, iu përkushtuan fuqimisht ndërtimit të kishave dhe manastireve. Sot një trashëgimi e rëndësishme kulturore është ruajtur nga ndërtimi i tyre. Ndër më të dalluarit janë manastiri i Markut dhe kisha e shën Andreas në rajonin e Shkupit. Manastiri Varosh afër Prilepit është gjithashtu i lidhur me këta sundimtarë, i cili ndoshta është restauruar gjatë kohës së tyre.

Paraqitja e mbretit Marko në manastirin e Markos, Shkup

Shteti i Jovan dhe Konstantin Dejanovit

Gjatë periudhës së dobësimit të shtetit serb, përveç Vollkashin dhe Jovan Ugleshës, në skenën historike të Maqedonisë u shfaqën edhe feudalë të tjerë me ndikim. Midis tyre, u dalluan vëllezërit **Jovan dhe Konstantin Dejanovi**. Ata arritën të sundonin mbi zonat në pjesën verilindore të Maqedonisë, me qendër në qytetin **Velbuzhd** (Qystendil). Në atë kohë ata ndoshta e njohnin pushtetin suprem të mbretit Vollkashin.

Pas betejës së **Maricës**, kur osmanët mundën Vollkashinin dhe Ugleshën, vëllezërit Dejanovi shfrytëzuan rastin për t'u shkëputur nga mbreti Marko dhe për të sunduar në mënyrë të pavarur. Besohet se gjatë asaj periudhe ata e zgjeruan sundimin e tyre në jug. Kështu, një pjesë e madhe e Maqedonisë Lindore hyri në shtetin e tyre feudal. Kah fundi i shekullit XIV Jovani vdiq, pas së cilës Konstantini mbeti sundimtari i vetëm.

Si shumica e sundimtarëve të pavarur të krishterë të kohës, ata lëshuan karta (dokumente) duke u dhënë prona manastireve dhe duke farkuar monedhat e tyre. Megjithatë, në vitet 1480 Konstantini u detyrua të pranonte sundimin osman dhe u bë **vazal i sulltanit**. Historia e shtetit të tyre feudal përfundoi në mënyrë të ngjashme me atë të Mbretërisë së Prilepit – me rënien nën sundimin osman.

Hulumtoni:

Vëllai më i vjetër i vëllezërve Dejan, Jovani, i nënshkroi dokumentet e tij si Jovan Dragash, ndërsa vëllai i tij Konstantini nuk e përdori kurrë atë emër. Megjithatë, bizantinët i quanin të dy vëllezërit Dragash.

Hulumtoni pse perandori i fundit bizantin u quajt Konstantin XI Dragash!

Miniaturë nga shekulli XIV, që përshkruan Konstantin Dejanovin është paraqitur në të majtë

Beteja afër Rovinës, në të cilën Konstantin Dejanovi dhe mbreti Marko luftuan si vazalë osmanë

Mbretëria e Prilepit, Despotati i Serit dhe shteti i vëllezërve Dejanov

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Pse u shfaqën më shumë feudale në territorin e Maqedonisë në shekullin XIV që nuk donin t'i nënshtroheshin qeverisë qendrore serbe?
2. Çfarë titujsh morën Vllkashin dhe Jovan Uglesha nga perandori serb Urosh V?
3. Në cilat territore ishin përqendruar kryesisht vëllezërit Vllkashin dhe Uglesha dhe cilët ishin emrat e shteteve të tyre feudale?
4. Çfarë detyrimesh kishte mbreti Marko ndaj shtetit osman pasi u bë vazal i sulltanit?
5. Shpjegoni se si Jovan dhe Konstantin Dejanovi u bënë sundimtarë të pavarur feudale!

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni shkruar në oborrin e Vllkashinit dhe Ugleshës!
Shkruani një tekst (ese) të shkurtër që përshkruan sundimin e tyre dhe sukseset më të mëdha që arritën si sundimtarë.

Osmanët dhe pushtimet e tyre në Ballkan

Gjatë shekullit XIV shteti osman u shfaq si fuqi e re ushtarake në Ballkan. Ai u krijua nga **turqit selxhukë**. Nën presionin e mongolëve gjatë shekullit XII ata u vendosën në rajonet lindore të Azisë së Vogël. Atje ata formuan disa principata të vogla të quajtura **bejllëqe**. Bejllëqet udhëhiqeshin nga emirët. Më i fuqishmi nga të gjithë ishte bejllëku i sunduar nga emiri **Osman**. Ai arriti t'i bashkonte bejllëqet më të vegjël në një shtet. Sipas emrit të bashkuesit, u quajt **shteti osman**. Prandaj, banorët e shtetit quheshin **osmanë**. Sundimtarët osmanë mbanin titullin **sultan**.

Pasardhësit e Osmanit arritën ta ngrinin shtetin osman në sundimtar të Azisë së Vogël. Tashmë në mesin e shekullit XIV osmanët filluan të mendonin për pushtimin e Ballkanit.

Në atë kohë shtetet ballkanike ishin dobësuar dhe përçarë ndjeshëm. Bizanti ishte i rraskapitur nga konfliktet e gjata të brendshme dhe presionet e jashtme. Ishte hije e zbehtë e shtetit të tij të mëparshëm të fuqishëm. Pushteti i Bizantit ishte i kufizuar në prona të vogla rreth Kostandinopojës, Selanikut dhe Peloponezit. Në të njëjtën kohë Perandoria e Dytë Bullgare u nda në dy pjesë, ndërsa Perandoria Serbe u nda në disa principata feudale. Në fakt, pas rënies së Serbisë së Dushanit, nuk mbeti asnjë shtet i fortë në Ballkan. Sundimtarët feudalë vendas, të cilët ishin të zënë duke luftuar midis tyre, nuk arritën ta njihnin rrezikun osman që i kërcënonte të gjithë.

Pushtimet osmane në Ballkan

Depërtimi i osmanëve në Ballkan filloi në mesin e shekullit XIV. Me pushtimin e qytetit strategjikisht të rëndësishëm të Galipolit, ata arritën të anashkalonin Kostandinopojën dhe të depërtonin në Traki. Menjëherë pas kësaj, ata pushtuan qytetin e Adrianopojës, i cili ishte riemërtuar në **Edirne**. Qyteti i sapopushtuar u bë menjëherë kryeqyteti i shtetit osman. Duke e

Emiri Osman

Mbetjet e fortesës Cimpe në Gadishullin e Galipolit – fortesa e parë në Ballkan e pushtuar nga osmanët (1352)

zhvendosur kryeqytetin në Edrene, osmanët treguan se qëllimet e tyre pushtuese ishin të drejtuara drejt Perëndimit, pra drejt Ballkanit.

A) Maqedonia

Për shkak të pozicionit të saj gjeografik, zona e parë nën sulm nga osmanët ishte zotërimi i despotit Uglesha. Menjëherë pasi ranë në kontakt me shtetin e Ugleshës, aradhat ushtarake osmane filluan të sulmonin dhe plaçkitnin territoret e tij, duke synuar ta sfidonin atë në betejë të hapur. Gjatë një sulmi të tillë u shkatërruan edhe manastiret e Malit Athos.

I vetëdijshëm për rrezikun që paraqisnin osmanët, Jovan Uglesha kërkoi ndihmë nga sundimtarët e tjerë feudalë në Maqedoni. Vetëm vëllai i tij Vollkashin iu përgjigj pozitivisht thirrjes së Jovan Ugleshës për të luftuar osmanët. Në vend që të mbroheshin, të dy vëllezërit vendosën të nisnin një ekspeditë dhe të dëbonin osmanët nga Ballkani. Në vitin **1371** ushtria e tyre arriti në vendin Çernomen në lumin Maricë. Atje u sulmuan nga ushtria osmane. Në përplasjen, të njohur si **Beteja e Maricës**, ushtria e Vollkashinit dhe Ugleshës u shkatërrua plotësisht. Të dy sundimtarët vdiqën në betejë.

Beteja e Maricës do të rezultonte të ishte një nga betejat vendimtare për pushtimin osman të Ballkanit. Tashmë në vitet '80 të shekullit XIV osmanët pushtuan qytetin e Serit. Kështu, shteti i Jovan Ugleshës pushoi së ekzistuari. Kështu, ish-territoret e Ugleshës u bënë

Beteja e Maricës (ilustrim)

Krijuesit e historisë:

Shumicën e informacionit rreth betejës së Maricës e mësojmë nga të dhënat e murgut Isaija Serski. Ai shkruan se ushtria e Vollkashinit dhe Ugleshës, e cila numëronte 60.000 ushtarë, u sulmua nga osmanët papritur gjatë natës dhe kështu u mund. Megjithatë, me një analizë shkencore të ngjarjeve, duket se Vollkashini dhe Uglesha kishin shumë më pak ushtarë. Është gjithashtu e pamundur që ata ta kenë lënë ushtrinë e tyre të pambrojtur natën gjatë ekspeditës.

Hulumtoni:

Hulumtim në internet rreth betejave të car Samuilut kundër Bizantit në Sperhej (997) dhe Shkup (1004). A ka ndonjë ngjashmëri midis këtyre betejave dhe betejës së Maricës?

Armët osmane nga beteja e Maricës

Maqedonia pas betejës së Maricës (hartë)

zonat e para të Maqedonisë në të cilat u vendos sundimi i drejtpërdrejtë osman.

Pas pushtimit të shtetit të Serit, osmanët i detyruan sundimtarët e Mbretërisë së Prilepit dhe shtetit të vëllezërve Dejanovë të pranonin marrëdhënie vazale me ta. Marrëdhënie të tilla zgjatën deri në vitin **1395**, kur mbreti Marko dhe Konstantin Dragashi vdiqën në betejën e **Rovinjit** si vazalë osmanë. Pas vdekjes së tyre, territoret e sunduara nga dy sundimtarët u bënë pjesë e shtetit osman.

Ndërkohë, osmanët pushtuan pjesë të tjera të Maqedonisë, me përjashtim të qytetit të Selanikut, i cili u pushtua përfundimisht në vitin 1430. Kështu, u vendos sundimi osman në territorin e Maqedonisë.

Vdekja e mbretit Marko
(ilustrim i shekullit XIX)

B) Serbia

Pas betejës së Maricës dhe disfatës së ushtrive të vëllezërve Vollkashin dhe Uglesha, osmanët vendosën sundimin e tyre në Maqedoni në një kohë relativisht të shkurtër, por edhe në pjesë të Serbisë Jugore. Atje aradhat ushtarake osmane hynë në konflikt me princin Llazar Hrebeljanoviq, i cili pas vdekjes së perandorit Urosh V u bë sundimtari feudal më i fuqishëm në Serbi.

Në vitin **1389** sultani osman Murati I u drejtua drejt Serbisë me një ushtri të madhe. Nga ana tjetër, princi Llazar Hrebeljanoviq u bëri thirrje sundimtarëve feudalë përreth për të ndihmuar në luftën kundër osmanëve. Beteja vendimtare midis dy ushtrive u zhvillua në Fushë Kosovë. Të dy sundimtarët vdiqën në **betejën e Kosovës**. Pas betejës, pasardhësi i princit Llazar, djali i tij Stefan, pranoi marrëdhënie vazale me sultanin e ri osman Bajazitin I.

Në fillim të shekullit XV shteti osman u sulmua nga mongolët në lindje dhe më pas u përfshi në konflikte të mëdha të brendshme. Duke përfutur nga kjo situatë, princi Stefan i ndërpreu marrëdhëniet vazale me osmanët. Atij iu dha titulli despot nga perandori bizantin. Me këtë, Serbia u bë despotat. Despotati serb ekzistoi deri në vitin 1459, kur osmanët pushtuan kryeqytetin Smederevë. Kështu përfundoi historia e shtetit mesjetar serb dhe Serbia ra nën sundimin osman.

Mësoni më shumë:

Ekzistojnë versione të ndryshme se si vdiq sultan Murati I. Sipas njërës prej legjendave më të njohura rreth kësaj ngjarjeje, Milosh Obiliq, nën pretekstin e dorëzimit, hyri në tendën e sultan Murati I dhe e vrau atë me shpatën e tij. Nga ana tjetër, sipas burimeve turke, sultani u vra nga një ushtar tjetër serb, i cili u shtir sikur ishte i vdekur në fushën e betejës.

Princi Llazar Hrebeljanoviq

Beteja e Kosovës (ilustrim)

Sultan Murati I

C) Bullgaria

Në gjysmën e dytë të shekullit XIV shteti bullgar u nda në dy pjesë: **Mbretëria e Tërnovës** dhe **Mbretëria e Vidinit**. Pas betejës së Maricës, si shumica e sundimtarëve ballkanas, car Ivan Shishman, i cili sundoi Mbretërinë e Tërnovës, pranoi marrëdhënie vazale me osmanët.

Megjithatë, në vitet 1480 Ivan Shishman u përpoq të prishte marrëdhëniet vazale duke refuzuar t'u paguante haraç osmanëve. Si rezultat, osmanët pushtuan Bullgarinë. Duke vepruar kështu, ata pushtuan kryeqytetet e vjetra bullgare (Pliska dhe Presllav). Pas këtij demonstrimi fuqie, Mbretëria e Tërnovës pranoi përsëri marrëdhënie vazale me osmanët.

Pas betejës së Kosovës dhe ngritjes në pushtet të sultan Bajazitit I, ai shtoi presionin mbi Bullgarinë. Pas një rrethimi tremujor në vitin 1393, osmanët pushtuan Tërnovën. Kështu, Mbretëria e Tarnovos pushoi së ekzistuari.

Në vitin 1396 sundimtari i Mbretërisë së Vidinit, perandori Ivan Stracimir, iu bashkua ushtrive të bashkuara evropiane që nisën një ekspeditë kundër osmanëve. Ushtria e sundimtarëve evropianë pësoi një disfatë të rëndë në betejën e Nikopolit. Pas kësaj ekspedite të pasuksesshme, osmanët sulmuan dhe pushtuan qytetin e Vidinit. Kjo i dha fund edhe Mbretërisë së Vidinit. Kështu, territori i Bullgarisë u bë pjesë e sundimit të sultanit.

Ç) Shqipëria

Pushtimi osman i Shqipërisë filloi në gjysmën e dytë të shekullit XIV. Në atë kohë territori i Shqipërisë ishte i ndarë midis familjeve feudale **Topia**, **Balsha (Bals-hiqë)**, **Kastriotë** e të tjera. Këto familje feudale luftonin vazhdimisht për pushtet mbi rajonet shqiptare.

Feudalët ndërluftues shqiptarë jo vetëm që nuk ishin në gjendje t'u ofronin rezistencë serioze osmanëve, por shpesh e vinin veten në shërbim të tyre, duke kërkuar ndihmë kundër rivalëve të tyre.

Disa sundimtarë feudalë, për të ruajtur pronat dhe

Monedhë argjendi e perandorit Ivan Shishman

Beteja e Nikopolit
(miniaturë nga shekulli XV)

Mësoni më shumë:

Territoret në Shqipëri, të cilat osmanët i pushtuan në gjysmën e parë të shekullit XV u bënë pjesë e të ashtuquajturit Sanxhak Shqiptar me qendrën e tij në Gjirokastrë. Nga ana tjetër, territoret shqiptare nën kontrollin e Venedikut në mesjetë njiheshin si Shqipëria Venedikase.

privilegjet e tyre, e njohën vullnetarisht sundimin osman. Si garanci për besnikërinë e tyre ndaj sulltanit, sundimtarët dërguan bijtë e tyre në kryeqytetin osman në Edirne. Në fakt, ata qëndruan për të sunduar si sundimtarë vazalë.

Pasi osmanët pushtuan vendet e tjera të Ballkanit, ata filluan të mendonin për vendosjen e kontrollit të drejtpërdrejtë mbi Shqipërinë. Në gjysmën e parë të shekullit XV osmanët pushtuan pjesët qendrore dhe jugore të Shqipërisë. Kështu, ato u bënë pjesë e shtetit osman.

Nga ana tjetër, pjesët veriore të Shqipërisë ishin nën sundimin e Venedikut. Ai kontrollonte qytetet e Durrësit dhe Shkodrës. Në pjesët malore të Shqipërisë Veriore sundonin udhëheqësit fisnorë vendas. Ata ndonjëherë njihnin sundimin venedikas dhe ndonjëherë atë osman, varësisht se cili shtet ishte më i fuqishëm.

Kalaja e Beratit

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Si u krijua shteti osman?
2. Pse shtetet ballkanike nuk ishin në gjendje të parandalonin përparimin e osmanëve në Ballkan?
3. Cilët sundimtarë feudalë nga Maqedonia morën pjesë në betejën e Maricës dhe si përfundoi ajo?
4. Cilat ishin pasojat e betejës së Kosovës për Serbinë?
5. Si u nda Perandoria e Dytë Bullgare gjatë pushtimit osman?
6. Shpjegoni pushtimin osman të Shqipërisë.

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni një sundimtar feudal në Ballkan në shekullin XIV, ndërsa trupat ushtarake osmane vazhdimisht pushtojnë dhe plaçkitin territoret tuaja. Shkruani një letër sundimtarëve të tjerë feudalë, duke i bindur ata të bashkohen me ju në luftën kundër osmanëve.

Jeta ekonomike dhe kulturore në Ballkan (shekujt XII-XV)

Profesionet ekonomike

Në mesjetën e zhvilluar dhe të vonë njerëzit në Ballkan merreshin me aktivitete të ndryshme ekonomike. Profesionet kryesore ishin **bujqësia** dhe **blegto-ria**. Bujqësia ishte e përhapur në ultësira dhe luginat e lumenjve. Kulturat e drithërave ishin më të zakonshmet. Popullsia që punonte në fusha ishin kryesisht **fshatarë të varur**. Plugu dhe parmenda dhe një hise përdoreshin për lërimin e tokës, ndërsa mjete të ndryshme përdoreshin për punë të tjera. Drithërat e prodhuara bluheshin në mullinj.

Blegto-ria siguronte produkte të tilla si mish, qumësht dhe lëkurë. Blegto-ria zakonisht kujdesej nga barinjtë, të cilët në burime quhen edhe vllahë. Megjithatë, termi vllahë ndonjëherë tregonte përkatësinë në një popull të veçantë.

Vreshtaria ishte veçanërisht e përhapur në pronat e manastireve. Njerëzit posedonin edhe **pemishte**. Ata merrnin fruta të freskëta dhe të thata prej tyre. **Bletaria** ishte aktivitet i rëndësishëm dhe kishte kërkesë të gjerë për mjaltë dhe dyllë në tregje. Popullsia përgjatë liqeneve, si Ohri dhe Shkoder, merrej me **peshkim**. Në qytetet bregdetare, si Durrësi dhe Vlora, kishte kripore për prodhimin e kripës.

Xehetaria gjithashtu luajti një rol kyç në ekonominë mesjetare. Ndër xehoret më të njohura ishin Zletova dhe Sasa në Maqedoni dhe Novo Brdo në Serbi, ku nxirrej xehe, gjë që mundësonte **prerjen e monedhave**. **Tregtia**, nga ana tjetër, përparoi ndjeshëm falë prerjes së monedhave.

Mësoni më shumë:

Në mesjetën e zhvilluar dhe të vonë i ashtuquajturit sistem trepolar përdorej për kultivimin e tokës. Ishte metodë kultivimi në të cilën toka ndahej në tri pjesë. Pjesa e parë mbillej me një kulturë, e dyta me kultura të tjera dhe e treta mbeti e pakultivuar (lëndinë). Lëndina përdorej për kullotjen e bagëtive, jashtëqitjet e të cilave pasuronin tokën. Në një sistem të tillë pjesët individuale ndërronin qëllimin e tyre çdo vit. Kjo ruante pjellorinë e tokës dhe mundësonte rendimente më të larta.

Monedha e mbretit Vllkashin (shekulli XIV)

Hulumtoni:

Përpikuni të gjeni më shumë informacion rreth vllahëve në mesjetë!

Pastaj shkruani një tekst (ese) të shkurtër rreth mënyrës së tyre të jetesës!

Letërsia

Ngritja politike dhe ekonomike e shteteve ballkanike në shekujt XIII dhe XIV mundësoi një zhvillim të konsiderueshëm të kulturës. **Shkollat letrare** u formuan afër kryeqyteteve të reja ose qendrave të rëndësishme urbane, më shpesh të vendosura në kisha dhe manastire. Këto qendra vazhduan traditën dhe u bënë vendet kryesore që kultivonin shkrim-lëximin sllav dhe ku u krijuan vepra të reja letrare. Në fakt, shkrim-lëximi sllav, i cili u shtyp pjesërisht gjatë epokës bizantine, përjetoi një rritje të re në Ballkan. Ndër qendrat letrare më të rëndësishme janë **qendra letrare e Shkupit** në manastirin e Markut, **shkolla letrare e Tërnovës** në kryeqytetin bullgar të Tërnovës dhe **qendra letrare serbe në Hilandar** në Malin Athos.

Gjatë kësaj periudhe shkrim-lëximi sllav u shpreh kryesisht përmes **shkrimit cirilik**. Më shpesh u shkruan vepra me **përmbajtje shpirtërore**, siç janë biografi, lutjet, lavdërimet dhe tekstet liturgjike. Përveç veprave fetare, filluan krijoheshin **tekste laike**, të cilat trajtonin tema nga jeta e përditshme ose ngjarjet historike. Shembuj të njohur janë vepra e Gjon Muzakës, e cila i referohet historisë së familjes fisnike Muzakës dhe është shkruar në italisht. Romani "Aleksandrida" që trajton jetën e Aleksandrit të Madh u bë veçanërisht i popullarizuar.

Krijimtaria popullore ishte gjithashtu e rëndësishme për kulturën e Ballkanit. Janë ruajtur poema dhe legjenda të shumta historike, ndër të cilat historitë e sundimtarëve të rëndësishëm, si dhe legjendat e mbretit Marko, zënë një vend të veçantë.

Në disa rajone të Ballkanit, si në Shqipëri, krijimtaria letrare u ndikua jo vetëm nga kultura bizantine, por edhe nga tradita perëndimore. Ka tekste të shkruara në latinisht dhe greqisht, por ka edhe prova të shkrim-lëximit sllav, i cili ishte pjesë e traditës kulturore lokale.

Mësoni më shumë:

Në mesjetë kishte tekste të quajtura apokrifë ose libra sekretë, të cilat trajtonin tema, legjenda dhe histori fetare mistike. Kisha i ndaloj ato, sepse nuk përkonin me mësimet e kishës. Prandaj, këta libra shpesh përhapeshin fshehurazi midis njerëzve.

Pllaka prej guri me stemën e Karlo Topisë e gjetur në kishën e Shën Gjonit afër Elbasanit (shekulli XIV)

Kisha „Shën Dimitri” (Manastiri i Markut) nga shekulli XIV, e restauruar pjesërisht nga mbreti Vllkashin dhe e përfunduar plotësisht nga mbreti Marko

Ndërtimtaria dhe arti

Ndërtimtaria në mesjetën e zhvilluar dhe të vonë vazhdoi traditat e periudhës së mëparshme. Vazhdoi ndërtimi i **fortesave** dhe **pallateve** të forta për sundimtarët dhe fisnikët, si dhe ndërtesave fetare. Ndër fortesat më të njohura të kësaj periudhe janë Kullat e Markut afër Prilepit, Kalaja e Shtipit dhe Kalaja e Velesit, Careveci në kryeqytetin bullgar të Tërnovës, si dhe ato në Shkodër dhe Lezhë. Këto ndërtesa mbronin qytetet nga pushtuesit, por edhe theksonin madhësinë e sundimtarëve.

Përveç strukturave mbrojtëse, sundimtarët dhe fisnikët i kushtuan vëmendje të madhe ndërtimit të **kishave** dhe **manastireve**, veçanërisht në shekujt XIII dhe XIV. Nga ndërtesat e rëndësishme të krishtera, bien në sy **Manastiri i Markut** dhe kisha "**Shën Andrea**" afër Shkupit, e ndërtuar nga familja Vollkashin. Për dinastinë serbe Nemanjiq, **Manastiri i Deçanit** afër Pejës kishte rëndësi të veçantë. Familja shqiptare Topia restauroi kishën e njohur shën **Gjon**, ndërsa **Manastiri Kilifarevë** afër Tërnovës ishte një nga ndërtesat më të rëndësishme të krishtera të perandorëve bullgarë. Këta tempuj jo vetëm që shërbyen si vende adhurimi, por u rritën edhe në qendra kulturore.

Me ndërtimin e tempujve, **arti kishtar** u zhvillua paralelisht, veçanërisht përmes **afreskave** dhe **ikonave**. Donatorët kryesorë në ndërtimin e tempujve shpesh përshkruheshin në muret e kishave. Ata quheshin **ktitorë**. Të tillë zakonisht ishin sundimtarë ose feudalë vendas. Këto përshkrime theksonin devotshmërinë e tyre dhe kontributin e tyre në forcimin e besimit. Për nevojat e pikturimit, u zhvilluan **qendra pikturimi të ikonave** në të cilat artistët stërviteshin për të krijuar vepra me vlerë të lartë. Një nga qendrat më të njohura të tilla ishte në Ohër, ndërsa të ngjashme ekzistojnin në të gjitha pjesët e ndryshme të Ballkanit.

Tempujt shpesh zbukuroheshin me gdhendje guri dhe druri. **Mjeshtëria artistike** përjetoi një zhvillim të konsiderueshëm. Zejtaret bënë objekte artistike nga ari, argjendi dhe bakri. Sundimtarët dhe feudalët porositën objekte si bizhuteri, kurora, gota dhe zbukurime me gurë të çmuar. Për kishën prodhoheshin kryqe, kandila, libra me kopertina të dekoruara dhe

Kullat e Markut afër Prilepit

Kisha e manastirit në Deçan, e ndërtuar në shekullin XIV.

Hulumtoni:

Në mesjetën e zhvilluar dhe të vonë Ballkani përjetoi një lulëzim të letërsisë dhe arkitekturës, duke krijuar një trashëgimi të gjerë kulturore.

Hulumtoni rëndësinë e monumenteve të mëposhtme kulturore dhe historike:

- Kronika e Priftit Duklanin
- Sinodika e Borilit
- Manastiri i Varoshit
- Manastiri i Zografit

Shkruani një tekst të shkurtër duke shpjeguar pse këto vepra dhe vende janë të rëndësishme për historinë dhe kulturën e Ballkanit.

veshje të ndryshme për jetën kishtarë. Në pjesët perëndimore të Ballkanit u zhvillua edhe skulptura si art, domethënë u bënë skulptura dhe relieve dekorative.

Përveç kësaj, u zhvillua edhe **arti i muzikës**. Ai është i lidhur ngushtë me jetën kishtarë. Priftërinjtë përdornin këndimin kishtar gjatë shërbesave kishtarë, ndërsa koret kishtarë ekzistonin gjithashtu si pjesë shoqëruese e shërbesës.

Jan Kukuzeli, kompozitor i njohur kishtar

Kisha dhe muret e fortesës Carevec në Tërnovë

Kompleksi i manastirit Treskavec në rajonin e Prilepit, i ndërtuar në shekullin XIII

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Cilat ishin aktivitetet më të rëndësishme ekonomike në Ballkan në mesjetën e zhvilluar dhe të vonshme?
2. Tregoni disa nga qendrat më të rëndësishme letrare të kësaj periudhe!
3. Çfarë lloj ndërtesash u ndërtuan në këta shekuj?
4. Shpjegoni çfarë është mjeshtëria artistike?

Detyrë:

1. Hulumtoni nëse ka ndonjë ndërtesë nga mesjeta në zonën tuaj, si kishë, manastir ose fortesë. Nëse gjeni një ndërtesë të tillë, shkruani një ese të shkurtër në të cilën do ta përshkruani atë. Përfshini informacion rreth historisë, arkitekturës dhe rëndësisë së saj për kulturën lokale.
Nëse nuk mund të gjeni një ndërtesë në rrethinën tuaj, zgjidhni një ndërtesë të njohur nga territori i Maqedonisë dhe hulumtoni rreth saj!

„Letra e fundit e sundimtarit“

Përshkrimi i aktivitetit:

Do të gjeni një tekst para jush që përfaqëson “letren e fundit” të njërit prej sundimtarëve të Ballkanit (shekujt XI-XV). Letra përmban boshllëqe që duhen plotësuar me informacion të saktë historik, si dhe një pjesë krijuese ku ju, nxënësit, në emër të tij, duhet të mendoni për vendime të ndryshme që mund të kishte marrë sundimtari. Mund të përdorni tekstin shkollor dhe kërkimin në internet për të plotësuar informacionin. Në fund lexoni letrat para klasës dhe nxënësit e tjerë duhet të qëllojnë se për cilin sundimtar bëhet fjalë.

Teksti i letrës:

„Për popullin tim besnik dhe të dashur

Unë, _____ (emri i sundimtarit), me mëshirën e Zotit, sundimtari i _____ (emri i territorit ose shtetit), po e shkruaj këtë letër në ditët e fundit të jetës sime. Qdatë sundimt tim, u përballa me shumë sfida, të tilla si _____ (përshkrimi i sfidës), por me të gjitha forcat e mia u përpoqa të ruaja territoret dhe popullin tim. Megjithatë, arrita gjithashtu të arrij suksese të rëndësishme, duke përfshirë _____ (përmendni një bënë ose ngjarje specifike).

Vendi im ishte i njohur për _____ (burime, kulturë ose fuqi ushtarake), ndërsa aleatët e mi ishin _____ (emri i aleatëve ose mbështetësve). Besoj se pasardhësit nuk do të më harrojnë dhe se trashëgimia ime _____ (pikëpamja juaj personale për trashëgiminë e sundimtarit) do të mbetet e qëndrueshme në kujtesën e tyre.

Pjesa krijuese

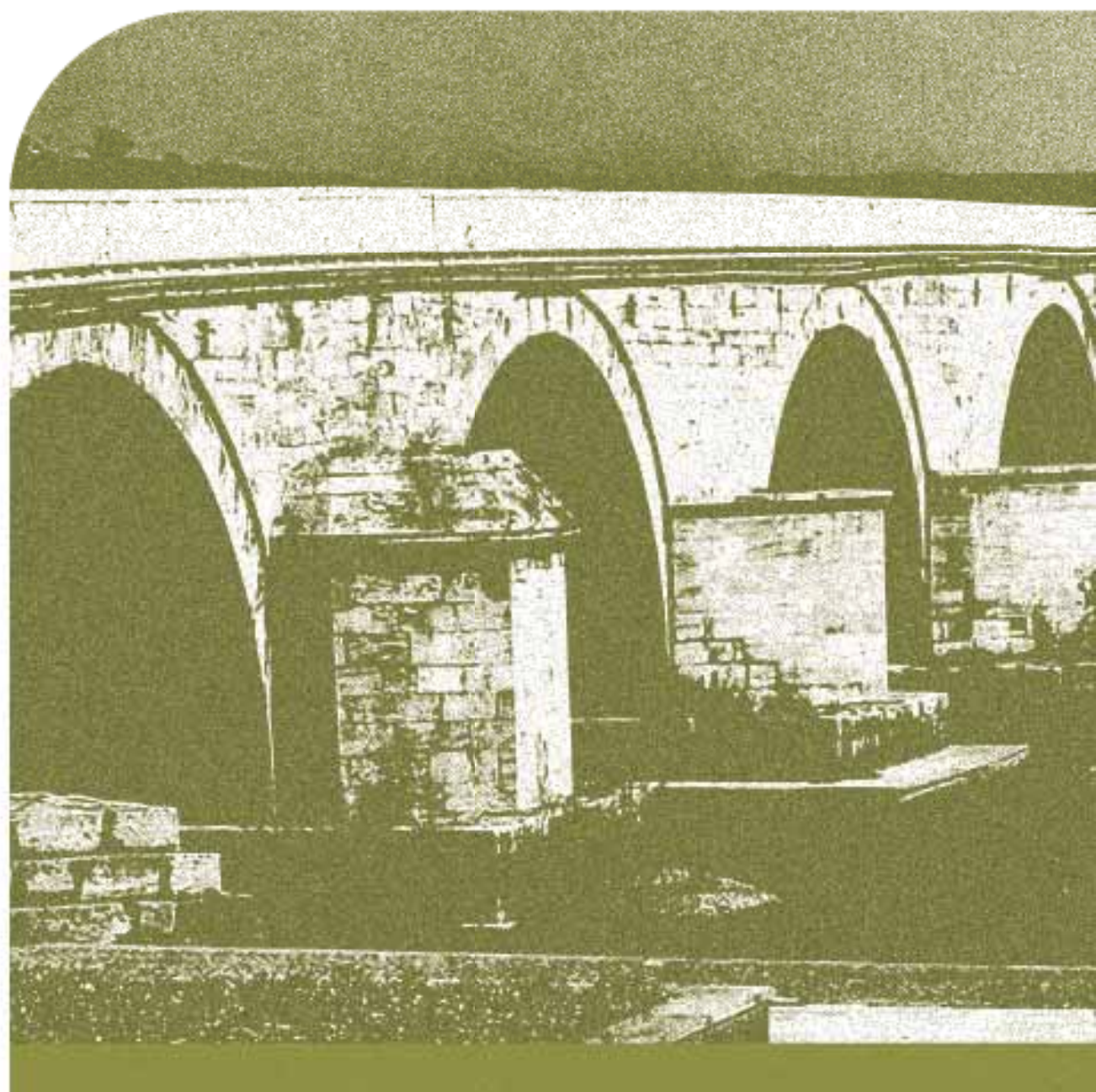
Më vjen keq për disa gjëra që nuk bëra, por nëse do të mund ta ktheja kohën pas, do të merrja një vendim tjetër në lidhje me _____. Ky vendim do të ndryshonte sa vijon: _____.

Mbrojtësi dhe sundimtari juaj,
_____ (nënshkrimi)“

T E M A

5

Ballkani dhe Maqedonia nën sundimin osman

Perandoria Osmane

Rregullimi dhe organizimi i shtetit

Organizimi dhe menaxhimi i shtetit osman bazohet në trashëgiminë selxhuke, traditën islame dhe elementet e trashëgimisë bizantine. Perandoria Osmane është shtet i centralizuar i kryesuar nga **sulltani**. Pushteti i tij është i pakufizuar dhe i trashëgueshëm. Sulltani konsiderohet mëkëmbës i Zotit në tokë. Ai është njëkohësisht komandanti suprem ushtarak, kreu fetar dhe ligjvënës. Ai ka kontroll mbi jetën, pronën dhe nderin e nënshtetasve të tij. Pushteti i tij është formalisht i kufizuar nga rregulloret, por në fakt ai sundon në mënyrë absolute.

Ai ndihmohet në menaxhimin e shtetit nga këshilli i sulltanit, i quajtur **divan**. Zyrtarët më të lartë shtetërorë, administrativë dhe ushtarakë marrin pjesë në punën e tij. Divani merr vendime për çështjet më të rëndësishme në shtet dhe këshillon sulltanin. Në fillim, Divani kryesohej nga vetë sulltani. Më vonë këtë rol e luante **veziri i madh**, i cili konsiderohet ndihmësi i parë i sulltanit.

Feja shtetërore në Perandorinë Osmane është islami. Prandaj, sistemi ligjor në shtet i nënshtrohet ligjit të **Sheriatit islamik**. Gjyqtarët e njohur si **kadi** ishin përgjegjës për zbatimin e ligjit të Sheriatit. Në shtetin osman pushtetet gjyqësore dhe prokuroriale nuk ishin të ndara. Kadinjtë gjithashtu ndiqnin penalisht dhe gjykonin. Në një nivel më të ulët shërbimi ndaj qeverisë shtetërore, shumë zyrtarë nga fusha të ndryshme ishin në dispozicion të saj.

Shteti osman ishte i ndarë në zona të mëdha administrative, të quajtura **ejalet**. Në shekujt e parë të ekzistencës së shtetit, këto ishin ejaletet e **Rumelisë** dhe **Anadollit**. Sundimi osman në Ballkan i përkiste ejaletit të Rumelisë, ndërsa në Azinë e Vogël Ejaletit të Anadollit. Ejaleti drejtohej nga **bejler-beu**, i cili ishte ndër njerëzit më të fuqishëm në shtet. Ejaletet ishin të ndara në **sanxhaqe**, të cilët i drejtonin **sanxhak-bejlerët**. Sanxhakët ishin të ndarë në njësi më

Nënshkrimi i stilizuar i sulltan Sulejmanit të Madhërishtëm. Ky nënshkrim i sulltanëve osmanë quhej tugra.

Mësoni më shumë:

Edhe kur nuk drejtonte divanin, sulltani mund të ndiqte fshehurazi mbledhjet në çdo kohë. Ai e bënte këtë përmes një dritareje të veçantë të mbuluar me grila, e cila shikonte drejtpërdrejt në dhomën ku ishte ulur divani. Në këtë mënyrë u krijua reputacioni se sulltani gjithmonë dinte gjithçka.

Kontesti gjyqësor në shtetin osman (miniaturë)

Saraj Topkapi – rezidenca zyrtare e të gjithë sultanëve osmanë nga shekulli XV deri në shekullin XIX

të vogla administrative. Aparati administrativ osman mori përsipër dhe përshtati sipas nevojave të tij institucione të ndryshme nga sistemet e mëparshme të popujve dhe vendeve të nënshtruara. Prandaj, institucione të ndryshme me origjinë bizantine, sllave dhe arabe u përfshinë në të.

Ushtria osmane

Ushtria ishte një nga shtyllat kryesore të shtetit osman. Besohet se osmanët në mesjetë kishin një nga ushtritë më të organizuara. Njësitë më të rëndësishme ishin **spahinjtë** dhe **jeniçerët**.

Spahinjtë ishin shtylla kurrizore e ushtrisë provinciale. Ata shkonin në luftë si kalorës. Në këmbim të shërbimit ushtarak, ata mernin një feud nga i cili kishin të drejtë të mblidhnin taksa të caktuara dhe, para së gjithash, të dhjeta. E drejta për të mbledhur taksa nga feudi lidhej me përmbushjen e shërbimit.

Forca goditëse e këmbësorisë osmane ishin **jeniçerët**. Ishte ushtria qendrore dhe roja e sultanit. Jeniçerët vinin nga popullsia e nënshtruar. Osmanët mblidhnin fëmijët meshkuj më të aftë dhe i dërgonin për stërvitje të posaçme në kryeqytet. Shumica e tyre atëherë ishin të përfshirë në korpusin e jeniçerëve.

Fjalë më pak të njohura

Sultan – titull sundimtar i shtetit osman

Divan – këshilli i sultanit, një organ që këshillonte sultanin

Vezir – ndihmës i sultanit, pozicion i lartë në shtetin osman

Çiflig – lloj prone nga e cila spahiu gjeneron të ardhura duke mbledhur taksa

Aga (komandant) i jeniçerëve që qëndron afër një jeniçeri

Të tjerë punonin si shërbëtorë të oborrit. Më të aftët prej tyre mund të ngriheshin në detyrën më të lartë në shtet – vezirin e madh. Në disa zona popullsia i dërgonte vullnetarisht fëmijët e tyre për t'u bërë jeniçerë. Të tjerë, megjithatë, rezistonin dhe përpiqeshin ta shmangnin një detyrim të tillë.

Jeniçerët u rritën në frymën osmane dhe për këtë arsye ishin rojet më të mira të sultanit dhe shtetit. Ata nuk kishin të drejtë të formonin familje dhe të zotëronin pronë. Përkushtimi i tyre ndaj luftës ishte shpesh çelësi i sukseseve ushtarake të osmanëve. Përveç ushtrisë tokësore, osmanët kishin edhe marinën.

Osmanët në tre kontinente

Gjatë shekujve XV dhe XVI shteti osman arriti kulmin e fuqisë së tij. Në vitin 1453 osmanët pushtuan Kostandinopojën, i cila u bë kryeqyteti i shtetit. Për shkak të këtij suksesi, sultan **Mehmedi II** u quajt **Pushtuesi**.

Pasardhësit e Mehmetit II arritën të pushtonin vendet e Lindjes së Mesme (Palestinën, Sirinë, Iranin), si dhe Afrikën e Veriut, përveç Ballkanit. Në këtë mënyrë osmanët vendosën kontroll mbi tregtinë e Detit Mesdhe, ndërsa shteti i tyre u shtri në tre kontinente: **Azi, Evropë dhe Afrikë**.

Në mesin e shekullit XVI, gjatë sundimit të sultan **Sulejmanit të Madhërishtëm**, osmanët zgjeruan pushtetin e tyre në Hungari dhe arritën madje deri në portat e qytetit të Vjenës. Ky ishte momenti kur shteti osman ishte më i madhi nga ana territoriale.

Përveç sukseseve ushtarake, sultan Sulejmani mbledhi të gjitha ligjet e miratuara nga paraardhësit e tij dhe nxori përmbledhjen e parë të ligjeve të njohur si **Kodi Osman**. Për shkak të kësaj, ai u mbiquajt **Ligjvënësi**.

Gjatë kohës së sultan Sulejmanit, Kostandinopoja ishte qendra kryesore e kulturës islame. Artistë dhe zejtarë nga pjesë të ndryshme të botës vinin në pallatin e tij. Veprat e tyre përfaqësojnë bashkim të kulturës evropiane dhe lindore. Një nga arritjet e tij të mëdha

Mësoni më shumë:

Derisa osmanët zgjeroheshin, ata pushtuan tre qytetet e shenjta për myslimanët: Jerusalemin, Mekën dhe Medinën. Si rezultat, sultanët osmanë mbanin edhe titullin e kalifit – udhëheqësi shpirtëror i të gjithë myslimanëve në botë.

Spahiu

Sulejmani i Madhërishtëm
(1520–1566)

arkitekturore është xhamia e Sulejmanit të Madhëris-hëm – nga xhamitë më madhështore në botë.

Për shkak të këtyre sukseseve, Sulejmani i Madhëris-hëm është një nga sundimtarët më të shquar të mes-jetës. Pas vdekjes së tij, fuqia e shtetit osman filloi të binte.

Monedhë osmane nga shekulli XVI

Xhamia e Sulejmanit të Madhëris-hëm në Stamboll

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Cili ishte sistemi shtetëror në shtetin osman?
2. Shpjegoni si ishte e organizuar ushtria osmane.
3. Në cilat kontinente shtrihej shteti osman?
4. Pse sulltan Sulejmani u quajt Ligjvënësi nga nënshtetasit e tij?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni kronisti i sulltan Sulejmanit të Madhëris-hëm. Hulumtoni për jetën e tij dhe shkruani një kronikë me ngjarjet më të rëndësishme të jetës së tij dhe arritjet e tij në politikën e jashtme dhe të brendshme.

Jeta në Ballkan dhe në Maqedoni nën sundimin osman

Marrëdhëniet shoqërore

Pas pushtimit osman të vendeve të Ballkanit, ato u përfshinë në sistemin administrativ osman. Meqenëse këto vende kishin qenë më parë pjesë e Perandorisë së fuqishme Bizantine (Romake), osmanët i quanin ato **Rumelia**. Prej këtu vjen edhe termi **Ejalet Rumelian**. Prandaj, të krishterët ortodoksë në Ballkan më shpesh quheshin **rumë** nga osmanët.

Në vendet e Ballkanit u vendos **sistemi osman timaro-spahik**. Është sistem feudal me tipare të theksuara ushtarake. Në këtë sistem ekzistojnë dy klasa themelore: **askeri** (klasa e ushtarëve) dhe **raja** (popullsia e varur). Kategoria e askerit përfshinte spahinjët, nëpunësit civilë dhe dinjitarët fetarë islamikë. Popullsia tjetër, pavarësisht nga përkatësia fetare ose etnike, binte në kategorinë e rajës.

Sulltani, i cili në emër të Zotit kishte të gjithë tokën në shtet, u dha anëtarëve të ushtrisë çifligje (pronësi) nga të cilat ata kishin të drejtë të mblidhnin taksa të caktuara. Në varësi të sasisë së të ardhurave që gjenonin në këtë mënyrë, ato ndaheshin në **timare**, **ziamete** dhe **hase**. Për këtë arsye spahinjët ishin të detyruar të kryenin shërbimin ushtarak. Një pjesë më e vogël e përfituesve të këtyre çifligjeve kryenin funksione të tjera administrative me natyrë jo-ushtarake.

Popullsia në shtetin osman kishte detyrime të ndryshme ndaj shtetit dhe feudalit. Popullsia i përmbushte detyrimet e saj duke paguar taksa dhe tarifa në para, përmes punës së lirë dhe në natyrë. Një nga taksat më të rëndësishme në natyrë ishte e dhjeta. Në emër të kësaj takse fshatarët duhej t'i dorëzonin 1/10 e të gjitha produkteve bujqësore padronit të tyre në natyrë. Disa taksa ishin të detyrueshme për të gjithë popullsinë e shtetit, ndërsa të tjera vetëm për një kategori të caktuar njerëzish. Një shembull i tillë ishte taksa për **kokë**

Rikujtohuni:

1. Si quheshin banorët e Bizantit?
2. Trashëgimtarë të cilit shtet të lashtë konsideronin se janë banorët e Bizantit?

Fjalë më pak të njohura

Asker – fjalë arabe që do të thotë ushtar. Ky term përdorej në shtetin osman për të përcaktuar anëtarët e klasës sunduese.

Rajë – njerëz që punonin në tokën e feudalëve dhe paguanin taksa.

Timar – pronë e vogël feudale (feud) në shtetin osman.

Khizje – taksë mbi kokë, taksë për çdo mashkull të rritur (kryefamiljar) në familje. I njohur edhe si haraç.

Raja në Bosnjë paguan taksa

(xhizja). Kjo taksë u vendosë vetëm jomyslimanëve në shtet. Duke vepruar kështu, ata supozohej të tregonin bindjen dhe besnikërinë e tyre ndaj sultanit.

Në kohë lufte shteti vendoste edhe taksa të jashtëzakonshme. Për nevojat e shtetit dhe për të mbushur korpusin e jeniçerëve, shteti osman mbledhte fëmijët më të aftë përmes taksës **devshirme**.

Ndryshimet demografike

Pas pushtimit osman të Ballkanit, ndodhën ndryshime të rëndësishme në strukturën e popullsisë. Në fillim shumë njerëz u larguan nga qytetet dhe shkuan në pjesët më të largëta të shtetit, më larg nga pushtuesi i ri. Për të ringjallur qytetet dhe për të organizuar administratën e re, qeveria filloi të vendoste popullsinë myslimane nga Azia e Vogël. Kolonët e parë myslimanë u përfshinë në administratën e re, gjyqësorin dhe institucionet fetare islame. Më vonë u vendosën edhe tregtarë, zejtarë, mësues etj. Ky proces i vendosjes së popullsisë myslimane nga Azia e Vogël në Ballkan quhet **kolonizim**. Përmes kolonizimit osmanët kërkuar të konsolidonin pushtetin e tyre në zonat e sapopushtuara të Ballkanit.

Kah fundi i shekullit XIV filloi vendosja e barinjve nomadë turq nga Azia e Vogël. Ata njihen si **Jurukë**. Me vendosjen e tyre në Ballkan, kjo popullsi filloi të jetonte në vendbanime të përhershme. Në territorin e Maqedonisë, vendbanime jurukësh u formuan në rajonet e Ovçepoles dhe Selanikut. Vendbanime të tilla ishin më të përhapura në malet Plačkovica dhe Serta. Gjatë kësaj periudhe një popullsi e konsiderueshme hebraike dhe rome u vendos në Ballkan. Hebrenjtë ishin më të përhapur në **Selanik**. Prandaj, ky qytet mori epitetin qyteti – nëna e Izraelit. Por kishte edhe në Shkup, Manastir dhe vende të tjera.

Me mbërritjen e osmanëve, filloi një proces i konvertimit të një pjese të popullsisë nga krishterimi në islam. Në fillim më të pasurit pranuan islamin për të ruajtur privilegjet e tyre. Përhapja e islamit ishte më e theksuar në Shqipëri, Kosovë, Bosnjë, Maqedoninë veriperëndimore, si dhe përreth Rodopeve në Bullgari.

Mbledhja e devshirmesë

Mësoni më shumë:

Vendosja e hebrenjve në Perandorinë Osmane u shkaktua nga persekutimi i tyre në të gjithë Evropën. Pas bashkimit të Spanjës, hebrenjtë që nuk donin të bëheshin të krishterë u dëbuan nga Gadishulli Iberik. Gjatë asaj periudhe persekutime të ngjashme të hebrenjve ndodhën në Italinë Jugore, Sicili dhe rajonin francez të Provancës.

Xhamia e Larmes në Tetovë

Pranimi i islamit shpesh shoqërohej me të drejtat dhe detyrimet e ndryshme që myslimanët dhe jomyslimanët i kishin në shtetin osman. Për të shmangur disa nga taksat, por edhe për të fituar avantazhe të tjera që kishin myslimanët, disa njerëz vendosën të pranonin islam.

Shumica e njerëzve që pranuan islam në ruajtën gjuhën dhe zakonet e tyre amtare. Disa prej tyre madje ruajtën disa nga ritualet e tyre fetare të krishtera. Megjithatë, duke pranuar islam, ata fituan avantazhe të konsiderueshme për avancim në shtet. Duke përfituar nga mundësi të tilla, disa njerëz që pranuan islam në mënyrë mbajtën pozicione të larta në Perandorinë Osmane.

Ndonjëherë shteti kreu edhe islamizim të detyruar. Shembulli më i njohur i islamizimit të detyruar është taksa e devshirmesë. Fëmijët që u morën nga popullsia e krishterë u islamizuan së pari dhe më pas u përfshinë në ushtri si jeniçerë. Ekzistojnë gjithashtu shembuj të islamizimit të detyruar të rajoneve të tëra ku dolën lëvizje më të forta kryengritëse kundër sundimit osman.

Ekonomia

Gjatë pushtimit osman të Ballkanit, pjesa më e madhe e popullsisë merrej me **bujqësi**. Kryesisht kultivoheshin drithëra dhe kultura industriale. Vreshtaria, hortikultura dhe frutikultura ishin gjithashtu mjaft të zhvilluara. Me kolonizimin osman të Ballkanit, kultivimi i kulturave bujqësore u pasurua. Popullsia që u zhvendos nga Azia e Vogël solli me vete shumë kultura dhe produkte të reja, të cilat u pranuan nga popullsia vendase. Këto përfshijnë pambuk, susam, oriz, pastaj duhan, misër e të tjera. Ata gjithashtu sollën mjete dhe vegla të reja për punë, shkathtësi dhe zanate të reja. Popullsia e Ballkanit pranoi nga të ardhurit gatime dhe erëza të ndryshme karakteristike të vendeve të Lindjes.

U zhvillua edhe **blegtoaria**. Përveç kësaj, bagëtia siguronte qumësht, mish, lesh dhe lëkurë. Ata përdoreshin për ushqim dhe për të bërë rroba. Përveç kësaj, ato ishin produkte të rëndësishme për eksport dhe për tregti me Dubrovnikun dhe Evropën Perëndimore. Malet në Maqedoni, por edhe në të gjithë Ballkanin, ofronin

Hulumtoni:

Hulumto në internet rreth jetës së Mehmed Pashë Sokoloviqit dhe familjes Qypërlu nga Shqipëria. Pastaj përgjigjuni pyetjeve të mëposhtme:

1. Çfarë funksionesh në shtet kreu Mehmed Pashë Sokoloviq?
2. Pse një periudhë në historinë e shtetit osman quhet periudha e Qypërlinjëve?

Mehmed Pasha Sokoloviq

Mësoni më shumë:

Ndryshe nga Evropa Perëndimore, ku drithi u përhap pas zbulimit të Amerikës, në shtetin osman kjo kulturë filloi të kultivohej pas pushtimit të Egjiptit në shekullin XVI. Meqenëse Egjipti njihej si Misir, kjo kulturë quhej edhe misër. Ky emër përdoret në disa pjesë të Maqedonisë deri më sot.

kushte të favorshme për **gjueti**, ndërsa lumenjtë dhe liqenet siguronin **peshkim**. Për shkak të kushteve të shkëlqyera të peshkimit, Liqeni i Ohrit ishte në pronë (has) të sulltanëve osmanë.

Shfrytëzimi i **pasurisë minerale** të Ballkanit dhe Maqedonisë ishte veçanërisht i rëndësishëm për osmanët. Më shpesh minierat ishin prona (has) të sulltanit, sepse ato sillnin të ardhura të mëdha për shtetin. Ndër qendrat më të rëndësishme të minierave në Ballkan ishin **Novo Brdo** në Serbi dhe **Kratova** në Maqedoni. Në Kratovë kishte punishte parash (tarapana). Squfuri shfrytëzohej afër Ohrit, i cili përdorej për të bërë barut.

Zejtaria u zhvillua në qytete. Për shkak të mënyrës së re të jetesës, pas mbërritjes së osmanëve u shfaqën disa zeje të reja. Pazari i qytetit në çdo qytet më të madh ishte plot me lloje të ndryshme zejtarësh. Më të dalluarit ishin bukëpjekësit, bozaxhinjtë, allvaxhinjtë, farkëtarët, çelësberësit, bakërpunuesit, armëpunuesit, gdhendësit, zejtarët e zanateve të lëkurës e të tjerë.

Zejtaret të cilët prodhonin të njëjtin produkt zakonisht ndodheshin në një pjesë të pazarit, e cila njihet prej tyre. Ndonjëherë edhe vetë qytetet specializoheshin në një produkt specifik. Ashtu si në Evropën Perëndimore, zejtarët e të njëjtit zanat ishin të organizuar në shoqata të tyre. Në shtetin osman shoqata të tilla quheshin **esnafa**.

Në shtetin osman **tregtia** ishte nën kontroll të fortë shtetëror. Ajo haste pengesa për shkak të rrugëve të pasigurta nëpër vend. Çdo qytet kishte tregun e vet, i cili mbahej një herë në javë.

Me kalimin e kohës u shfaqën edhe tregtarë që sillnin produktet e zejtarëve në panairë të ndryshme. Numri i panairëve në Ballkan dhe në Maqedoni ishte i madh. Pothuajse të gjitha manastiret ose kishat kishin panairin e tyre. Më i njohuri nga të gjithë ishte i ashtuquajti **panairi i Doljanit**. Për shkak të rëndësisë së tij të madhe, këndohet në këngët popullore jashtë Maqedonisë.

Kulla e Zlatkut – kulla mesjetare në Kratovë

Monedhë argjendi e sulltan Bajazitit II e bërë në Kratovë

Mbani mend:

Si quhen shoqatat e zejtarëve në Evropën Perëndimore?

Krijuesit e historisë:

Një burim i rëndësishëm për panairin e Doljanit është udhëpërshkruesi osman i udhëtimeve Evlija Çelebi, i cili udhëtoi në të gjithë Maqedoninë. Sipas shkrimeve të tij, gjatë panairit, rreth 100.000 njerëz u mbledhën nga Rumelia, Arabia, Persia, e gjithë Evropa dhe të gjitha pjesët e tjera të botës. U ngritën mijëra tenda, kështu që gjithçka dukej si ushtritë e Aleksandrit dhe Darit. Panairi zgjati 40 ditë, ndërsa atje mund të gjeje "qumësht zogu". Kishte gjithashtu një numër të madh magjistarësh, zhonglerësh, valltarësh dhe argëtuesish të tjerë.

Jeta e përditshme

Shumica e njerëzve në Ballkan nën sundimin osman jetonin në fshat. Gjatë jetës së tyre një pjesë e madhe e njerëzve nuk e lanë kurrë vendin e tyre të banimit. Shtëpitë e tyre ishin modeste. Ato ishin të ndërtuara prej druri ose guri. Njerëzit zakonisht flinin në dyshemenë prej dheu.

Koha në shtëpi kalohej kryesisht rreth vatrës familjare, ku përgatitej ushqimi. Një sipërfaqe e ulët e rumbullakët e quajtur **sofra** përdorej për të ngrënë, rreth së cilës anëtarët e familjes hanin të ulur në dysheme. Ata hanin me mjete themelore vetëm nga një pjatë.

Njerëzit e kalonin pjesën më të madhe të jetës së tyre duke punuar, të rrethuar nga të afërmit e tyre të ngushtë, fqinjët dhe bashkëfshatarët. Familjet kishin shumë fëmijë. Shpesh disa breza të së njëjtës familje jetonin nën të njëjtën çatë. Në shtëpi punët zakonisht ndaheshin, kështu që burri punonte në fushë ose në punishte, ndërsa gruaja në shtëpi dhe në kopsht. Fëmijët ndihmonin me punët e shtëpisë.

Veshjet bëheshin në shtëpi dhe përbëheshin nga këmbisha leshi, jelekë, gëzofe e të ngjashme.

Tregu i mbuluar (bezisten) në Shtip

Sofra

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Përshkruani sistemin timaro-spahik dhe përmendni disa taksa osmane!
2. Cili është ndryshimi midis kolonizimit dhe islamizimit?
3. Cilët janë sektorët kryesorë ekonomikë në Ballkan dhe në Maqedoni nën sundimin osman?
4. Përshkruani jetën e përditshme të njerëzve në Ballkan nën sundimin osman.

Detyrë:

1. Hulumtoni në internet dhe krijoni një broshurë me shembuj të ushqimit me origjinë orientale, që gatuhet sot në Maqedoni.

Rezistenca kundër sundimit osman

Arsyet për shfaqjen e rezistencës

Në gjysmën e dytë të shekullit XVI shteti osman filloi të tregonte shenja dobësimi. Sukseset e mëdha ushtarake ishin më të rralla dhe humbjet në fushën e betejës u bënë më të shpeshta. Për shkak të kësaj, zgjerimet u ndalën dhe humbjet u pasuan nga një humbje graduale e territoreve të pushtuara.

Problemet e planit të jashtëm ushtarak ndikuan drejtpërdrejt në thellimin e krizës së brendshme në shoqërinë osmane. Sistemi timaro-spahik mbi të cilin bazohej dominimi osman, ishte në krizë. Spahinjët nuk ishin aq të motivuar sa më parë për sukses në luftë. Ata ishin më të interesuar në shfrytëzimin e feudeve të tyre. Në të njëjtën kohë ata filluan të shmangnin shërbimin ushtarak dhe të dërgonin zëvendësues, të cilët nuk kishin as përvojën e duhur dhe as ndonjë interes të veçantë.

Jeniçerët, të cilët ishin forca goditëse e këmbësorisë, humbën gjithashtu lavdinë e tyre të mëparshme. Për shkak të mungesës së luftërave të suksesshme, nuk kishte plaçkë të pasur nga tokat e pushtuara. E vetmja mënyrë për të mbushur boshllëkun në thesarin e shtetit ishte rritja e taksave. Megjithatë, mbledhja e tyre u shoqërua me abuzime, të cilat bënë që popullsia të paguante taksa shumë më të larta se sa ishte përcaktuar.

Për këto arsye rezistenca kundër pushtetit osman filloi të shfaqej midis popullsisë së nënshtuar. Rezistenca ishte e pranishme vazhdimisht në lloje dhe forma të ndryshme. E ndajmë atë në rezistencë **pasive** (të paarmatosur) dhe **aktive** (të armatosur).

Rezistencë pasive

Rezistenca pasive (e paarmatosur) përfshinte të gjitha llojet e shmangies së rregullave dhe rregulloreve në shtetin osman. Rezistenca e tillë u shpreh në forma të ndryshme. Format më të zakonshme të rezistencës pasive janë: shmangia e pagesës së detyrimeve tatimore, moskultivimi dhe braktisja e tokës, mosrespektimi dhe anashkalimi i gjykatave, rezistenca kundër përhapjes së islamit dhe rezistenca shpirtërore e shprehur përmes

Beteja e Lepantos (1571) – në të osmanët humbën pothuajse të gjithë flotën e tyre

Mësoni më shumë:

Një periudhë në historinë e shtetit osman në shekujt XVII dhe XVIII u shënua nga revolta të shpeshta të jeniçerëve. Ata madje kishin fuqinë të ndryshonin sulltanët që nuk u përshtateshin atyre. Kështu, nga një forcë goditëse në ushtrinë osmane, korpusi i jeniçerëve gradualisht u shndërrua në një burim problemesh për vetë shtetin.

Hulumtoni:

Hulumtoni në internet rreth jetës së Zillata Meglenskës dhe Gjorgji Kratovskit. Pastaj shkruani një tekst (ese) të shkurtër rreth jetës së tyre në fletoren tuaj dhe përgjigjuni pyetjeve të mëposhtme:

1. Çfarë lloj rezistence praktikonin ata?
2. Pse u shpallën shenjtorë?

artit popullor. E gjithë kjo u plotësua nga dëshira dhe ankesa të ndryshme drejtuar pushtetit. Evazioni fiskal ndonjëherë ishte individual, por kishte edhe raste kur e gjithë popullsia largohej nga fshati para mbërritjes së mbledhësve të taksave. Rezistenca kundër rekrutimit të fëmijëve për korpusin jeniçer ishte veçanërisht e fortë.

Popullsia shpesh i injoronte gjykatat osmane. Ata përpiqeshin të zgjidhnin mosmarrëveshjet e tyre jashtë tyre. Më shpesh kjo ndodhte përmes një personi të respektuar në fshat (mësues, prift, etj.). Mite dhe legjenda të ndryshme popullore u përhapën për të forcuar shpirtin e popullit. Në Maqedoni mitet e tilla më të njohura lidhen me mbretin Marko.

Rezistenca aktive

Forma më e njohur e rezistencës aktive (të armatosur) ishte **hajdukizmi**. Ky fenomen ishte shprehje e pakënaqësisë së popullsisë me sistemin shtetëror osman, ku mbretëronte dhuna dhe çrregullimi. Lëvizja e hajdukëve ishte më e forta në gjysmën e dytë të shekullit XVII dhe gjatë gjithë shekullit XVIII. Në atë kohë grupet e hajdukëve endeshin në të gjithë shtetin osman. Hajdukëria ishte veçanërisht i shprehur në kohë lufte, kur shteti ishte i zënë me probleme të jashtme.

Hajdukët ishin njerëz që linin shtëpitë dhe familjet e tyre për t'u hakmarrë ndaj padrejtësisë dhe për t'u kundërvënë zyrtarëve qeveritarë. Ata ishin të organizuar në grupe, zakonisht të përbëra nga 20 deri në 30 persona. Çdo grup drejtohej nga një **harambash**. Grupet e hajdukëve mbledheshin në pranverë (rreth Ditës së shën Gjergjit) dhe shpërndaheshin në vjeshtë (rreth Ditës së shën Mitrit). Gjatë dimrit hajdukët strehoheshin te njerëzit e tyre të besuar. Njerëzit që i ndihmonin hajdukët quheshin **jatakë**. Ata mblidhnin ushqim, veshmbathje, informacione dhe armë për hajdukët. Ata gjithashtu i fshihnin hajdukët e sëmurë dhe të plagosur.

Grupet hajduke sulmonin pronat e feudalëve të pasur, karvanët tregtarë dhe mbledhësit e taksave. Megjithatë, ata nuk sulmonin popullsinë e varfër. Për shkak të kësaj, njerëzit i perceptonin hajdutet si mbrojtësit e tyre. Hajdukëria këndohej në një numër i madh këngësh popullore. Janë ruajtur edhe legjenda të shumta për bëmat e tyre.

Shën Zllata Meglenska

Burimet flasin

Informacioni më i vjetër që flet për hajdukizmin në Maqedoni daton që nga viti 1502. Bëhet fjalë për një sulm ndaj një karvani tregtar. Në lidhje me këtë rast, kadiu i Shtipit dënoi me vdekje gjashtë hajdukë.

Gjyshi Ilo Maleshevski me kostum hajduku (shekulli XIX)

Përveç burrave, në radhët e grupeve të hajdukëve kishte edhe gra. Ka raste të rralla kur gratë ishin në krye të grupeve hajduke. Një shembull i tillë është Sirma-vojvoda, e cila u bë e njohur në pjesët verilindore të Maqedonisë. Shumë legjenda u treguan edhe për bëmat e Rumena-vojvodës.

Pushteti osman mori masa të ndryshme për të neutralizuar hajdukizmin. Fakti që hajdukizmi mbijetoi deri në fund të Perandorisë flet për organizimin e tij të palëkundur. Hajdukët e kapur më shpesh dënoheshin me vdekje ose me burgime të gjata. Trupat e hajdukëve të ndëshkuar mbeteshin të ekspozuar në hapësirën publike për një kohë të gjatë për të shërbyer si frikësim. Megjithatë, ndonjëherë pushteti i falte shkeljet e hajdukëve renegatë.

Një tjetër lloj rezistence aktive kundër pushtetit osman ishin **kryengritjet** e popullsisë. Një nga kryengritjet më të njohura në Maqedoni ishte kryengritja e Prilep-Mariovës, e cila shpërtheu në gjysmën e dytë të shekullit XVI. Pastaj, për shkak të shkeljes së disa të drejtave, rreth 1.000 fshatarë nga rajonet e Prilepit dhe Mariovës të armatosur me shkopinj, sëpata dhe sfulqe sulmuan gjykatën e Prilepit dhe administratën e qytetit. Në shekullin XVII kryengritjet ishin një dukuri e zakonshme në Ballkan dhe në Maqedoni. Këto forma rezistence, në fakt, përfaqësojnë një hyrje në format më të larta të luftës dhe kryengritjeve. Ndryshe nga revoltat, të cilat janë vetëm një shprehje e pakënaqësisë pa ideologji, në kryengritje ideologjia lëvizëse është ideja e çlirimit.

Sirma-vojvoda

Hulumtoni:

Lexoni një këngë ose tregim popullor që lidhet me Sirma-vojvodën, Rumena-vojvodën ose një hajduk tjetër. Përshkruani se si përfaqësohen këto figura në artin popullor.

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Pse lindi rezistenca kundër sundimit osman në Ballkan?
2. Cilat forma të rezistencës pasive u përfaqësuan?
3. Përshkruani aktivitetet e grupeve të hajdukëve!
4. Cili është ndryshimi kryesor midis revoltave dhe kryengritjeve?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni banor i një fshati malor në Maqedoni dhe bashkëpunoni me një grup hajdukësh që fshihet në pyllin përreth. Shpjegoni organizimin e grupit dhe rolin tuaj në të.

Kryengritja e Skënderbeut

Rezistenca shqiptare në gjysmën e parë të shekullit XV

Në gjysmën e parë të shekullit XV pjesët qendrore dhe jugore të Shqipërisë ishin nën sundimin osman, ndërsa pjesët veriore ishin nën sundimin venedikas.

Menjëherë pas vendosjes së sundimit osman, u shfaqën format e para të rezistencës midis popullsisë. Kryengritja e parë e madhe në pjesët jugore të Shqipërisë u udhëhoq nga **Gjergj Arianiti**. Ai arriti të mposhte ushtritë osmane në disa raste deri në mesin e shekullit XV. Lajmi për sukseset e tij kundër osmanëve në dukje të pamposhtur u përhap në të gjithë Evropën. Për të ruajtur pushtetin e tij, Gjergj Arianiti bëri aleanca me sundimtarët evropianë kundër osmanëve. Megjithatë, për shkak të sulmeve të forta osmane, ai gjeti strehim dhe e kaloi pjesën tjetër të jetës së tij në pronat venedikase në Shqipëri.

Deri në mesin e shekullit XV pati kryengritje dhe revolta të tjera më të vogla në Shqipërinë Jugore. Të gjitha përfunduan me dështim. Sundimtarët feudalë në Shqipëri nuk arritën të bashkoheshin. Prandaj, ata nuk mundën t'i kundërviheshin me sukses osmanëve.

Origjina e Skënderbeut dhe fillimi i kryengritjes

Figura më e spikatur midis sundimtarëve feudalë që u përpoqën të përmbysnin sundimin osman në gjysmën e parë të shekullit XV ishte Gjon Kastrioti, nga familja feudale e **Kastriotëve**. Ai sundoi zonat nga lumi Mat deri në qytetin e Durrësit. Megjithatë, përpjekja e parë e Gjon Kastriotit ishte e pasuksesshme. Ai u detyrua nga osmanët të dërgonte djalin e tij **Gjergj Kastriotin** në Edrene, si garanci për besnikërinë e tij ndaj sultanit.

Kështu, Gjergj Kastrioti i ri mbërriti në oborrin e sultanit në Edrene. Atje ai e pranoi islamin dhe filloi të

Busti i Gjergj Arianitit nga Muzeu në Krujë

Stema e familjes së Kastriotëve

Mësoni më shumë:

Besohet se Gjergj Kastriotit iu dha emri Iskender për shkak të aftësive të tij të jashtëzakonshme ushtarake. Emri Iskender vjen nga versioni osman i emrit Aleksandër. Përmes këtij emri osmanët i krahasuan aftësitë e tij ushtarake me ato të sundimtarit legjendar të lashtë Aleksandri i Madh.

ndiqte shkollën ku stërviteshin jeniçerët e ardhshëm. Gjergj Kastrioti për nga aftësitë e tij ai dallohej nga fëmijët e tjerë. Në shkollë iu dha emri mysliman Isken-der ose **Skënder**. Pas mbarimit të shkollës, ai u përfshi në ushtrinë osmane me të cilën mori pjesë në disa ekspedita.

Skënderi pati suksese të dukshme në ekspeditat ushtarake të osmanëve. Si shpërblim për këtë, sulltani i dha atij titullin e beut. Në të njëjtën kohë, ai mori edhe një sanxhak në Shqipëri, të cilën e sundoi si sanxhak-bej.

Në vitin **1443** osmanët pësuan një disfatë të madhe nga hungarezët. I inkurajuar nga disfata e osmanëve në të cilën ai vetë mori pjesë, Skënderbeu hodhi poshtë sundimin osman. Duke vepruar kështu, ai arriti të pushtonte qytetin e **Krujës** me anë të dinakërisë. Pastaj, në një kohë të shkurtër ai sundoi mbi një pjesë të madhe të Shqipërisë dhe një pjesë të Maqedonisë Perëndimore (rajoni Dibër-Strugë).

Lidhja e Lezhës dhe luftërat me osmanët

Edhe pse pati suksese fillestare, Skënderbeu e dinte se nevojiteshin aleatë për të vazhduar luftën me

Portret i Skënderbeut (1552)

Mësoni më shumë:

Kur Skënderbeu mbërriti në portat e Krujës, ai i tregoi guvernatorit të qytetit një letër në të cilën sulltani gjoja ia dorëzonte qytetin Skënderbeut. Skënderbeu nuk mori kurrë një letër të tillë, por në këtë mënyrë ai arriti të hynte në Krujë dhe ta përvetësonte qytetin.

Skënderbeu hyn në Krujë

osmanët. Për këtë qëllim ai organizoi një kuvend me krerët e familjeve të tjera feudale në Shqipëri. Kuvendi u mbajt në kishën Shën Kollit në qytetin e Lezhës. Në të morën pjesë krerët e familjeve të Arianitëve, Topiajve, Dukagjinëve dhe të tjerëve. Në atë kohë u formua një aleancë ushtarake e njohur si **Lidhja e Lezhës** ose **Lidhja Shqiptare**. Skënderbeut në kuvend iu dha titulli Kapidan i Shqipërisë.

Pas krijimit të kësaj aleance ushtarake, Skënderbeu arriti të mposhte ushtrinë osmane në disa beteja në Shqipëri dhe në Maqedoninë Perëndimore. Si rezultat, ai fitoi prestigj të madh midis sundimtarëve të krishterë.

Pas disa disfatave një ushtri e madhe osmane nën udhëheqjen personale të sultan Muratit II hyri në Shqipëri. Qyteti i Krujës, i cili ishte qendra e kryengritjes, mbeti nën rrethim për rreth pesë muaj.

Kjo ekspeditë osmane përfundoi gjithashtu me dështim. Rezistenca e Skënderbeut shkaktoi entuziazëm në Evropën Perëndimore. Papa Kalisti III e quajti

Përkrenarja origjinale e Skënderbeut. Sot mbahet në muzeun e Vjenës

Skënderbeu në miniaturë nga shekulli XV - një nga paraqitjet më të vjetra të tij

Kuvendi i Lezhës

Skënderbeun ***Athleta Christi*** (mbrojtës i besimit të krishterë).

Skënderbeu pati sukses në luftën kundër osmanëve gjatë viteve 1550 dhe 1560. Megjithatë, ai nuk kishte forca të mjaftueshme për të mbrojtur territorin e tij. Pas pushtimit të Kostandinopojës sultan Mehmed II mbledhi një forcë serioze dhe u nis për në Shqipëri. Ai e shihte atë si bazë për zgjerimin osman në Itali. Ndërkohë, Skënderbeu nuk mori ndihmë të mjaftueshme nga Evropa Perëndimore. Në një situatë të tillë disa nga feudalët e braktisën atë dhe kaluan në anën e osmanëve. Territori kryengritës i Skënderbeut u zvogëlua gradualisht dhe rrethimi rreth Krujës u shtrëngua. Në vitin 1468, derisa përgatitej të organizonte një kuvend të ri të feudalëve shqiptarë, Skënderbeu papritmas u sëmur dhe vdiq në Lezhë. Ai u varros në kishën e Shën Kollit atje. Territoret e tij iu dhanë Venedikut.

Emri i Skënderbeut la një gjurmë të fortë në kujtesën e shqiptarëve. Gjatë shekullit XIX, kur shqiptarët filluan të ngriheshin kundër osmanëve, emri i tij ishte kujtesë e unitetit të shqiptarëve, pavarësisht nga besimi i tyre. Ai u bë simbol i luftës për çlirim nga sundimi osman dhe krijimi i një shteti të pavarur shqiptar. Për këtë arsye ai këndohet në letërsinë popullore.

Skënderbeu u respektua gjithashtu në të gjithë botën e krishterë evropiane. Me vdekjen e tij, shtetet evropiane humbën një njeri që i kishte rezistuar me sukses osmanëve në një pjesë të Evropës për më shumë se dy dekada. Lufta e tij paraqitet në disa vepra shkencore dhe artistike, në gjuhë të ndryshme botërore.

Shqipëria pas kryengritjes së Skënderbeut

Në periudhën menjëherë pas vdekjes së Skënderbeut, Venediku jo vetëm që i ruajti, por edhe i zgjeroi pronat e veta. Në gjysmën e dytë të shekullit XV osmanët arritën të pushtonin qytetet kryesore që ishin nën kontrollin venedikas. Në vitin 1501 ushtritë osmane hynë në qytetin e **Durrësit**, i cili ishte fortësia e fundit e pu-

Krijuesit e historisë:

Mësojmë informacione interesante për Skënderbeun nga biografi i tij Marin Barleti. Ai shkroi veprën „Historia e jetës dhe veprës së Skënderbeut“. Libri u shtyp në Venedik dhe më pas në Romë në fillim të shekullit XVI. Kështu, historia e luftës së Skënderbeut kundër osmanëve u përhap në të gjithë Evropën. Skënderbeu këndohet edhe nga poeti maqedonas Grigor Prliçev në poemën „Skenderbei“.

Marin Barleti

Andronika (Donika) – gruaja e Skënderbeut

shtetit venedikas. Kështu, i gjithë territori i Shqipërisë ra nën sundimin osman.

Pasi Shqipëria ra nën sundimin osman, territoret e sunduara nga feudalët vendas u përfshinë në sistemin osman të qeverisjes. E vetmja zonë që mbeti jashtë atij sistemi ishin rajonet malore të Shqipërisë Veriore. Atje ekzistonte një lloj **vetëqeverisjeje fisnore**. Udhëheqësit fisnorë ishin të detyruar t'u paguanin një taksë vjetore osmanëve dhe kishin të drejtën të sundonin fisin e tyre. Kështu, osmanët e pranuan këtë organizim fisnor si pjesë të sistemit të tyre të qeverisjes.

Gjatë shekujve XVI dhe XVII zonat në Shqipëri ku funksiononte vetëqeverisja fisnore ishin vatrat kryesore të rezistencës kundër osmanëve. Pas dobësimit të shtetit dhe luftërave të tij me shtetet evropiane, shqiptarët u përpoqën përsëri të refuzonin sundimin osman. Kryengritja e parë e rëndësishme ndodhi gjatë Luftës së madhe turke (1683–1699). Kryengritja u përhap në të gjithë Kosovën, si dhe në rajonet veriore të Shqipërisë. Udhëheqësi i saj ishte peshkopi **Pjetër Bogdani**. Megjithatë, kryengritja u shtyp nga osmanët.

Mësoni më shumë:

Sistemi fisnor në Shqipërinë Veriore u organizua sipas ligjeve të veta. Ato bazoheshin në të drejtën zakonore, e cila nuk ishte e njëjtë për të gjitha fiset. Si bazë u mor Kanunii Lek Dukagjinit (një përmbledhje rregullash zakonore shqiptare). Për çështje më të rëndësishme, thirrej kuvendi fisnor.

Pjetër Bogdani

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Pse dështuan kryengritjet shqiptare para kryengritjes së Skënderbeut?
2. Si filloi kryengritja e Skënderbeut?
3. Shpjegoni rëndësinë e Skënderbeut për shqiptarët dhe për vendet e Evropës Perëndimore.
4. Çfarë detyrimesh kishin udhëheqësit fisnorë në Shqipërinë Veriore ndaj osmanëve?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni pjesëmarrës në një mbledhje të udhëheqësve të familjeve feudale në Shqipëri dhe duhet t'i bindni të pranishmit të bashkohen me Lidhjen e Lezhës. Çdo t'u thoni atyre? Shkruani argumentet tuaja në fletoren tuaj.

Kryengritja e Karposhit

Lufta e madhe turke

Kah fundi i shekullit XVII filloi **Lufta e madhe turke** (1683-1699), e cila është një nga konfliktet më të rëndësishme ushtarake të osmanëve në Evropë. Ajo u zhvillua midis osmanëve dhe disa shteteve evropiane të bashkuara në aleancë të quajtur **Lidhja e shenjtë**. Në fillim kjo aleancë përfshinte Austrinë dhe Poloninë, ndërsa më vonë iu bashkuan Rusia dhe Venediku. Megjithatë, forca kryesore goditëse ishin austriakët, të cilët arritën sukseset më të mëdha. Lufta filloi me përpjekjen e osmanëve për të pushtuar qytetin e Vjenës në vitin 1683. Pas pothuajse dy muajsh rrethimi, sulmi osman u zmbraps dhe ushtria austriake nisi një kundërsulm në jug, domethënë në Ballkan. Në vitin 1689 ushtria austriake depërtoi thellë në Ballkan dhe arriti në Maqedoni. Gjatë këtij përparimi austriak, ushtritë osmane u gjendën në një situatë të vështirë dhe komplekse.

Trupa kryesore e ushtrisë austriake, nën komandën e gjeneralit me përvojë **Pikolomini**, e pushtoi Kosovën pa rezistencë serioze. Pas këtyre sukseseve, ushtritë austriake vazhduan në jug. Pasi pushtuan Grykën e Kaçanikut, ato u gjendën përballë **Shkupit**. Ushtritë osmane që u përpoqën t'u kundërviheshin austriakëve, pas përplasjes së parë përpara qytetit, u mundën dhe ikën. Shfaqja e ushtrive austriake përpara Shkupit shkaktoi panik në qytet. Shumica e forcave ushtarake osmane, administrata e qytetit, si dhe një pjesë e popullsisë, u larguan nga Shkupi në panik.

Kështu, trupat austriake hynë në qytet pa luftë. Pikolomini, pasi analizoi situatën, arriti në përfundimin se nuk ishte e sigurt të qëndronte në Shkup. Ai nuk kishte trupa të mjaftueshme për të vazhduar më tej, e nëse do të qëndronte në qytet, rrezikonte të sulmohej nga ushtria osmane. Këto ngjarje ndodhën kah fundi i tetorit 1689, ndërsa kjo ishte arsye tjetër për shqetësim. Për shkak të shirave të vjeshtës, ekzistonte rreziku që trupat austriake të përballeshin me vështirësi në kthimin përmes Grykës së Kaçanikut. Për të mos ua lënë qytetin osmanëve, Pikolomini vendosi ta digjte Shkupin dhe të tërhiqej. Prandaj, qytetit iu vu flaka

Mbreti polak Jan III Sobieski i ndihmon austriakët në mbrojtjen e Vjenës.

Burimet flasin

Pikolomini shprehu përshtypjet e tij për qytetin e Shkupit në letrën e tij drejtuar perandorit Leopold I. Letra thotë: „Qyteti i Shkupit është pothuajse aq i madh sa Praga. Është pa mure dhe pa hendeqe. E gjeta të shkretë, pa asnjë send me vlerë, por të furnizuar me shumë mallra.”

Mësoni më shumë:

Gjatë periudhës kur austriakët ishin në Shkup, u përhap një epidemi murtaje. Prandaj, në një pjesë të literaturës përmendet se murtaja ishte arsyeja për djegien e qytetit. Vetë Pikolomini shkroi se megjithëse i vinte keq për ndërtesat e bukura, xhamitë dhe kopshtet, iu desh ta digjte Shkupin, sepse nuk kishte trupa të mjaftueshme, e jo për shkak të murtajës. Megjithatë, pas një kohe të shkurtër ai vdiq nga murtaja.

Qyteti i Shkupit në fund të shekullit XVI

dhe zjarri vazhdoi për dy ditë. Austriakët u tërhoqën kah Kaçaniku.

Pas djegies së Shkupit forcat austriake nga veriu bënë disa sulme të tjera nëpër Maqedoni në drejtim të Shtipit, Velesit dhe Mavrovës. Ndërkohë, forcat osmane, për shkak të rezultateve të dobëta në fushën e betejës dhe kërcënimit austriak, u tërhoqën nga pjesët veriore të Maqedonisë. Kështu, në këtë zonë praktikisht nuk kishte ushtri austriake ose osmane. Në fakt, kjo zonë u shndërrua në **tokë e askujt**. Kjo situatë u shfrytëzua nga hajdukët, të cilët arritën të merrnin kontrollin.

Fillimi dhe rrjedha e kryengritjes së Karposhit

Gjatë luftës kundër Lidhjes së Shenjtë, për shkak të rritjes së shpenzimeve, shteti osman rriti ndjeshëm taksat dhe futi taksa të reja. Gjithashtu, fitoret e Lidhjes së Shenjtë e inkurajuan popullsinë të mendonte për çlirimin nga osmanët. Në kushte të tilla Ballkani dhe Maqedonia panë një rritje të numrit të hajdukëve. Ky fenomen ishte veçanërisht i fortë në pjesët verilindore të Maqedonisë.

Një nga udhëheqësit e njohur hajdukë në këtë rajon ishte Karposhi. Pak dihet për jetën e tij para kryengritjes. Sipas kronikave osmane, ai ishte hajduk, i cili

Perandori Leopold I i dinastisë së Habsburgëve (1658 – 1705)

Mësoni më shumë:

Për shkak të mungesës së të dhënave në shkencën historike, ka dilema edhe në lidhje me emrin Karposh. Sipas informacionit të disponueshëm, nuk është e qartë se a është një emër personal apo një lloj nofke. Në kronikat osmane ai përmendet si Karpuz, që përkthehet në gjuhët sllave si Karposh.

vepronte në zonën përreth Rodopeve Perëndimore. Pasi dështuan ta neutralizonin Karposhin, osmanët u përpoqën ta vinin në shërbim të tyre. Ata e emëruan atë kreun e pleqve që supozohej të gjuanin hajdukët. Megjithatë, gjatë djegies austriake të Shkupit në vitin **1689** Karposhi u shkëput nga osmanët dhe nisi një kryengritje kundër sundimit osman. Kjo njihet si **Kryengritja e Karposhit**. Si qendrat kryesore të kryengritjes konsiderohen **Kriva Pallanka** dhe **Kumanova**.

Sipas kronikave osmane, pas djegies dhe tërheqjes së austriakëve, edhe Shkupi ra nën kontrollin e kryengritësve të Karposhit. Në këtë mënyrë u krijua një **territor i lirë** në zonën midis Shkupit, Kumanovës dhe Kriva Pallankës. Kjo zgjati gjashtë javë. Kratova, si dhe zonat përreth Lesnovës, i përkisnin territorit të kryengritësve. Kryengritësit e shihnin Karposhin si autoritet, domethënë mbretin e tyre dhe përhapnin thas-hetheme të tilla. Megjithatë, kjo histori nuk ka bazë dokumentare. Ekzistenca e përkohshme e Karposhit në këtë zonë u përshtatej si austriakëve ashtu edhe osmanëve. Kështu, për austriakët, Karposhi dhe kryengritësit e tij ishin vija e parë e mbrojtjes në rast të një kundërsulmi osman. Megjithatë, për osmanët, zona kryengritëse ishte zonë neutrale, e cila u lejonte atyre të riorganizoheshin para se të vazhdonin luftën. Kështu, territori i Karposhit përfaqësonte një lloj **zone tampon** midis ushtrive austriake dhe osmane.

Shtypja e kryengritjes së Karposhit

Ndërkohë, osmanët u riorganizuan dhe gjatë dimrit sulmuan territorin e kryengritësve. Kani tatar Selim Giraj gjithashtu u erdhi në ndihmë. Beteja vendimtare midis ushtrisë osmane dhe kryengritësve të Karposhit u zhvillua afër Kumanovës. Në konfliktin e hapur kryengritësit u mundën dhe Karposhi u kap.

Osmanët pushtuan qytetin e Shkupit pa probleme të mëdha. Udhëheqësi i kryengritjes – Karposhi u vra brutalisht afër Urës së Gurit në Shkup. Në këtë mënyrë kryengritja e Karposhit u shtyp. Osmanët morën iniciativën në luftë dhe arritën të paktën përkohësisht të dëbonin austriakët nga Ballkani.

Krijuesit e historisë:

I gjithë informacioni që kemi për kryengritjen e Karposhit bazohet në kronikat e kronistëve osmanë Rashid, Silahdar dhe Defterdar. Përveç kësaj, ka disa dokumente zyrtare osmane. Nuk ka asnjë informacion në dokumentet austriake që përmend drejtpërdrejt Karposhin dhe kryengritjen e tij.

Monumenti i Karposhit në Shkup

Burimet flasin

Kur austriakët vunë re se fati ushtarak po fillonte të anonte në anën e osmanëve, me qëllim që të rifitonin besimin e popullsisë së Ballkanit, ata filluan të dërgonin emisarë duke premtuar mbrojtje dhe të gjitha llojet e privilegjeve. Kështu, perandori Austriak Leopold I lëshoi një letër mbrojtjeje për „popullin maqedonas” (gens Macedonica). Letra thotë se u lëshua me kërkesë të dy „maqedonasve” (Macedones), Marko Krajda nga Kozani dhe Dimitrije Georgi Popoviq, të dy „të lindur në Selanikun maqedonas” (in Saloniki macedonica natos).

Hapësira e përfshirë nga Kryengritja e Karposhit

Pasojat dhe rëndësia e kryengritjes së Karposhit

Lufta e madhe turke dhe kryengritja e Karposhit lanë pasoja të rënda në zonat e kërcënuara. Një pjesë e madhe e popullsisë së krishterë nga Shkupi, Kumanova, Shtipi, Kriva Pallanka dhe pjesë të tjera të Maqedonisë filluan të tërhiqeshin drejt veriut së bashku me ushtrinë austriake. Ata u vendosën në territoret hungareze, të cilat pas kësaj lufte ranë nën sundimin austriak.

Kryengritja e Karposhit ka një rëndësi të madhe në historinë e Maqedonisë. Gjatë kësaj kryengritjeje për herë të parë që nga pushtimi osman pati një ndërprerje të pushtetit. Duke marrë pjesë në kryengritjen e

Mësoni më shumë:

Një pjesë e madhe e emigrantëve nga Maqedonia, nën presionin e katolicizmit në Hungari, vazhduan drejt Rusisë ortodokse. Ajo i vendosi ata në territorin e Ukrainës. Emigrimi pas kryengritjes së Karposhit është një nga rastet e para të dokumentuara të emigrimit. Pasi këta emigrantë mbërritën në Rusi, ata iu bashkuan ushtrisë cariste ruse. Në vitin 1759 prej tyre u formua i ashtuquajtur i regjimenti Maqedonas në ushtrinë ruse.

Karposhit, popullsia maqedonase tregoi se ishte e gatshme të përdorte çdo mundësi të përshtatshme për t'u çliruar nga sundimi osman. Në këtë mënyrë Karposhi u bë simbol i luftës për liri nga sundimi osman.

Pllaka përkujtimore e Karposhit në Urën e gurit në Shkup

Ura e Gurit në Shkup

Kontrolloni çfarë kenë mësuar:

1. Pse gjenerali austriak Pikolomini e dogji qytetin e Shkupit?
2. Përshkruani jetën e Karposhit para kryengritjes!
3. Si e shihnin austriakët dhe osmanët territorin nën kontrollin e Karposhit?
4. Cilat ishin pasojat e kryengritjes së Karposhit?
5. Cila është rëndësia e kryengritjes së Karposhit në historinë e Maqedonisë?

Detyrë:

1. Imagjinoni sikur jeni një udhëheqës hajdukësh në pjesët veriore të Maqedonisë në vitin 1689, ndërsa ushtria austriake sapo i ka shkaktuar një tjetër disfatë shtetit osman. Shkruani një shpallje në të cilën i bëni thirrje popullsisë të ngrihet për çlirim nga sundimi osman.

Pozicioni i Kryepeshkopatës së Ohrit në shtetin osman

Osmanët dhe Kryepeshkopata e Ohrit

Pas pushtimit të Ohrit dhe vendosjes së një pushteti të qëndrueshëm, osmanët nuk e cenuan statusin e Kryepeshkopatës së Ohrit. Sulltanët ishin tolerantë ndaj Kryepeshkopatës së Ohrit. Kjo ishte e dobishme për të dyja palët. Kryepeshkopata nën osmanët fitoi një mbrojtës të besueshëm, ndërsa sulltani një institucion besnik. Megjithatë, funksionimi i Kryepeshkopatës iu përshtat kushteve të reja. Kështu, zgjedhja e një kryepeshkopi të ri duhej të konfirmohej me një akt të sulltanit. Peshkopët konfirmoheshin edhe me akte të veçanta. Sipas dokumenteve osmane, kryepeshkopi i Ohrit emërohej **kryepeshkopi rumelian i Ohrit dhe grigjës (besimtarëve) të tij** ose kryepeshkopi i Ohrit dhe besimtarëve të tij të të pafeve.

Përmes politikës tolerante dhe respektit për organizimin e vjetër të kishës, osmanët ishin në gjendje të vendosnin lehtësisht kontroll mbi popullsinë e nënshtuar të krishterë. Përmes një udhëheqësi fetar besnik paqja u sigurua midis popullsisë së nënshtuar ndaj qeverisë së re. Një politikë e tillë tolerante kishte bazë teorike në ligjin islamik të Sheriatit. Atje të krishterët tregohen si një nga të ashtuquajturit popuj të librit, të cilët kanë të drejtë të shprehin lirisht besimin e tyre.

Në këtë mënyrë, pas pushtimit osman të Ohrit, u vendos një lloj bashkëpunimi midis majës së Kryepeshkopatës dhe autoriteteve osmane. Kryepeshkopata e Ohrit fillimisht jo vetëm që ruajti dioqezat e saj, por me mbështetjen e qeverisë arriti të zgjerojë dioqezën e saj në kurriz të kishave të tjera. Osmanët, nga ana tjetër, arritën qëllimin e tyre përmes saj - kontrollin mbi popullsinë e krishterë.

Gjatë shekullit XV Kryepeshkopata e Ohrit përfshinte dioqeza në **Bullgari, Vllahi, Moldavi** dhe disa pjesë

Rikujtoheni:

1. Çfarë domethënie kanë termat rumët dhe Rumelia?
2. Për cilën popullsi i përdornin osmanët këto terma dhe pse?

Fjalë më pak të njohura

Grigjë – grup të krishterë, për të cilët është përgjegjës një udhëheqës shpirtëror.

Mësoni më shumë:

Kryepeshkopata e Ohrit kishte status të privilegjuar në raport me kishat e tjera në Ballkan. Një mbështetje e tillë nga osmanët ishte për disa arsye. Ndryshe nga kishat e tjera, të cilat ishin të lidhura me shtetet mesjetare, Kryepeshkopata e Ohrit nuk ishte e lidhur drejtpërdrejt me asnjë kurorë shtetërore. Përveç kësaj, Kryepeshkopata e Ohrit ishte e vetmja kishë që ishte kundër bashkimit me Kishën Perëndimore, ndryshe nga kishat e tjera në Ballkan.

të **Serbisë**. Në këtë mënyrë Kryepeshkopata e Ohrit u bë kishë e rëndësishme ortodokse në Ballkan. Edhe disa komuna ortodokse që nuk kishin lidhje historike me Kryepeshkopatën e Ohrit u aneksuan në territorin e saj. Të tilla ishin komunat ortodokse në Itali.

Pas pushtimit osman të Kostandinopojës autoritetet osmane iu drejtuan **Patriarkatit të Kostandinopojës**. Me mbështetjen e sultanit, ajo filloi të forconte ndikimin e saj në shtet. Në kushte të tilla autoritetet ndryshuan qëndrimin e tyre ndaj Kryepeshkopatës së Ohrit. Si rezultat gjatë shekullit XVI ajo humbi një pjesë të konsiderueshme të privilegjeve dhe territoreve të fituara më parë.

Qëndrimi i autoriteteve osmane ndaj Kryepeshkopatës së Ohrit filloi të ndryshojë në gjysmën e parë të shekullit XVI, veçanërisht gjatë sundimit të sultanëve: Selimi I dhe Sulejmani I i Madhërishtëm. Gjatë sultanateve të tyre disa kisha u shndërruan në xhami. Midis tyre ishin kishat e Ohrit "Shën Sofia" dhe "Shën Panteleimoni". Pasi kisha katedrale "Shën Sofia" u shndërrua në xhami, selia e Kryepeshkopatës u transferua në kishën "**Shën Mëria Perivlepta**". Reliktet e shën Klementit, të cilat më parë ishin në kishën e "Shën Panteleimit", u transferuan gjithashtu përkohësisht atje.

Situata u përkeqësua edhe më shumë kah fundi i shekullit XVI dhe fillimit të shekullit XVII kur shteti osman ra në një krizë të brendshme. Pastaj filloi konfiskimi i pronës dhe pasurisë kishtarë. Shteti futi kufizime të

Kurora e kryepeshkopit të Ohrit

Hulumtoni:

Kurora e kryepeshkopit të Ohrit është sot në Muzeun Kombëtar të Historisë në Sofje. Hulumto në internet dhe përgjigju se si përfundoi atje?

Kisha „Shën Mëria Perivlepta“

ndryshme në ndërtimin e kishave të reja dhe rinovimin e atyre të vjetra. U zhvatën fonde të konsiderueshme. Kështu, Kryepeshkopata e Ohrit ra gradualisht në një situatë të vështirë ekonomike.

Kryepeshkopata e Ohrit në botën e krishterë

Gjatë shekujve XV dhe XVI Kryepeshkopata e Ohrit u respektua shumë nga kishat e tjera. Ndonjëherë ndikimi i saj ndihej në të gjithë botën ortodokse. Kryepeshkopata e Ohrit mori pjesë në këshilla të rëndësishme kishtare dhe madje kryesoi disa prej tyre. Në gjysmën e dytë të shekullit XVI disa kryepeshkopë nënshkruan veten si patriarkë në korrespondencën e tyre me udhëheqës të tjerë të kishës, duke theksuar kështu ambicet e tyre për të shpallur një patriarkat.

Disa kryepeshkopë të Ohrit besonin se ata duhet të ishin në ballë të luftës kundër osmanëve. Ata kërkuar mbështetje nga sundimtarët evropianë për të luftuar kundër osmanëve. Më larg me këto ide shkoi kryepeshkopi **Atanasi I**. Ai personalisht ose nëpërmjet të dërguarve të tij udhëtoi pothuajse në të gjithë Evropën duke kërkuar ndihmë për kryengritje. Ai vetë synonte të qëndronte në ballë të një kryengritjeje të tillë. Megjithatë, ai nuk arriti t'i realizonte këto plane.

Katër manastire të Kryepeshkopatës së Ohrit në vitin 1654 kërkon ndihmë financiare nga cari rus Aleksei I Romanov

Afreskë „Fjetja e Shën Mërisë së Shenjtë” nga kisha „Shën Mëria Perivlepta”

Detaje nga fasada e kishës „Shën Mëria Perivlepta”

Shfuqizimi i Kryepeshkopatës së Ohrit

Si rezultat i dobësimit të Kryepeshkopatës së Ohrit në shekullin XVII Patriarkana e Kostandinopojës filloi të ndërhynte në punët e saj të brendshme. Qëllimi përfundimtar i një ndërhyrjeje të tillë ishte shfuqizimi i Kryepeshkopatës dhe marrja e pronave të saj nga Patrikana e Kostandinopojës.

Për shkak të një ndërhyrjeje të tillë të jashtme, ndodhi një përçarje midis klerit të lartë. Një grup përbëhej nga peshkopë që mbanin anën e Patriarkanës së Kostandinopojës. Tjetri përbëhej nga peshkopë që luftonin për të ruajtur autoqefalinë e Kryepeshkopatës së Ohrit. Midis dy grupeve kishte konflikt.

Për shkak të këtyre luftërave pati ndryshime të shpeshta të Kryepeshkopëve të Ohrit. Këto konflikte u bënë veçanërisht të mprehta gjatë shekullit XVIII. Pastaj mbështetësit e Patriarkanës së Kostandinopojës u përpoqën disa herë të emëronin një kryepeshkop plotësisht të varur nga patriarku i Kostandinopojës. Duke emëruar një kryepeshkop të tillë, terreni u përgatit gradualisht për heqjen e Kryepeshkopatës së Ohrit.

Përpyekja e fundit e tillë ndodhi në vitin 1763. Pastaj peshkopët që luftonin për të ruajtur autoqefalinë e Kryepeshkopatës arritën të zgjidhnin Arsenin si kryepeshkop. Megjithatë, Patrikana e Kostandinopojës shpejt arriti të jepte goditjen përfundimtare. Patriarku i Kostandinopojës arriti të tërhiqte disa peshkopë rreth vetes dhe përmes tyre të zbatonte planin e tij për të hequr Kryepeshkopatën e Ohrit.

Në vjeshtën e vitit 1766 Arseni u thirr në Kostandinopojë. Nën presionin e patriarkut të Kostandinopojës dhe sulltanit, kryepeshkopi Arseni dha dorëheqjen më **16 janar të vitit 1767**. Dorëheqja e tij nënkuptonte edhe fundin e Kryepeshkopatës. Me vendim të sulltanit, Kryepeshkopata e Ohrit u shfuqizua, ndërsa territoret e saj iu nënshtruan Patrikanës së Kostandinopojës.

Fati i Kryepeshkopatës së Ohrit në kohë të ndryshme varej nga interesat e osmanëve. Nëse deri në mesin e shekullit XVI ajo po rritej dhe zgjerohej, nga gjysma

Samuil Hanger, patriark i Kostandinopojës

Mustafai III, sulltan osman gjatë kohës së të cilit Kryepeshkopata e Ohrit u shfuqizua

Burimet flasin

„Me këtë dorëheqje timen vullnetare dhe të padetyruar, i nënshkruari deklaron se, i paaftë për të rregulluar dhe drejtuar nevojat e Kryepeshkopatës së Ohrit... heq dorë nga Kryepeshkopata e Ohrit, përveç ish-dioqezës sime (Pellagoniane), të cilën do ta mbaj për sa kohë të jem gjallë për të ushqyer veten dhe për të plotësuar nevojat e mia“ – nga dorëheqja e kryepeshkopit të Ohrit Asenij.

e dytë e shekullit XVI filloi të dobësohej dhe në shekullin XVIII u shfuqizua. Megjithatë, ajo kishte rëndësi të madhe për ruajtjen e shkrim-leximit dhe kulturës sllave gjatë kësaj periudhe. Disa nga dorëshkrimet kishtarë të krijuara në manastiret e saj janë ruajtur deri më sot.

Mësoni më shumë:

Për të fshirë çdo kujtim të Kryepeshkopatës së Ohrit, patriarkët e Kostandinopojës shfuqizuan madje edhe Dioqezën e Ohrit. Ata shkuan aq larg sa filluan të përdorin emrin e lashtë Lihnidos për qytetin e Ohrit.

Kisha "Shën Kostandini dhe Helena" (Ohër)

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Shpjegoni marrëdhëniet e Kryepeshkopatës së Ohrit me autoritetet osmane!
2. Cila kishë u bë selia e Kryepeshkopatës së Ohrit në shekullin XVI?
3. Cili kryepeshkop i Ohrit donte të organizonte një kryengritje kundër osmanëve?
4. Në çfarë mënyre kontribuoi Patrikana e Kostandinopojës në heqjen e Kryepeshkopatës së Ohrit?

Hulumto më shumë

1. Hulumtoni poemën „Vera e vitit 1762“ nga Grigor Përliçev në internet. Pastaj përgjigjuni pyetjeve të mëposhtme:
 - Për cilën ngjarje historike bëhet fjalë në poemë?
 - A janë përshkruar saktë ngjarjet historike në poemë?

Kultura dhe trashëgimia kulturore në Ballkan dhe Maqedoni midis shekujve XV-XVIII

Letërsia

Pasi vendet e Ballkanit ranë nën sundimin osman, **manastiret** mbetën qendrat kryesore të kulturës. Në to u zhvillua një jetë e pasur kulturore. Manastiret ishin strehë për një numër të madh priftërinjsh, mësimdhënësish, artistësh dhe krijuesish letrarë. Në disa prej tyre u zhvilluan dhe funksionuan **skriptoriume**. Atje vepra me tema shpirtërore u përkthyen dhe u kopjuan për nevojat e kishës. Në manastire kishite edhe biblioteka me dorëshkrime të vjetra dhe libra të rrallë. Në këtë mënyrë ato u rritën në **qendra letrare**. Qendra të tilla të rëndësishme në Maqedoni ishin qendrat letrare të **Lesnovës, Treskavecit dhe Slepçes**.

Hulumtoni:

Hulumtoni në internet rreth letërsisë damaskene dhe përgjigjuni pyetjeve të mëposhtme:

1. Pse u quajtën këto vepra damaskene?
2. Kush është damaskeni më i njohur nga Maqedonia?

Manastiri „Shën Jovan Preteça“ në fshatin Slepçe (rajoni i Demir Hisarit)

Në gjysmën e dytë të shekullit XVI u shfaqën përmbledhje mësimore me tregime, legjenda dhe rrëfenja rreth ngjarjeve ose personaliteteve që lidhen me krishterimin. Këto vepra quhen **damaskene**. Në fillim ato u përkthyen nga greqishtja në sllavishten kishtare. Më vonë ato u shkruan në sllavishten kishtare me përzierje të forta të gjuhës popullore për t'i bërë më të arritshme për njeriun e zakonshëm.

Si rezultat i shfaqjes së teknologjisë së shtypit, filluan të shtypeshin libra. Ato shtypeshin më shpesh jashtë Maqedonisë. Ndër të parët ishte Jakovi nga Kamena Reka, i cili shtypte në Venedik, por e konsideronte Maqedoninë atdheun e tij. Ndër autorët më të njohur nga Maqedonia që shtypën jashtë vendit është dojranasi Hristofor Zhefaroviq me veprën e tij **"Stematografia"**. Ajo u shtyp në Vjenë në vitin 1741.

Në objektet fetare islame u krijuan vepra në arabisht me përmbajtje fetare islame. **Kurani** përshkruhej më shpesh. Në fushën e letërsisë në Ballkan, përdorshin si turqishtja ashtu edhe persishtja. Ndonjëherë gjuha e përditshme shkruhej edhe duke përdorur shkronja nga alfabeti arab.

Në disa pjesë të Ballkanit alfabeti latin përdorej edhe për të shkruar vepra në gjuhën amtare. I tillë është rasti me Shqipërinë. Libri i parë i njohur i shtypur në gjuhën amtare shqipe u shfaq në mesin e shekullit XVI në Romë. Është përmbledhja e teksteve liturgjike **"Meshari"** (Libri i lutjeve), i shkruar nga prifti katolik **Gjon Buzuku**. Gjatë shekullit XVIII u bënë përpjekjet e para për të përshtatur alfabetin latin me gjuhën shqipe.

Gjon Buzuku dhe libri Meshari (ilustrim i shekullit XX)

Shkruesi i damaskave nga shekulli XVIII (Bullgari)

Figura historike

Hristofer Zhefaroviq

Hristofer Zhefaroviq është ikonograf, piktor ikonash, gdhendës bakri, shkrimtar, tregtar dhe heraldist i njohur nga gjysma e parë e shekullit XVIII, me origjinë nga Maqedonia. Në veprën e tij *Stematografia* paraqitet stema maqedonase.

Detyrë: Hulumtoni në internet se çfarë është heraldika?

Stema e Maqedonisë në "Stematografinë" e Zhefaroviqit

Një alfabet i tillë u krijua nga Theodor Haxhifilipi nga qyteti i Elbasanit.

Arsimi

Në shtetin osman nuk kishte sistem të vetëm arsimor ku fëmijët mund të arsimoheshin. Prandaj, gjatë kësaj periudhe qendrat kryesore të arsimit dhe shkrim-leximit ishin institucionet fetare.

Shkollat kishtare, të njohura edhe si **shkolla qelish**, u krijuan brenda manastireve në të gjithë Ballkanin. Në to murgjit dhe priftërinjtë ishin mësues, ndërsa mësoshin përmbajtje të ndryshme fetare. Gjatë shekullit XVIII, nën ndikimin e qendrave të manastireve, shkolla të tilla kishtare ekzistonin edhe në qytete. Përveç tyre, kishte edhe **shkolla laike**, të cilat mbështeteshin nga tregtarët dhe zejtarët më të pasur.

Shkollat fetare islame, të quajtura **medrese**, u hapën në qytete. Ato zakonisht ndërtoheshin afër xhamive. Në medrese studioheshin përmbajtje fetare, e përveç kësaj, mësohej gjuha arabe dhe ligji i Sheriatit. Përveç njerëzve fetarë, në to studionin edhe nëpunës civilë. Ndër medresetë më të njohur në Ballkan ishte **Medreseja Isabeu** në Shkup. Ajo ekziston që nga gjysma e dytë e shekullit XV.

Arkitektura dhe arti

Edhe pse gjatë kësaj periudhe vendet e Ballkanit ishin nën sundimin osman, u ndërtuan dhe u rinovuan një numër i madh kishash dhe manastiresh. Karakteristikë e periudhës osmane ishin të ashtuquajturat **kisha shpellash**. Ato u ndërtuan në shpella të fshehura dhe të paarrtshme, larg autoriteteve osmane. Në Maqedoni numri më i madh i kishave të tilla është në zonën përreth Ligenit të Ohrit.

Kishat dhe manastiret ishin të zbukuruar me **afreska** dhe **ikona**. Gdhendja në dru ose punimi i gdhendjeve në dru, u zhvillua gjithashtu. Gdhendjet më shpesh paraqisnin tema me përmbajtje të krishterë. Shtëpitë e njerëzve të pasur ishin gjithashtu të zbukuruar me gdhendje.

Në periudhën pas pushtimit osman qytetet e Ballkanit dhe të Magedonisë filluan të ndryshonin pamjen e

[illegible]

Alfabeti i krijuar nga Theodhor Haxhifilipi

Medreseja në shtetin osman (ilustrim)

Kisha shpellore „Shën Athanasi“
fshati Kalisht (Strugë)

tyre. **Ndërtimtaria osmane** u zhvillua në to dhe vetë struktura e qyteteve pësoi ndryshime. Kështu, kishte dy pjesë të qytetit të përcaktuara qartë. Në qendër të qytetit ndodheshin objekte artizanale dhe tregtare. Kjo pjesë e qytetit quhej **çarshi**. Hapësira tjetër e qytetit ishte e destinuar për të jetuar njerëzit dhe ishte e ndarë në **lagje** (mëhalla).

Në qytete u ndërtuan kryesisht ndërtesa fetare islame, **xhami** dhe **turbe**. U ndërtuan edhe **shatërvanë** dhe **sahat-kulla**. Higjiena publike u mirëmbajt duke ndërtuar banja publike të quajtura **hamame**. Në disa qytete kishte edhe tregje të mbuluara të quajtura **bezistene**. Për pjesën tjetër të udhëtarëve që kalonin nëpër qytete, u ndërtuan objekte të veçanta të quajtura **hane**. Njerëzit më të pasur, të cilët i përkisnin administratës osmane, kishin shtëpi të mëdha të rrethuara nga oborre të gjera të quajtura **saraje**. Ato ishin të zbukuruara me parqe dhe shatërvanë.

Arkitektura osmane në Ballkan përfaqëson trashëgiminë kulturore të të gjithë popujve që jetonin në këtë zonë. Në kohën kur Ballkani dhe Maqedonia ishin pjesë e shtetit osman, ajo ishte një nga shtetet më të fuqishme në historinë e njerëzimit. Përveç arkitekturës, ajo la një gjurmë të fortë në aspekte të ndryshme të jetës njerëzore. Kontaktet me kulturën osmane lanë

Fjalë më pak të njohura

Tyrbe – ndërtesë varri islamik. Njerëzit më të rëndësishëm varroseshin atje.

Hamam – banjë publike

Han – një lloj mejhaneje dhe bujtine

Bezisten – treg i mbuluar

Mëhalla – lagje, pjesë e qytetit

Çarshia e Vjetër e Shkupit

Kurshumli hani në Shkup – një nga hanet më të njohura në Ballkan

një gjurmë dhe ndikim të fortë në muzikën, ushqimin, veshjen, mentalitetin, gjuhën dhe mënyrën e jetesës së të gjithë popujve të Ballkanit.

Xhamia e Sulltan Muratit në Shkup e ndërtuar në mesin e shekullit XV – ndër xhamitë më të vjetra të ruajtura në Ballkan

Tyrbja në Xhaminë e Mustafa Pashës (Shkup)

Kontrolloni çfarë keni mësuar:

1. Çfarë përfaqësojnë damaskenët?
2. Çfarë lloj shkollash kishte në Ballkan nën sundimin osman?
3. Pse ndërtoheshin kisha në shpella?
4. Përshkruani si dukej një qytet në stilin osman (si ishte i organizuar dhe çfarë objekte kishte në qytet?).

Detyrë:

1. Hulumtoni në internet dhe krijoni një broshurë me shembuj të arkitekturës osmane në Ballkan.

„Shënimet e mia nga Rumelia“

Detyrë:

Imagjinoni sikur jeni një shkrimtar udhëtimesh që udhëtoi në ejaletin e Rumelisë gjatë kohës së sultan Sulejmanit të Madhërishëm. Gjatë udhëtimeve tuaja keni vizituar shumë qytete dhe fshatra. Përshkruani atë që keni parë, dëgjuar, mësuar dhe përjetuar gjatë udhëtimeve tuaja. Mundohuni të shpjegoni mënyrën e jetesës së njerëzve dhe pamjen e vendbanimeve në atë kohë. Shënimet tuaja do të jenë një burim i rëndësishëm historik për historianët e ardhshëm!

Përgatitja:

Në klasë ndahuni në dy grupe:

Grupi i parë: Ju e përshkruani jetën në fshatrat ku “udhëtuat”. Çfarë aktivitetimesh ekonomike kryenin njerëzit? Cilat ishin problemet e tyre kryesore të jetës? Mundohuni të jepni informacion në lidhje me shtëpitë e njerëzve, familjet dhe jetën e përditshme të njerëzve në fshatrat nën sundimin osman.

Grupi i dytë: Ju e përshkruani jetën në qytetet që “vizituat”. Përshkruani një qytet në Ballkan nën sundimin osman. Çfarë lloje ndërtesash ka në qytet? Si është i ndarë qyteti? Si duket çarshia dhe çfarë bëjnë njerëzit?

Diskutimi përmbyllës:

Lexojini „shënimet tuaja të udhëtimit“ para tërë klasës. Pastaj me ndihmën e mësimeve diskutoni ndryshimet midis ekonomisë rurale dhe urbane gjatë periudhës osmane.